Pe urmele lui Neacşu din Câmpulung

Pe urmele lui Neacșu din Câmpulung

Editori:
Claudiu-Ion NEAGOE
Constantin Augustus BĂRBULESCU
Ovidiu Vasile UDRESCU

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2021

Primăria Municipiului Câmpulung
Biblioteca Municipală „Ion Barbu” din Câmpulung

Universitatea din Pitești
Centrul de Cercetare Istorică, Arheologică și de Patrimoniu
„Gheorghe I. Brătianu”

DTP:
Editura Mega

Copertă:
Dragoş Fătu

Traducere în limba engleză:
Valentina Stîngă

Coperta I:
Neacşu din Câmpulung
(Portret realizat de Cătălin Drăhgici)

ISBN 978-606-020-332-2
Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Naţională a României.

Editura Mega | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

Cuvânt înainte......7

LEGĂTURILE POLITICE ŞI COMERCIALE ALE CÂMPULUNGULUI CU ORAŞELE SĂSEŞTI DIN TRANSILVANIA, BRAŞOV ŞI SIBIU (SECOLELE XV-XVI)

Toma-Cosmin Roman
Relațiile comerciale și politice ale Brașovului cu Câmpulungul, la sfârșitul secolului al XV-lea și până la jumătatea secolului al XVI-lea *15*

Ioan Marian Țiplic
Sibiul și Brașovul în relație cu Țările Române: comerţ, politică și conflict în secolele XV-XVI......*37*

Diana Grigor
Aspecte din viața economică și socială a orașului Câmpulung (secolele XV-XVI)......*51*

Claudiu-Ion Neagoe
Despre un mare negustor muntean din prima jumătate a veacului al XVI-lea: Neacșu din Câmpulung......*63*

Bogdan-Florin Popovici
Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung. O istorie agitată......*73*

Ioan Andi Pițigoi
Aspecte ale circulației monetare în zona Argeșului și Muscelului (secolele XV-XVI)......*87*

ASPECTE DIN ISTORIA CÂMPULUNGULUI MEDIEVAL (SECOLELE XIV-XVI)

Carmen Oprescu
Bisericile, mărturii ale evoluției teritoriului locuit de câmpulungeni până în a doua jumătate a sec. al XVI-lea *97*

Ovidiu Vasile Udrescu, Constantin Augustus Bărbulescu
Repertoriu arheologic și bibliografic al monumentelor medievale din vremea lui Neacșu din Câmpulung (secolele XV-XVI) *107*

Mariana-Paula Limbălată
Despre comunitatea catolică din Câmpulung. Aspecte demografice și sociale (sec. XIII–XVI) *125*

Marilena-Doinița Țîrlescu
Legăturile domnilor Țării Românești cu orașul Câmpulung (sec. al XV-lea – primele decenii ale sec. al XVI-lea) *133*

Marin Toma
Cultură gastronomică în Țara Românească (secolele XV-XVI) *139*

Cuvânt înainte

„Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung" a intrat la scurt timp după descoperirea ei, în urmă cu mai bine de un secol, în istorie și în legendă. Mulți cred, din pricina acestei faime deosebite, dar superficiale a scurtei epistole, că abia la 1521 s-a scris prima oară în românește. Ceea ce este fals, fiindcă scrisoarea boierului câmpulungean nu este nici pe departe primul text elaborat în limba română, ci doar primul text păstrat și cunoscut în limba română.

Este adevărat că însemnarea aceasta a fost scrisă într-o perioadă de mare efervescență culturală, de la finele domniei lui Neagoe Basarab. Acest vrednic domn al Țării Românești a trăit într-un timp cu domnii și vieți scurte, pentru că „nu erau vremile supt oameni, ci bietul om supt vremi". Și-a început domnia la 1512 și s-a stins în 1521, adică în urmă cu cinci secole. Se pare că a fost Basarab doar cu numele, fiind, de fapt, fiul marelui vornic Pârvu Craiovescu. Doamna sa era Despina, din dinastia sârbească Brancovici. Suveranul s-a angajat, alături de Ștefăniță (Ștefan al IV-lea) al Moldovei, nepotul lui Ștefan al III-lea cel Mare și al doamnei Maria Voichița, fiica lui Radul cel Frumos, într-o coaliție antiotomană condusă de papă și a încercat să aibă relații diplomatice statornice cu Veneția. A protejat prin donații de preț ortodoxia (supusă otomanilor) din sud-estul Europei, de la Ierusalim și de la Muntele Sinai. A tipărit în 1512 un *Tetraevanghel* în slavonă, a treia carte ieșită de sub teascurile tipografiei din Țara Românească. A fost ctitorul bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, sfințită în 1517, în prezența Patriarhului Ecumenic de la Constantinopol. Neagoe Basarab este autorul „Învățăturilor" către fiul său Teodosie, un adevărat tratat politic de conduită a guvernării, cu un rol similar, în Țara Românească, aceluia avut de „Principele" lui Machiavelli în Italia. În timpul lui Neagoe Basarab, Țara Românească se afla sub suzeranitatea Imperiului Otoman, dar acționa ca un stat creștin din familia europeană, care se mișca în ambianța unei Renașteri timide, cu opere de artă somptuoase, cu promovarea unor cărți de teologie, de teorie a puterii și de înțelepciune, militând pentru dialogul european între catolici și ortodocși. Neagoe Basarab s-a străduit să-și țină rangul de suveran, de uns al lui Dumnezeu, pentru ca țara și biserica sa „să nu fie spre batjocură limbilor străine". A reușit în mare parte.

În această ambianță culturală plină de emulație – în ciuda presiunilor otomane asupra „Republicii Creștine”, adică asupra Europei – va fi proliferat și scrisul în limba română. Din această perspectivă, româna, ca limbă scrisă, nu pare să fie o limbă veche. Dacă acceptăm că formarea ei s-a încheiat prin secolele al VIII-lea – al IX-lea, limba noastră ar fi avut nevoie de peste o jumătate de mileniu ca să se maturizeze și să atingă armonia scriiturii. Alte limbi romanice au fost mult mai rapide în elaborarea și utilizarea formelor lor scrise. Prima variantă a francezei scrise este cuprinsă în „Jurămintele de la Strasbourg” din 842, depuse de către de către Ludovic Germanul, fiul lui Ludovic cel Pios și conducător al Regatului francilor răsăriteni (viitoarea Franță) și de către fratele său, Carol cel Pleșuv, conducătorul Regatului francilor occidentali (viitoarea Germanie). Cu alte cuvinte, apariția limbii franceze scrise a fost aproape concomitentă cu nașterea limbii vorbite. Nu peste mult timp, apar *La séquence de Sainte Eulalie* (881), urmată de alte vieți ale sfinților, scrise în franceză, apoi se face traducerea Psaltirii (în secolul al XII-lea). Primele texte în limba italiană apar pe la finele secolului al XII-lea, spre anul 1200 și se extind mereu apoi, având la bază graiuri și dialecte populare și teme religioase, precum cântecele Sfântului Francisc de Assisi. *Glosas Emilianenses*, adică adnotațiile din secolul al X-lea de pe marginea unui codice din secolul al IX-lea, sunt considerate primele mărturii de limbă spaniolă (castiliană) scrisă și sunt urmate, spre anii 1200, de „Misterele regilor magi” și de „Disputa sufletului cu trupul”, teme de sorginte religioasă populară. În vechea Britanie, apar încă din secolele al VII-lea – al VIII-lea poeme anglo-saxone (ca *Beowulff*), în chip de imnuri religioase și de glorificare a eroilor populari. În lumea germană, „Noul Testament” a căpătat variantă vernaculară încă din secolul al IV-lea, prin traducerea episcopului Wulfila, dar scrierile în limba germană medievală propriu-zisă apar numi în secolul al IX-lea, sub forma unor poeme cu teme religioase populare.

Unele popoare slave vecine au trecut și ele la scrieri (tot religioase) în propriile limbi prin secolele al XII-lea – al XIII-lea, cum au făcut cehii sau după 1200, ca la polonezi[1]. Fenomenul acesta sporadic avea să devină, peste tot în lumea catolică, generalizat după Reforma protestantă, adică de pe la jumătatea secolului al XVI-lea încoace. În ciuda unor acte așa de timpurii de trecere la scrieri și chiar la firave literaturi în limbile vorbite, regula Occidentului și Orientului european deopotrivă au fost, până în zorile Epocii Moderne, scriiturile culte în latină, greacă și slavonă. Scrisul românesc se încadrează în această mișcare generală europeană, iar evoluția sa nu reprezintă o excepție și nu marchează, în raport cu alte popoare europene, deosebiri de fond, ci de formă.

[1] Pentru trecerea la limbile vernaculare în Europa, vezi P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 8–9.

Este astăzi tot mai clar că și românii – prin puțini reprezentanți ai lor – au scris în românește înainte de secolul al XVI-lea, în principal cu litere chirilice, ceea ce nu exclude complet nici utilizarea sporadică a literelor latine. Din păcate, astfel de scrieri de dinainte de 1521 nu s-au păstrat ori nu ne sunt deocamdată cunoscute. Cele mai vechi mărturii directe incontestabile despre existența „scripturilor române" se referă la perioada de după 1400, însă este posibil ca asemenea scrieri să fi existat și anterior și este foarte probabil ca cercetările viitoare să le scoată la iveală, măcar prin noi mențiuni indirecte. Din păcate, datele certe sunt foarte puiține. De exemplu, o informație din 1485, din care reiese că Ștefan cel Mare se recunoștea vasal al regelui Poloniei (după obicei), poartă notița „această scriitură a fost trecută din românește în latinește" (*hec inscripcio ex valachico in latinum versa est*). Știrea aceasta a presupus multe discuții, dar *ex valachico* nu are cum să fie tradus altminteri decât „din românește". În registrele de socoteli ale Sibiului referitoare la anul 1495 se menționează că tocmai fusese plătit un preot român pentru redactarea mai multor scrisori în limba română[2.] Lăsăm aici la o parte cunoscutele „texte rotacizante" (păstrate nu în original, ci în copii) despre care se știe că au fost elaborate înainte de secolul al XVI-lea. Prin urmare, cu toate motivele de incertitudine care persistă, se poate afirma clar că scrisul în românește nu a apărut în secolul al XVI-lea. Dacă am pretinde că scrisul în românește ar fi apărut abia în secolul al XVI-lea, atunci am avea, în cazul românilor, o premieră europeană, adică un popor la care scrisul și tiparul în limba vernaculară s-ar fi manifestat concomitent. Cu alte cuvinte, ar trebui să admitem că românii, abia când s-au apucat să tipărească texte românești le-au tradus în limba română. Astfel, după datele de până acum, primul text scris în românește ar data din 1521 („Scrisoarea" boierului Neacșu din Câmpulung), iar primul text tipărit în românește (cu litere chirilice) ar fi din 1544 („Catehismul" luteran, al lui Filip Moldoveanul). Nu peste mult timp, prin 1570–1575, avea să apară și o carte românească de imnuri religioase tipărită cu litere latine. Or, la toate popoarele cunoscute din Europa, scrisul de mână în limbile vorbite a apărut cu secole înainte de primele tipărituri în aceste limbi. Astăzi se știe că opera diaconului Coresi și a ucenicilor săi de la Brașov, de tipărire a cărților în limba română, din a doua parte a secolului al XVI-lea, s-a realizat pe baza unor vechi traduceri și lucrări în românește, scrise cu mult înainte, fie de către preoții, diecii și învățătorii din preajma Bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului, fie de către alți cărturari români. Trecerea la etapa tipăririi cărților într-o anumită limbă presupune un exercițiu prealabil de secole, legat se scrisul (codice, documente, inscripții etc.) în acea limbă. Prin urmare, este de

[2] Exemple mai multe și comentarii ample la Ion Gheție și Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 117–126.

presupus – și există dovezi certe în acest sens – că românii au avut o perioadă îndelungată înainte de secolul al XVI-lea – adică înainte de momentul în care s-a trecut la tiparul românesc – de coexistență a scrisului în limba lor cultă (slavona) cu acela în limba lor vorbită, așa cum s-a întâmplat la toate popoarele.

Și, totuși, vitregia timpurilor a făcut ca nouă să ni se fi păstrat primul text românesc abia de la 1521, adică de acum o jumătate de mileniu. Nu este un text lung şi nici unul spectaculos. În spirit de solidaritate creştină, boierul Neacşu îi comunică, în mare taină, judelui Brașovului săsesc, domnului Hans Benkner, mișcările turcilor care aveau în intenție înaintarea șuvoiului lor spre nord și nord-vest. Comunicarea pozițiilor otomane, în momentul în care abia își începuse domnia cel mai mare sultan pe care-l avuseseră turcii – Sűleiman Kannunî sau, în limbaj occidental, Suleiman/Soliman Magnificul (1520–1566), cuceritor al Belgradului și apoi asediator al Vienei – era un exemplu de conștiință creștină și de aderare la valorile tradiționale europene, amenințate cu dizolvarea de către invadatori. Cu toată simplitatea sa, Scrisoarea lui Neacşu are şi alte semnificații. Documentul[3], scris cu buchii (litere chirilice), are în total 202 cuvinte românești, pe lângă unele formule de început și de sfârșit păstrate din slavonă și reproduse ca atare. Din totalul celor 202 cuvinte românești, doar 12 nu sunt de origine latină. Prin urmare, proporția cuvintelor latine este de 94,06%, iar a celor nelatine de 5,94%. Proporția cuvintelor preluate din limba slavă (opt dintre cele 202) este de 3,96% din total. Exemple de termeni slavi: „corabie", „boier", „megieș", „slobozie", „lotru", „a păzi". Celelalte patru cuvinte nelatine sunt: unul de origine necunoscută, două maghiare („oraș", „meșter"), unul grecesc („frică").

În consecință, *Scrisoarea lui Neacșu de la Câmpulung* arată nu numai armonia limbii noastre de-acum cinci secole, nu numai marea ei asemănare cu limba română contemporană, dar și latinitatea limbii române medievale. Faptul este extrem de important, în condițiile în care unii „exegeți" nepricepuți sau răuvoitori vorbesc despre „latinizarea" românei în Epoca Modernă, prin eforturile reprezentanților Școlii Ardelene. După opiniile unor asemenea „specialiști", româna medievală ar fi fost o „limbă balcanică", informă și nedefinită, cu împrumuturi din alte limbi, fără propria personalitate. *Scrisoarea lui Neacșu* contrazice drastic toate aceste aserțiuni și este în consonanță cu mărturiile călătorilor străini din acel timp, care mărturisesc aproape la unison că limba română de pe la 1400–1500 era o latină „coruptă", foarte asemănătoare limbii italiene. Cu alte cuvinte, româna era o limbă romanică.

Volumul de față („Pe urmele lui Neacșu din Câmpulung") ne aduce în

[3] *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, 1979, p. 95.

atenție toate aceste chestiuni și deschide perspectiva altora, demne de a fi cercetate în viitor. Editorii Claudiu-Ion Neagoe, Constantin Augustus Bărbulescu și Ovidiu Vasile Udrescu, ca și autorii studiilor, aureolați de egida unor instituții precum Biblioteca Municipală „Ion Barbu" din Câmpulung și Universitatea din Pitești, ne conving că „nu este alta mai de folos zăbavă decât cetitul cărților". Faptul că un centru important al scrisului românesc a fost Câmpulungul, faptul că tiparul românesc s-a ivit la Sibiu și la Brașov, faptul că Argeșul (Curtea de Argeș) și Târgoviștea au găzduit (alături de Câmpulung) atâtea inițiative culturale întăresc caracterul de leagăn al limbii literare românești al întregii regiuni din sudul Transilvaniei și nordul Țării Românești, într-un nucleu care, cu axa pe Munții Carpați, a ținut mereu vie unitatea românească.

La cinci secole de la elaborarea acestei epistole care avea să facă epocă, este bine să rememorăm importanța ei, a lumii contemporane ei, a Câmpulungului și a Brașovului de odinioară, adică din timpuri când Limesul Transalutan amintea latinitatea și când Mănăstirea Negru Vodă găzduia somptuoase alaiuri domnești și creștine.

București, 2 iunie 2021 Ioan-Aurel Pop

Legăturile politice și comerciale ale Câmpulungului cu orașele săsești din Transilvania, Brașov și Sibiu (secolele XV-XVI)

Relațiile comerciale și politice ale Brașovului cu Câmpulungul, la sfârșitul secolului al XV-lea și până la jumătatea secolului al XVI-lea

Toma-Cosmin Roman
(Muzeul Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu" din Sibiu)

Sfârșitul secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului următor au fost deosebit de interesante sub aspectul evoluției raporturilor politico-economice dintre țările române. Evoluția politici interne a Transilvaniei, dar și a relațiilor acesteia cu țările române extra-carpatice, a afectat intens situația economică a tuturor. Perioadele de liniște, dar și cele de conflict diplomatic sau militar s-au reflectat din plin în evoluția relațiilor economice și comerciale a țărilor române. Creșterea puterii maghiare în timpul regelui Matia Corvin, decăderea din timpul succesorilor săi, urmată de dezintegrarea acesteia sub loviturile Semilunei, au avut efecte importante asupra țărilor române. Transilvania începe lungul drum al regăsirii de sine sub presiunea otomană și habsburgică. Aproape 20 de ani conflictul dintre Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg pentru coroana regatului maghiar a acaparat toate energiile din țările române.

Cel mai important rol economic, în perioada secolelor al XV-lea – al XVI-lea, din Transilvania l-a avut Brașovul. Favorizat din punct de vedere geografic prin amplasarea sa în imediata vecinătate a țărilor române, dar și pe traiectul marilor drumuri comerciale care legau Occidentul de Orient, orașul de sub Tâmpa s-a impus ca un centru economic important în Transilvania. Beneficiind și de numeroasele privilegii ale regalității maghiare sau de cele primite de la domnitorii țărilor române extra-carpatice, Brașovul a devenit în veacul al XVI-lea o adevărată „...piață comună de mărfuri..." (Manolescu, 1965, 18).

Principalele schimburi comerciale au fost realizate de Brașov cu Țara Românească. Un loc aparte îl reprezintă relațiile comerciale ale Brașovului

cu Câmpulungul, la finele secolului al XV-lea și mai ales în secolul al XVI-lea. Acesta din urmă era una dintre cele mai vechi comunități din Țara Românească, pentru o scurtă perioadă de timp chiar capitala țării. Câmpulungul era și el privilegiat din punct de vedere al așezării geografice, el aflându-se pe drumul comercial care lega Balcanii de Transilvania. Drumul comercial lega direct Câmpulungul de Brașov și se afla la o distanță relativ mică de acesta.

Chiar dacă în prima mențiune documentară, cea a regelui maghiar Ludovic I din 23 iunie 1358 referitoare la comerțul pe care puteau să-l facă negustorii brașoveni dincolo de Carpați, în Țara Românească, nu apare menționat Câmpulungul, acesta nu va lipsi din privilegiile ulterioare (*DRH*, D, 1977, 72, nr. 39).

Astfel, domnul muntean, Vladislav Vlaicu I (1364–1377), va acorda brașovenilor numeroase beneficii comerciale în Muntenia printr-un document emis în anul 1368 (Manolescu, 1965, 26). În document se face referire și la unele drepturi mai vechi ale brașovenilor avute în Țara Românească, fără a se face alte precizări. De asemenea, nu se face nici o referire la produsele comercializate, ci numai la valoarea taxei vamale care trebuia plătită. Negustorii care doreau să tranziteze Țara Românească cu mărfuri trebuia să plătească de două ori tricesima (1/30 din valoarea mărfurilor), o dată la intrarea în țară, la Câmpulung, iar alta la vadul Dunării în momentul întoarcerii.

Se mai prevedea ca negustorii care doreau să își desfacă produsele în Muntenia să fie obligați să plătească numai o singură dată taxa vamală la Câmpulung (Giurescu, 1976, 29). Practic, acesta este primul act în care se specifică foarte clar obligațiile fiecărei părți și taxele pe care trebuiau să le plătească negustorii care făceau comerț în Țara Românească. În cadrul acestui privilegiu se pun bazele relațiilor comerciale între Brașov și Câmpulung, norme care se vor păstra de-a lungul timpului până în secolul al XVI-lea, cu unele modificări.

Privilegiul dat de Vladislav Vlaicu a fost întărit de actele din anii 1412 și 1413 ale voievodului Transilvaniei Știbor de Stiboricz, respectiv domnitorul Țării Românești Mircea cel Bătrân. Prin aceste două acte se preciza care erau tarifele ce trebuiau încasate de la negustori la intrarea în Țara Românească cu mărfuri și locurile de vamă (Urkundenbuch, III, 1902, 545). Unele produse erau scutite de la plata taxelor vamale precum cele de uz larg: postavul ordinar cenușiu, pânza, inul, fierul, săbiile, cuțitele, arcurile și altele (Bogdan, 1902, 3–5, nr. 1). În esență, actul dat de Mircea cel Bătrân confirmă valorile taxelor vamale impuse de voievodul Transilvaniei cu un an înainte. Este posibil ca cele două acte mai sus amintite să fie rodul unei negocieri purtate între cele două părți.

Actul de privilegiu elaborat de Mircea cel Bătrân a fost confirmat de mai multe ori de către urmașii săi. Dan al II-lea a fost primul care, în cursul

intermitentei sale domnii cu Radu Praznaglava, a întărit actul părintelui său la 21 noiembrie 1421, la 23 octombrie 1422, 10 noiembrie 1424 și 30 ianuarie 1431 (Urkundenbuch, III, 1902, 9–10, nr. V; 12–13, nr. VIII; 15–17, nr. XI; 20–22, nr. XVI).

Interesant este modul cum acționează domnitorul Radu Praznaglava în problematica comerțului. Acesta va acorda mai multe privilegii negustorilor brașoveni prin câteva acte emise în favoarea brașovenilor. Unul dintre acte a fost emis la 7 mai 1421 și poate fi considerat un adevărat act de alianță cu Brașovul și Țara Bârsei. Un alt act emis de domnul muntean, cu privire la drepturile de negoț liber ale brașovenilor în Țara Românească, este nedatat (Bogdan, 1902, 7–8, nr. 4).

Probabil cel de-al doilea act a fost emis între anii 1421–22 sau 1424–1427, când acesta era singurul stăpânitor al Țării Românești (Giurescu, 1976, 113). Tot acesta renunță inexplicabil la vama de la Câmpulung pe care o desființează, între anii 1425–1427 (*DRH*, D, 1977, 234, nr. 145). Domnitorul muntean, Radu Praznaglava, mai confirmă privilegiile comerciale ale brașovenilor printr-un act din 21 noiembrie 1421. Prin alt act, el confirmă și privilegiile comerciale de care se bucurau râșnovenii și locuitorii Țării Bârsei, în perioada cuprinsă între 21 noiembrie 1421 și septembrie 1422 (*DRH*, D, 1977, 218–220, nr. 134; 220, nr. 135).

Brașovenii și locuitorii Țării Bârsei primesc recunoașterea privilegiilor lor comerciale, în Țara Românească, de la voievozii Transilvaniei Ioan de Hunedoara și Nicolae de Ujak, la 2 martie 1443. În anul următor, la 7 august 1444 domnul Țării Românești confirmă privilegiile date de către Mircea cel Bătrân, privitoare la comerțul brașovenilor în țara sa (*DRH*, D, 1977, 369, nr. 268; 383, nr. 275).

Începând de la mijlocul secolului al XV-lea putem constata o nouă direcție în cadrul politicii comerciale a domnilor munteni. Este vorba de protecționismul comercial promovat din dorința de a aduce pe picior de egalitate negustorii munteni cu cei transilvăneni. Cel care inaugurează această nouă linie este domnul muntean Vlad Țepeș. La începutul domniei acesta îi invita pe brașoveni, pe sibieni și pe ceilalți negustori transilvani să umble, să vândă și să cumpere „...slobozi, fără nici o grijă și fără pagubă...” prin Țara Românească. De același tratament se bucurau și negustorii munteni care beneficiau de sprijinul voievodului Transilvaniei, Mihail Szilagyi.

Dar, situația se schimbă radical, mai ales după consolidarea domniei când, Vlad Țepeș trece la aplicarea primelor măsuri protecționiste. Lezarea intereselor economice ale brașovenilor care țineau cu tot dinadinsul să își conserve vechile privilegii la sud de Carpați a dus în final la izbucnirea unui conflict în toată regula. În acest timp, sibienii și brașovenii, pentru a face presiuni asupra

Valahiei, îi sprijină pe Vlad Călugărul respectiv pe Dan voievod ca pretendenți pentru tron.

Replica domnului muntean nu s-a lăsat prea mult așteptată. Vlad Țepeș atacă Sibiul și Brașovul și le produce numeroase pagube umane și materiale, la începutul anului 1459. În planul relațiilor comerciale Vlad Țepeș impune negustorilor transilvăneni obligația de a-și desface mărfurile numai în „iarmaroacele de graniță". Aici erau de fapt singurele locuri unde negustorii transilvăneni puteau să cumpere și să vândă produse. Acțiunea în sine a avut ca efect principal echilibrarea balanței comerciale, favorizați fiind, evident, negustorii munteni care încep să dețină un control mult mai mare decât până atunci asupra comerțului din Valahia (Gündisch, 1963, 686).

Urmașul său la tronul Țării Românești, Radu cel Frumos (1462–1474), nu a schimbat esențial politica domniei de consolidare a propriilor interese economice. Au fost păstrate în continuare acele „iarmaroace de graniță" pentru care domnul muntean găsea drept justificare pierderile provocate de dreptul de depozit al orașelor Sibiu și Brașov (Nussbächer, 1968, 5). Era dispus să renunțe la ele numai dacă sașii din sudul Transilvaniei renunțau a mai aplica drepturile de depozit și lăsau comerțul liber. Cum această propunere era inacceptabilă pentru aceștia, nici domnul muntean nu s-a grăbit să revoce acest sistem (Manolescu, 1965, 57).

În anul 1474 la tronul Țării Românești ajunge, cu ajutor transilvănean, Laiotă Basarab (1474–1476, 1477–1479). Domnul muntean acordă negustorilor brașoveni libertate de mișcare în toată țara (Bogdan, 1902, 75, nr. LXXVII). Cere și ajutor de la aceștia, inclusiv în arme, pentru a face față unor eventuale invazii otomane. Dar, atitudinea domnului muntean se schimbă pe parcursul timpului, dovadă fiind chiar scrisoarea adresată brașovenilor în care recunoaște că „...m-am dus la Turci la marele împărat și mi-am făcut pace și bine..." (Bogdan, 1902, 78, nr. LXXX).

Dar și atitudinea brașovenilor se schimbă față de domnul muntean, fapt remarcat într-o scrisoare prin care le reproșează că „...văd destulă nedreptate dela voi...". În schimb, Laiotă Basarab își păstrează bunele relații „...cu sibienii, care-s oameni de treabă, trăim ca niște buni vecini..." (Bogdan, 1902, 85, nr. LXXXVII).

Conflictul cu brașovenii era abia la început. Laiotă Basarab cere imperios brașovenilor să nu își mai pască turmele de oi sau porci pe teritoriul Țării Românești „...că dacă vom afla niscaiva păstori dintre oamenii voștri, ... îi voiu tăia și le voiu lua și dobitoacele cu totul...". De asemenea, le interzice acestora să mai pescuiască în iazurile și pe apele domniei sale. În ceea ce privește comerțul brașovenilor în Țara Românească, domnul muntean le interzice libertatea de mișcare și îi obligă să își desfacă produsele numai la Târgoviște,

Târgșor și la Câmpulung (Manolescu, 1957, 125). Aplicarea dreptului de depozit asupra orașelor mai sus amintite, din partea domnului muntean, duce la o scădere drastică a volumului comercial brașovean la sud de Carpați (Nägler, 1997, 153).

De fapt, Laiotă Basarab nu face altceva decât să aplice aceleași principii care ghidau comerțul orașelor săsești din sudul Transilvaniei. Dreptul de depozit al Sibiului și Brașovului i-a îngrădit foarte mult pe comercianții munteni care doreau să își desfacă produsele în Transilvania (Iorga, 1925, 94). Deținerea controlului asupra tranzitului și comercializării produselor pe zona de sud a Transilvaniei a adus beneficii importante sașilor sibieni și brașoveni, spre deosebire de muntenii care aveau de suferit de pe urma acestei politici protecționiste (Bogdan, 1902, 79, nr. LXXXI; 80, nr. LXXXII).

Atitudinea protecționistă a lui Vlad Țepeș a fost de scurtă durată. În timpul celei de-a treia domnii, din anul 1476, acesta revine la o atitudine conciliantă și confirmă vechile privilegii ale negustorilor brașoveni date de Mircea cel Bătrân. În cadrul unui document din această perioadă se specifică foarte clar existența unei politici protecționiste practicate în timpul celorlalte două domnii „...ci să fie slobod și volnic fiecare om să facă negoț și să cumpere și să vânză, fără scală...". (Bogdan, 1902, 64, nr. LXVII; 66, nr. LXIX) Atitudinea este explicabilă prin faptul că acesta ocupă tronul Țării Românești cu ajutor transilvănean.

Noul domn, Basarab cel Tânăr Țepeluș (1478–1482), restabilește funcționalitatea „iarmaroacelor de graniță". Domnul muntean îi încurajează pe brașoveni să vină cu mărfurile lor în Țara Românească și să nu se teamă de turci. Probabil că exista o oarecare temere a negustorilor brașoveni de a face comerț într-o perioadă nu tocmai prielnică pentru așa ceva. De altfel, domnul muntean nu le mai dă brașovenilor siguranța negoțului în țara întreagă. Presimțirile acestora s-au adeverit pentru că, în anul 1481, domnul muntean participă, alături de otomani, la luptele împotriva lui Ștefan cel Mare (Bogdan, 1902, 88, nr. XCI; 89, nr. XCII).

Cel care renunță la politica protecționistă și confirmă vechile privilegii de comerț ale brașovenilor, în Țara Românească, a fost Vlad Călugărul. De asemenea, domnul muntean promite să mențină vechile taxe vamale fără a adăuga altele noi. (Bogdan, 1902, 116, nr. CXVI) Însă, atitudinea prietenoasă față de brașoveni se schimbă, cu timpul, datorită deselor neplăceri avute de domn sau oamenii săi din partea sașilor.

Frecventele confiscări ale mărfurilor, dar și înșelăciunile produse în cetatea de sub Tâmpa față de negustorii munteni, la care se adaugă numeroasele jafuri de pe drumurile din Transilvania, l-au determinat pe Vlad Călugărul să adreseze scrisori de protest Magistratului din Brașov. Cum acestea nu au avut rezultatul

scontat, domnul muntean închide treptat drumurile de munte care legau țara de orașul transilvănean (Bogdan, 1902, 120, nr. CXXII; 124, nr. CXXV; 125, nr. CXXVI; 127, nr. CXXIX; 129, nr. CXXXI; 129, nr. CXXXII).

Politica comercială păguboasă pentru negustorii munteni a fost constatată, chiar de către Vlad Călugărul, într-o scrisoare adresată brașovenilor. Astfel, se explică decizia domnului muntean de a impune restricții brașovenilor care veneau la sud de Carpați pentru negoț.

Protejarea comercianților autohtoni a fost continuată, de Radu cel Mare (1496–1508), într-o formă mult mai dură. Reacția sașilor brașoveni și sibieni a fost aceea de sprijinire a unui pretendent la tronul Țării Românești, care să le satisfacă cererile economice. Susținerea lui Mihnea a atras după sine închiderea drumurilor de legătură între Transilvania și Muntenia „...ca să ne putem păzi de vrăjmașul nostru Mihnea...” (Bogdan, 1902, 130, nr. CXXXIII) Bunele raporturi avute de domnul muntean cu regalitatea maghiară face ca, la scurt timp după scrisoarea adresată brașovenilor, să deschidă drumurile comerciale și să dea libertate de negoț brașovenilor. Schimbarea de atitudine se datorează în mare măsură îndepărtării pretendentului Mihnea de la hotarele Munteniei, la insistențele lui Radu cel Mare.

Dacă urmașii lui Radu cel Mare, Mihnea cel Rău (1508–1510) și Vlad cel Tânăr sau Vlăduță (1510–1512), au continuat să acorde libertate de negoț brașovenilor, nu același lucru se poate spune despre Neagoe Basarab (1512–1521). Acesta din urmă reia politica de protejare a propriilor comercianți refuzând, în anul 1517, să înnoiască vechile privilegii ale brașovenilor referitoare la comerțul liber la sud de Carpați. Se putea face comerț doar la Târgoviște, Târgșor și Câmpulung „...dar să vânză oamenilor noștri cu ridicata, iar prin alte târguri să nu umble...” (Manolescu, 1965, 61, nota 3).

Limitarea comerțului la localitățile mai sus menționate a adus foarte multe prejudicii comercianților brașoveni, și nu doar lor. Aceștia au replicat prin șicanarea comercianților munteni, care făceau negoț la Brașov, confiscându-le mărfurile, prin taxe vamale exagerat de mari sau prin interdicția de a cumpăra produse. Printre mărfurile oprite de la cumpărare se aflau fierul și armele, produsele fiind considerate foarte importante și deosebit de periculoase, mai ales într-o perioadă de tensiune ca aceasta. Toate nedreptățile făcute muntenilor reies foarte clar din numeroasele scrisori ale domnului Neagoe Basarab adresate Sfatului orașului Brașov (Bogdan, 1902, 153, nr. CLIV; 156, nr. CLVII; 157, nr. CLVIII).

Situația politică devine instabilă în timpul domniei lui Radu de la Afumați (1521–1529), mai ales după momentul Mohács. Desele incursiuni turcești în țările române, dar și luptele pentru tronul coroanei maghiare între cele două tabere loiale lui Ferdinand sau Ioan Zapolya, au dat peste cap întreaga

activitate economică a orașelor transilvănene. Nici economia Țării Românești sau a Moldovei nu a scăpat de efectele fenomenului Mohács. Mai mult chiar, după aceste eveniment economiile celor două țări române extra-carpatice vor fi subordonate în totalitate intereselor otomane.

În perioada veacurilor al XV-lea – al XVI-lea, litigiile comerciale încep să devină din ce în ce mai frecvente între comercianții brașoveni și cei din țările române extra-carpatice. Nu de puține ori au fost trimise scrisori ale domnilor munteni către sfaturile celor două orașe sud-transilvane, în vederea rezolvării unor probleme apărute în tranzacțiile comerciale dintre negustori. De multe ori se „uita plata" mărfurilor cumpărate, fapt care a dus la numeroasele confiscări de mărfuri de către cei păgubiți. Represaliile făcute asupra unor negustori care nu aveau decât păcatul de a se afla la locul și momentul nepotrivit, au atras după sine numeroase proteste ale domnilor munteni sau ale magistratului Brașovului pentru rezolvarea situațiilor, astfel încât toată lumea să fie mulțumită. Cele mai multe scrisori de protest au fost adresate Magistratului orașului Brașov.

Un astfel de caz este consemnat între anii 1510 și 1511, când domnul muntean, Vlad al IV-lea cel Tânăr, intervine pe lângă conducerea orașului Brașov pentru reglementarea situației negustorilor săi, Sava din Târgoviște și Neacșu din Câmpulung, care aveau de primit bani de la un negustor brașovean. Procesul a fost rejudecat „...și la craiu și la cele șapte scaune, și peste tot..." și a fost câștigat de către negustorii munteni, dar care nu au primit cele cuvenite. (Bogdan, 1902, 142)

Pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea avem informații ceva mai bogate și mai variate referitoare la comerțul între Brașov și Câmpulung. Informațiile provin din registrele vamale ale orașului Brașov care s-au păstrat în mare parte. În aceste documente avem consemnate produsele sau animalele aduse în oraș (capitolul *„aducta"*) și vama care este încasată de la negustori pentru produsele cumpărate din oraș și care luau drumul Câmpulungului (capitolul *„educta"*). Intrările cu mărfuri au fost mult mai detaliate decât ieșirile, la acestea din urmă făcându-se doar referire la suma totală care trebuia încasată ca vamă de către autoritățile orașului Brașov.

Din registrele vamale putem constata că la Brașov sunt aduse produse alimentare precum orezul, miere, vin și mirodeniile. Tot în această categorie intrau smochinele, stafidele sau migdalele. O categorie importantă a fost cea a peștelui care nu lipsea de pe piața Brașovului. Nu lipsesc animale precum vitele, caii și porcii, toate acestea fiind aduse cu precădere de negustorii din Câmpulung.

Orezul era adus, la Brașov, din Imperiul otoman. Negustorii munteni erau cei care aduceau, în orașele săsești sud-transilvane, cele mai mari cantități

ale acestui produs. La Brașov au fost aduse, de negustorii din Câmpulung, cantități importante de orez (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 382,* 1515, 20; *Registrul nr. 385,* 1530, 58; *Registrul nr. 390,* 1543, 26, p. 27, 28; *Registrul nr. 391,* 1544, fila 4; *Registrul nr. 393,* 1544, 15, 18, 22, 23, 25, 29, 31, 32, 34, 35; 41, 45, 50; *Registrul nr. 395,* 1545, 11, 17, 20–22, 24, 30, 33, 35–37; *Registrul nr. 396,* 1545–1548, (1545) 12–13, 16–17, 20, 24–25, 30, 35, (1546) 51–58; 60; 63, 64, 67, 71, (1547) 79, 81, 85–86, 88–91, 96–99, 103–104, 108, 110–113, 115, (1548) 118–119, 121, 126–128, 130–131, 134, 138, 140; *Registrul nr. 405,* 1549–1552, (1549) 14–16, 18–20, 21, 28, 32, (1550) fila 35; fila 43; fila 54).

Mirodeniile au fost amintite, în documentele din Transilvania, încă din secolul al XIV-lea. Privilegiile comerciale acordate sașilor, de către regalitatea maghiară sau de domnii munteni, făceau referire în mod explicit la aceste produse. În registrele vamale ale Brașovului apar informații referitoare la importul de mirodenii. Dintre acestea nu lipseau aproape niciodată piperul și șofranul. Mirodeniile erau aduse la Brașov, în principal, de negustorii munteni între care se remarcă cei din Câmpulung.

Piperul a fost foarte frecvent utilizat la prepararea mâncărurilor. La Brașov a fost adusă o cantitate impresionantă de piper, în perioada anilor 1500–1549. O bună parte a acestuia a fost adus de către negustorii din Câmplung (*Quellen,* I, 38–40, 42–44, 46–47, 49–58, 60–75, D.J.B.A.N., *Registrul nr. 382,* 1515, 6. 8–9, 11, 16, 20; *Registrul nr. 383,* 1529, 16, 20, 22, 25, 27; *Registrul nr. 385,* 1530, 20, 22–23, 29, 33, 36, 41, 45, 54, 56, 58, 63; *Registrul nr. 390,* 1543, 3, 5–18, 20, 22–24, 26–37; *Registrul nr. 391,* 1544, 3; 11–12, 14; *Registrul nr. 393,* 1544, 3–7, 10–11, 13–23, 32, 37, 41, 46, 49–50; *Registrul nr. 395,* 1545, 3, 5–7, 10–13, 15–17, 19, 21–24, 27–29, 31–33, 35; 37–42; *Registrul nr. 396,* 1545–1548, (1545) 3–7, 9–10, 13–15, 17–18, 20, 23, 25–26, 28–31, 33, 36; (1546) 42–44, 58, 65, 68, 72, 75; (1547) 77–81, 90–91, 94–96, 99–100, 102–104, 110–114, 116, (1548) 121, 125–129, 131, 133, 135, 139, 141, 148; *Registrul nr. 399,* 1546–1549, (1546) 5, 10, 14, 17–18, (1547) 31–32, 35, (1548) 43, 48, 51, 53, (1549) 57, 63, 67; *Registrul nr. 405,* 1549–1552, (1549) 4–5, 10–12, 15–16, 18, 21, 25).

Cea mai mare cantitate de piper a fost adusă, în anul 1529 iar cea mai mică, în anul 1515. Prețul unui kilogram de piper a variat, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVI-lea, între 26 aspri, în anul 1529 și 36 aspri, în perioada anilor 1542–1549.

Un alt produs des întâlnit în registrele de socoteli vamale a fost șofranul. Utilizat mai ales la preparatul mâncărurilor, dar și în obținerea diferitelor medicamente, șofranul a fost adus în cantități importante în Transilvania. Era una dintre mirodeniile foarte prețuite datorită aspectului de culoare galbenă și a

gustului interesant ce-l dădea mâncărurilor. Șofranul era considerat, în perioada medievală, un produs de lux.

Dificultatea producerii acestuia, dar și distanța mare de la care era adus, a determinat un preț ridicat de vânzare. La Brașov prețul unui kilogram de șofran varia între 3 și 5 florini. La Brașov cea mai mare cantitate de șofran a intrat în anul 1530, iar cea mai mică în anul 1503 (*Quellen*, I, 59; 77; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 385*, 1530, 58; *Registrul nr. 390*, 1543, 9, 13, 16; 20–22, 26; *Registrul nr. 393*, 1544, 49; *Registrul nr. 395*, 1545, 3, 9, 14, 21; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 34; (1547) 92, 113; (1548) 117, 120, 130; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 4, (1550) 35).

Un alt produs consemnat în registrele vamale a fost ghimbirul. Des utilizat la preparatul mâncărurilor, ghimbirul a fost adus la Brașov, în cantități relativ mici. Prețul unui kilogram de ghimbir varia între 25 și 32 aspri (*Quellen*, I, 40–41; 46–47; 50; 52–57; 60–61; 63–64; 66–71; 73–75; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 393*, 1544, 6, 30–31, 46; *Registrul nr. 395*, 1545, 6; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 4, 23, 25, (1546) 44, 49, 61, (1547) 100).

Un alt condiment adus la Brașov a fost nucșoara. De culoare galben-roșiatic, nucșoara a fost unul dintre cele mai rafinate condimente. Cu toate acestea, în Transilvania a fost utilizat destul de rar. În registrele vamale ale Brașovului au fost consemnate câteva referiri la intrarea în oraș a unor cantități mici de nucșoară. (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 390*, 1543, p. 8, p. 14; *Registrul nr. 393*, 1544, p. 7, p. 30, p. 36, pp. 42–43; *Registrul nr. 395*, 1545, p 6, p. 16, 27, 38). Prețul unui kilogram de nucșoară varia între 20 și 35 aspri.

Pe piața din Brașov, un loc aparte îl ocupa comerțul animalelor. Importate din Țara Românească, vitele aduceau sume importante negustorilor care le comercializau.

Cele mai multe vite erau aduse pentru sacrificare, dovadă fiind numărul mare de boi importați. Numărul vacilor importate era de aproximativ o treime din totalul de vite adus la Brașov. Valoarea acestui tip de comerț era foarte ridicată, numărul mare de vite fiind consemnat în registrele vamale ale Brașovului (*Quellen*, I, 12–13; 15–20; 22–29; 33–36; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 389*, 1543, 177, 243).

Prețul unui bou era în jurul valorii de 2 florini. O vacă ajungea rareori la 2 florini, prețul cel mai des întâlnit fiind de 1 florin și 40 aspri. Cei mai numeroși și mai activi comercianți care aduceau vite la Brașov erau cei din Câmpulung. Aceștia au fost consemnați cu numeroase intrări în oraș, în perioade relativ scurte de timp.

Deși erau mai puțin preferați decât vitele, porcii au fost importați de brașoveni în număr semnificativ (*Quellen*, I, 31–33; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 404*, 1549, 60; *Registrul nr. 406*, 1550, 33).

Pentru fiecare porc în parte se plătea vamă de aproximativ 2 aspri. Valoarea de piață a porcilor oscila între 30 și 45 aspri (*Quellen*, I, p. 83; 91–92; 464).

Privind per general comerțul brașovean cu animale, putem să spunem că acesta avea oscilații relativ mici, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Numărul de vite a fost mult mai ridicat decât cel al porcilor sau cailor. Valoarea vigesimei încasate de brașoveni a fost mai mare pentru vite decât pentru porci și cai împreună.

Peștele a fost unul dintre cele mai căutate produse de pe piața brașoveană. Paginile registrelor vamale sunt pline de informații referitoare la peștele adus la Brașov de negustorii din Țara Românească. Unii dintre cei mai importanți negustori care aduceau peștele la Brașov proveneau din Câmpulung (*Quellen*, I, 1–36; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 383,* 1529, 2, 5–7, 9, 22; 24; 31; *Registrul nr. 385,* 1530, 33–34, 38, 43, 48, 51, 56; *Registrul nr. 389,* 1543, 56; 69–70, 76, 89, 104–105, 109, 113, 117, 121, 144, 157, 190, 193; 203, 207, 211, 226, 248–249, 253, 263, 269, 278–279, 286, 295; *Registrul nr. 392,* 1544, 8, 19, 28, 37–39, 55–56, 60–61, 72–73, 86–87, 112, 118, 131–132, 160, 163–164, 173, 175, 180, 189, 194, 201, 212; *Registrul nr. 394,* 1545, 22, 33, 44, 60, 73, 81–82, 91, 97, 103–105, 111, 115–116, 119, 122, 126, 148, 154–155, 176, 179, 197–198, 204–205; 222, 228–229, 246, 254, 261–262, 270, 279–280, 289–290, 300–303, 310–311, 322–324 326; *Registrul nr. 397,* 1546, 15, 24–28, 37, 40, 117–121, 126–127, 133–134, 139, 141–143, 149–151, 158–161, 163, 175, 181, 187–188, 195, 201, 210, 220, 233, 259, 271, 280, 287, 323, 333, 343, 352–353, 361, 373, 391; *Registrul nr. 404,* 1549, 12, 20–21, 29–31, 40, 48–52; filele 50–51, 60–61, 63; *Registrul nr. 406,* 1550, 19, 30–31, 40–41, 49, 62–63, 73–75, 85, 95–96, 100, 105–106, 112, 117–119, 124–125, 129–130, 134–135, 139, 144, 149, 177, 190, 197, 242, 246; 252–253, 257, 274–275, 277, 284, 288, 317, 325).

Vama pentru pește a fost, în general, plătită în bani. Dar, există cazuri, nu puține, în care vama a fost achitată în natură (cu pește).

Peștele comercializat la Brașov provenea din bălțile Dunării și era adus fie în saramură, fie uscat și afumat. Peștele proaspăt nu era comercializat la Brașov, tocmai din cauza perisabilității acestuia. Negustorii aduceau spre vânzare, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, mai multe tipuri de pește nelipsind crapul, știuca, somnul, morunul, plătica sau șalăul. Mai erau comercializate și icrele de crap, morun sau știucă. Acestea erau aduse în cantități reduse.

Peștele era adus *en gros* la Brașov, ulterior acesta fiind vândut cu ridicata. Din însemnările registrelor de socoteli vamale ale Brașovului, se constată aducerea unei cantități apreciabile de crap. Somnul a fost adus și el în cantități importante, pe perioada primei jumătăți a secolului al XVI-lea. La polul opus se afla știuca și morunul care nu au fost comercializat în cantități prea mari.

De obicei, negustorii nu aduceau numai un singur tip de pește la Brașov. Dar, de foarte puține ori, negustorii aduceau mai mult de trei feluri de pește. Cele mai des întâlnite au fost combinațiile de crap sau somn cu știucă.

În registrele vamale ale Brașovului au fost consemnate informații cu privire la comerțul cu piei de animale. Acestea erau aduse și comercializate pe piața brașoveană de către negustorii munteni. Pieile de vită erau căutate de către meșteșugarii brașoveni (*Quellen*, I, p. 1; 3–4; 6–9; 11–14; 17–18; 20–21; 24–35; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 383,* 1529, 8, 16; *Registrul nr. 389,* 1543, 89, 115, 121, 179, 243; *Registrul nr. 392,* 1544, 67, 206; *Registrul nr. 394,* 1545, 105, 205, 244; *Registrul nr. 397,* 1546, 220, 287–288, 372; *Registrul nr. 406,* 1550, 220).

În registrele vamale ale Brașovului pieile de oaie apar consemnate în două modalități: ca bucată sau ca povară. În document nu s-a consemnat care a fost numărul de piei dintr-o povară, dar acest lucru poate fi determinat. În anul 1503, au fost consemnate 850 bucăți de piele de oaie pentru care s-a plătit vamă suma de 1 florin și 18 aspri. Asta înseamnă valoarea de piață a unei piei de oaie era de 1,4 aspri. Pentru cele 642 poveri de piele de oaie s-au plătit 51 florini și 36 aspri. În consecință, o povară de piele de oaie era taxată la vamă cu 4 aspri. Cum o piele de oaie era vămuită cu 0,08 aspri, înseamnă că o povară conținea aproximativ 50 de bucăți de piele. O povară, la Brașov, avea aproximativ 108 kg, putem spune că o piele de oaie avea aproximativ 2,1 kg.

Situația se aplică și la ceilalți ani în care avem consemnate informații referitoare la comerțul cu piei de oaie. Astfel, putem spune că o povară cuprindea aproximativ 50 de bucăți de piele de oaie. De asemenea, dacă vama pentru o piele de oaie era de 0,08 aspri, aceasta se vindea în târg, probabil, cu cel puțin 1,6 aspri.

Nu aceeași situație o întâlnim la pieile de vită. Acestea erau vândute numai la bucată, fiecare în parte fiind vămuită cu 0,5 aspri. În registrul anului 1529 s-a consemnat aducerea, la Brașov, a unui număr de 26 bucăți de piele roșie (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 383,* 1529, fila 24) Din păcate, nu se face specifică valoarea taxei vamale pentru aceasta și nici negustorul care a adus-o în oraș.

Din informațiile extrase din registrele vamale, constatăm că vama pentru o piele de vită, pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea, a fost de 10 aspri. Nu se constată nicio variație a valorii acestei taxe vamale în decursul timpului.

La Brașov au fost aduse de către negustori și cantități apreciabile de lână. O mare parte a acesteia a fost adusă de către negustorii din Câmpulung (*Quellen*, I, 29; 34; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 392,* 1544, 200–201; *Registrul nr. 394,* 1545, 246, 290; *Registrul nr. 406,* 1550, 256–257). Pentru o povară de lână se încasa vamă, în anul 1503, de 4 aspri. Taxa vamală a fost redusă la jumătate în anii 1542–1550. Valoarea unei poveri de lână a fost de 1 florin și 30 de aspri, în

anul 1503 și la 40 de aspri, în perioada anilor 1542–1550. (Manolescu, 1965, 123)

Obiectele din piele ale meșterilor breslași sași erau foarte apreciate și căutate în țările române. Dar acestea erau concurate de produsele realizate în țările române. În registrele de socoteli vamale ale Brașovului apar consemnate numeroase produse din piele precum: încălțămintea din piele, hamurile pentru cai și curele.

La Brașov au fost importate mult mai multe perechi de încălțăminte, în prima jumătate a veacului al XVI-lea. Astfel, în registrele vamale ale orașului au fost consemnate peste 6000 de perechi de încălțăminte aduse de negustorii munteni. O mare parte a acestora a fost adusă de către negustorii din Câmpulung (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 395,* 1545, 3, 8–9, 28–29, 36, *Registrul nr. 396,* 1545–1548, (1545) 3, 22, 30, (1546) 44, (1548) 130, 136; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 4, 37).

La Brașov, prețul unei perechi de încălțăminte varia între 27 și 35 aspri.

Curelele din piele erau produse, în special, de meșterii breslași din Brașov. Dar, aceste produse erau și importate din țările române. În registrele vamale ale orașului Brașov s-au consemnat informații referitoare la aducerea unor cantități importante de curele din Muntenia.

Taxa vamală pentru o curea era, la începutul secolului al XVI-lea, 3 aspri la Brașov. Valoarea unei curele varia între 6 și 11 aspri (*Quellen*, I, pp. 6; 9–10; 16; 21–22; 25–27; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 393,* 1544, 6, 9, 13–14, 27, 30, 35, 43, 46–47, 49; *Registrul nr. 395,* 1545, 6, 8–9, 16, 18–20, 28, 36, 38; *Registrul nr. 396,* 1545–1548, (1545) 3–4, 13–14, 22–23, 25, 30, 36, (1546) 44, 49, 60, (1547) 87, 100, 113, 115 (1548) 120, 126–128, 130, 132, 136, 139; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 6, 10, 15, 30–31, 52).

Hamurile pentru cai au fost extrem de căutate în perioada medievală. Ele aveau utilizare atât în timp de pace cât și de război. Deși existau unele diferențe între un harnașament pentru caii de război și cei utilizați zilnic de negustori, acestea nu au fost specificate în registrele vamale. Cel mai probabil, hamurile pentru cai vândute erau cele utilizate zilnic și nu cele militare care intrau sub incidența hotărârilor Magistratului orașului Brașov (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 393*, 1544, 49; *Registrul nr. 395*, 1545, 35–36; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 22, (1546) 49, (1548) 136).

În registrele vamale ale Brașovului și Sibiului au fost consemnate informații referitoare la tranzitul postavului. Dintre postavurile importate din Orient se remarcă mai ales câteva tipuri între care amintim damascul (domoslia), bumbacul (bogasia), stofa (stramatura) și mohairul. Acestea erau produse fie în Imperiul Otoman, fie în țările Orientului îndepărtat. Dar, toate aceste produse tranzitau Poarta otomană și de aceea erau consemnate, în registrele vamale ale orașelor săsești, ca fiind *res turcales*.

La Brașov cantitatea de damasc a fost mai mare decât cea adusă la Sibiu, spre exemplu (*Quellen*, I, 38; 40–41; 44; 46; 54–55; 57–58; 64; 66–68; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 393*, 1544, 6, 9, 14, 27, 30, 36, 43, 46–47; *Registrul nr. 395*, 1545, 5–6, 16, 19–20, 27–29, 38; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 4, 13–14, 22, 34, p. 36, (1546) 43, 49, 60–61, (1547) 83, 87, 100, 113, 115 (1548) 120, 126–128, 136, 139; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 4–5, 10–11, 15, 30–31, (1550) 33–34, 45, 49, 58).

Postavul de bumbac (bogasia) era produs în Anatolia și a fost importat în cantități apreciabile de orașele săsești din sudul Transilvaniei. Acest tip de postav a fost foarte căutat în vestul continentului, tocmai pentru calitatea sa superioară și pentru prețul său relativ redus.

La Brașov cea mai mare cantitate de postav a intrat în anul 1542, peste 21000 de bucăți (*Quellen*, I, p. 27; p. 36; pp. 38–44; pp. 46–47; pp. 51–57; pp. 59–75; D.J.B.A.N., *Registrul nr. 393*, 1544, 6, 9, 13–14, 27–28, 30, 36, 43, 46–47; *Registrul nr. 395*, 1545, 5–6, 16, 19–20, 26–29, 35, 38; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 4, 13–14, 22–23, 25, 30, 34, 36, (1546) 43–44, 49, 60–61, (1547) 96, 100, 104, 113, 115 (1548) 120, 126–128, 136, 139; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 4–5, 7, 10–11, 15–16, 30–31, (1550) 33, 39–41, 44–45, 49, 52, 57–58).

Tot în categoria țesăturilor intra și *stofa* (stramatura). Aceasta era produsă dintr-o mixtură de lână de diferite culori. Provenea din Orient fără a se putea identifica, cel puțin deocamdată, locul exact de producere al ei. Stofa era mai puțin căutată decât postavul, pe piața transilvană.

La Brașov, stofa a fost adusă în cantități mai mici decât la Sibiu (D.J.B.A.N., *Registrul nr. 390*, 1543, 26; *Registrul nr. 393*, 1544, 17, 35, 47, 49; *Registrul nr. 395*, 1545, 3, 8–9, 35; *Registrul nr. 396*, 1545–1548, (1545) 4, 13–14, 22–23, 25, 30, (1546) 49, (1547) 113; *Registrul nr. 405*, 1549–1552, (1549) 4, p. 15, 30, (155035, 57–59).

Acestea ar fi doar câteva dintre aspectele complexului act comercial care s-a efectuat între țările române, la finele secolului al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Semnificativ a fost rolul comercianților din Câmpulung care au efectuat un bogat comerț în orașul Brașov. Aceștia aduceau numeroase produse spre desfacere, dar efectuau și importante transporturi de produse meșteșugărești cumpărate de la meșterii breslași brașoveni. Uneori în registrele de vamă, negustorii din Câmpulung sunt notați cu mai multe ieșiri cu mărfuri din Brașov, decât intrări în perioade relativ scurte de timp. Acest fapt demonstrează că, necesitățile uneori sporite de produse meșteșugărești venite din Muntenia, au determinat pe negustorii din Câmpulung să se adapteze situației.

Referințe bibliografice

*** *Documente privind istoria orașului Brașov*, vol. XI: Documente de breaslă (1420–1580), (Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. XI. Zunfturkunden, 1420–1580), ediție îngrijită de Gernot NUSSBÄCHER și Elisabeta MARIN, Ed. Aldus, 1999.

BOGDAN Ioan, 1902: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele al XV-lea – al XVI-lea*, București, Atelierul grafic I.V. Socecu.

Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, Fondul Socoteli alodiale, Seria: Socoteli de vamă, *Registrul nr. 382*, 1515, filele 1–63; *Registrul nr. 383,* 1529, filele 1–41; *Registrul nr. 385,* 1530, filele 1–74; *Registrul nr. 387,* 1542, filele 1–266; *Registrul nr. 389,* 1543, filele 1–305; *Registrul nr. 390,* 1543, filele 1–37; *Registrul nr. 392,* 1544, filele 1–320; *Registrul nr. 393,* 1544, filele 1–50; *Registrul nr. 394,* 1545, filele 1–333; *Registrul nr. 395,* 1545, filele 1–43; *Registrul nr. 396,* 1545–1548, filele 1–150; *Registrul nr. 397,* 1546, filele 13–403; *Registrul nr. 398,* 1546–1549, (1546) filele 1–11; (1547) filele 12–200; (1548) filele 208–406; (1549) filele 407–624; *Registrul nr. 401,* 1547, filele 1–360; *Registrul nr. 404,* 1549, filele 1–64; *Registrul nr. 405,* 1549, filele 1–140; *Registrul nr. 406,* 1550, filele 1–343.

DRAGOMIR Silviu, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, București, Ed. Cartea Românească, 1922.

DRH.D., 1977: *Documenta Romaniae Historica. D. Relațiile între Țările Române*, I, București.

GÜNDISCH Gustav, 1963: *Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anii 1456–1458*, în *Studii*, XVI, 3, pp. 681–696.

IORGA Nicolae, *Socotelile Brașovului*, în *Anuarul Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, Bucuresci, seria II, tomul XXI, 1898–1899, pp. 108–270;

Nicolae IORGA, 1925: *Istoria comerțului românesc, epoca veche*, I, Tipografia „Tiparul Românesc", București.

Quellen, 1886: *Quellen zur Geschihte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, 1503–1526*, Kronstadt-Brassó.

MANOLESCU Radu, 1957: *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară*, București, II.

MANOLESCU Radu, 1965: *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul secolele XVI – XVI*, București, Ed. Științifică.

METEȘ Ștefan, 1920: *Relațiile comerciale ale Țerii Românești cu Ardealul până în secolul al XVIII-lea*, Sighișoara, Tipografia lui W. Krafft.

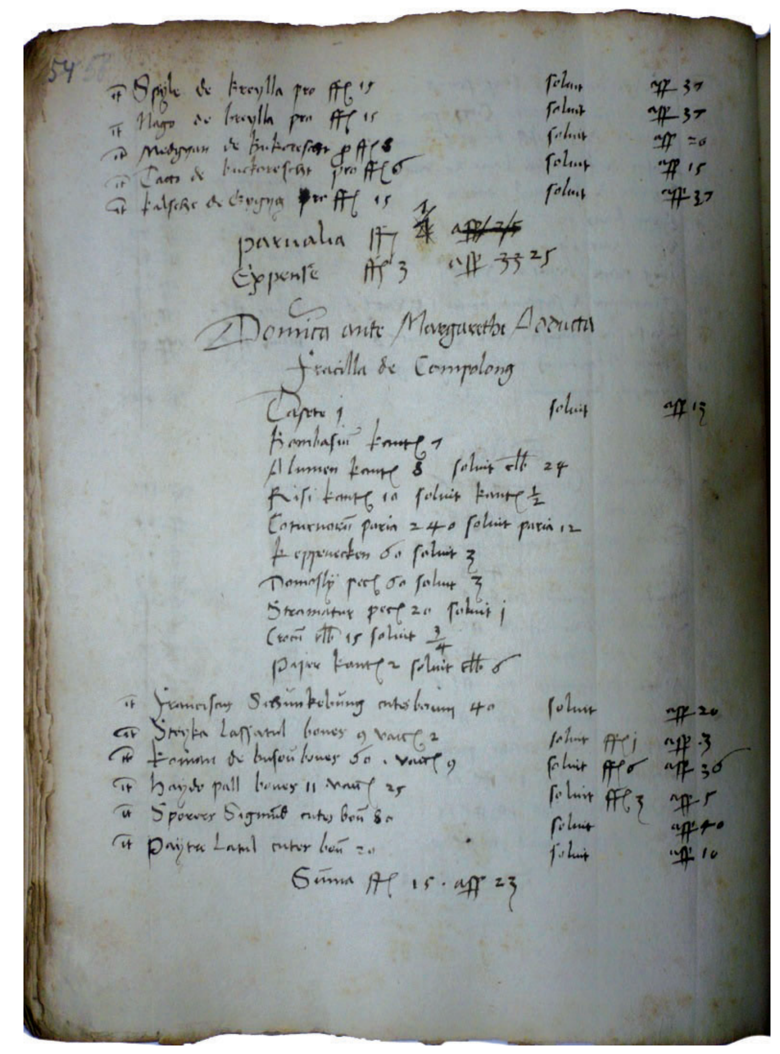
NÄGLER Thomas, 1997: *Românii și sașii până la 1848*, Sibiu, Ed. Thausib.

NUSSBÄCHER Gernot, 1968: *Kronstadt und Kaschau*, în *Karpathenrundschau*, nr. 40, an I, p. 5.

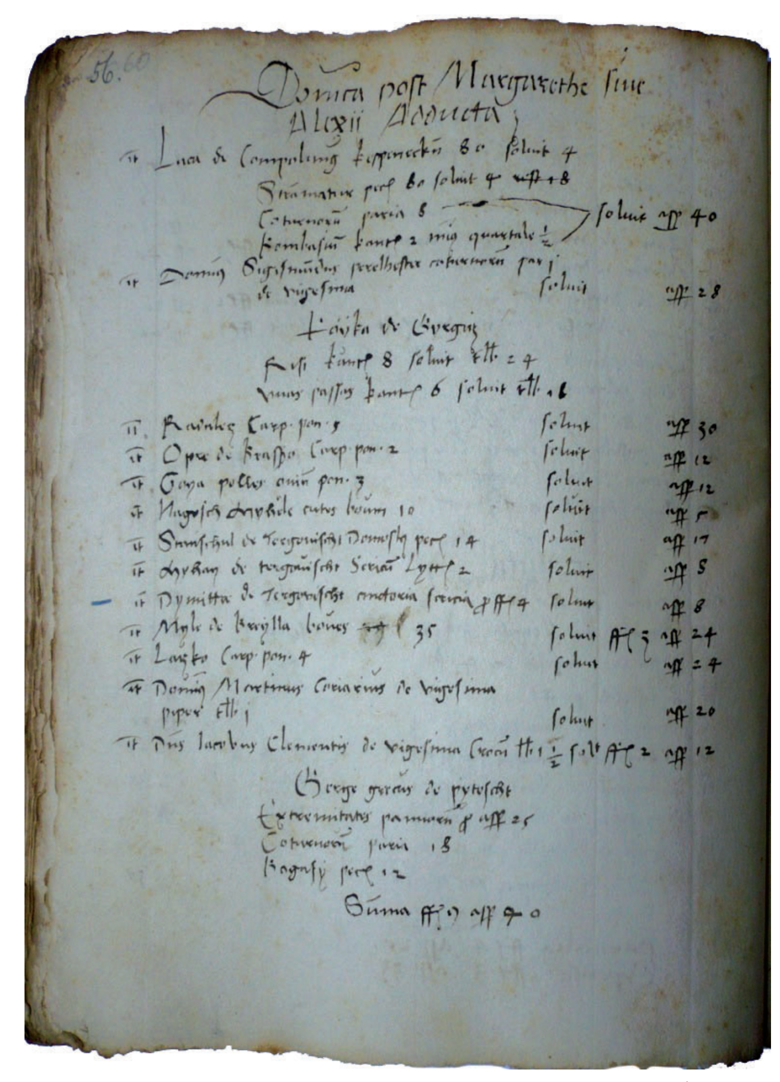
PANAITESCU Petre P., 1938: *Documente slavo-române din Sibiu (1470–1653)*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională.
TOCILESCU Grigore, 1931: *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346–1603). Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița*, București, Ed. Librăria „Cartea Românească".
Urkundenbuch, III, 1902: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, III, (1391–1415), *Herausgegeben von Franz ZIMMERMANN, Carol WERNER, Georg MULLER,* Hermannstadt, Druck von W. Karfft.

Anexe

Anexa 1. Pagina 58 a Registrului vamal al Brașovului din anul 1530 (D.J.B.A.N.).
Anexa 2. Pagina 60 a Registrului vamal al Brașovului din anul 1530 (D.J.B.A.N.).
Anexa 3. Paginile 72–73 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1543 (D.J.B.A.N.).
Anexa 4. Paginile 104–105 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1545 (D.J.B.A.N.).
Anexa 5. Paginile 204–205 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1545 (D.J.B.A.N.).
Anexa 6. Paginile 22–23 din Registrului vamal al Brașovului din anii 1545–1548 (D.J.B.A.N.).

Anexa 1. Pagina 58 a Registrului vamal al Brașovului din anul 1530 (D.J.B.A.N.).

Dominica post Margarethe siue Alexii Adducta

it Luca de Campolung [illegible] 80 solut 4

[illegible] 80 solut 4 [illegible] 8

[illegible] paria 8 [illegible] solut [illegible] 40

it Dominus Sigismundus [illegible] de vigesima solut [illegible] 28

[illegible] Carp. pon. 5 solut [illegible] 30

it Opra de [illegible] Carp. pon. 2 solut [illegible] 12

it [illegible] pon. 3 solut [illegible] 12

it [illegible] 10 solut [illegible] 5

it [illegible] de Tergowischt [illegible] 14 solut [illegible] 17

it [illegible] de Tergowischt [illegible] 2 solut [illegible] 5

it Dymitta de Tergowischt [illegible] solut [illegible] 8

it [illegible] 35 solut [illegible] 24

it [illegible] Carp. pon. 4 solut [illegible] 24

it Dominus Martinus [illegible] de vigesima piper [illegible] solut [illegible] 20

it Dns Jacobus Clementis de vigesima [illegible] solut [illegible] 12

[illegible] de Pytescht

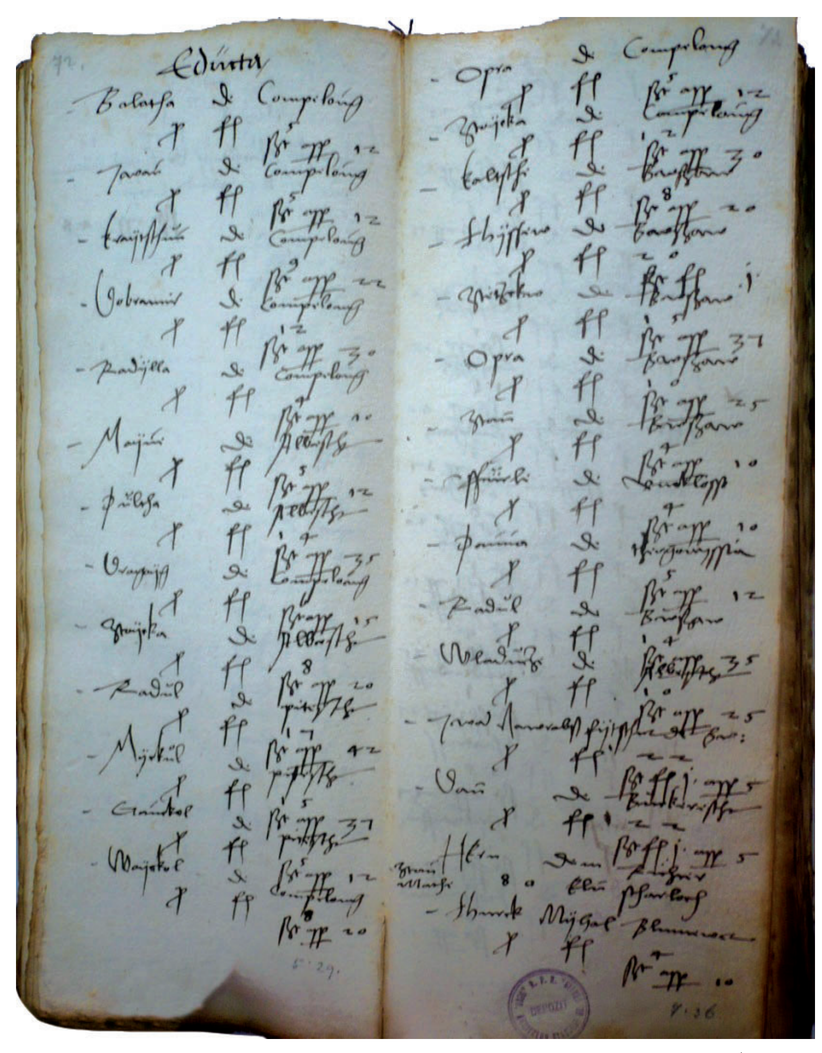
[illegible] 25

[illegible] paria 18

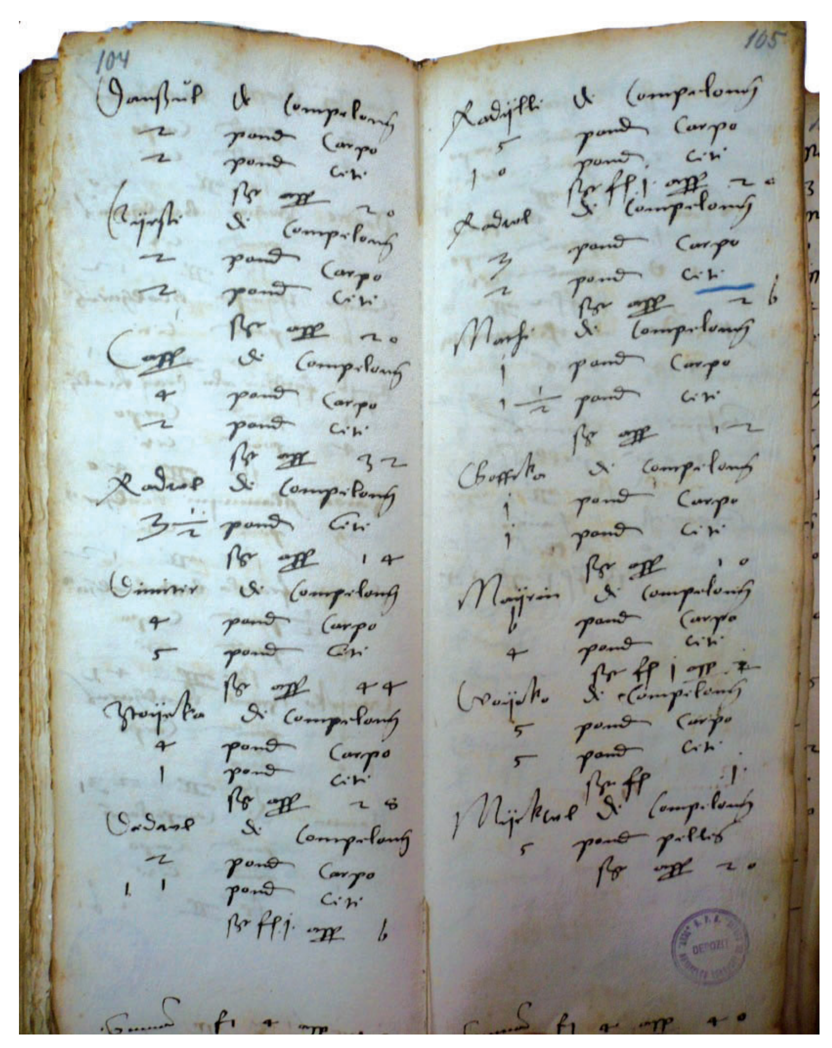
[illegible] 12

Suma [illegible]

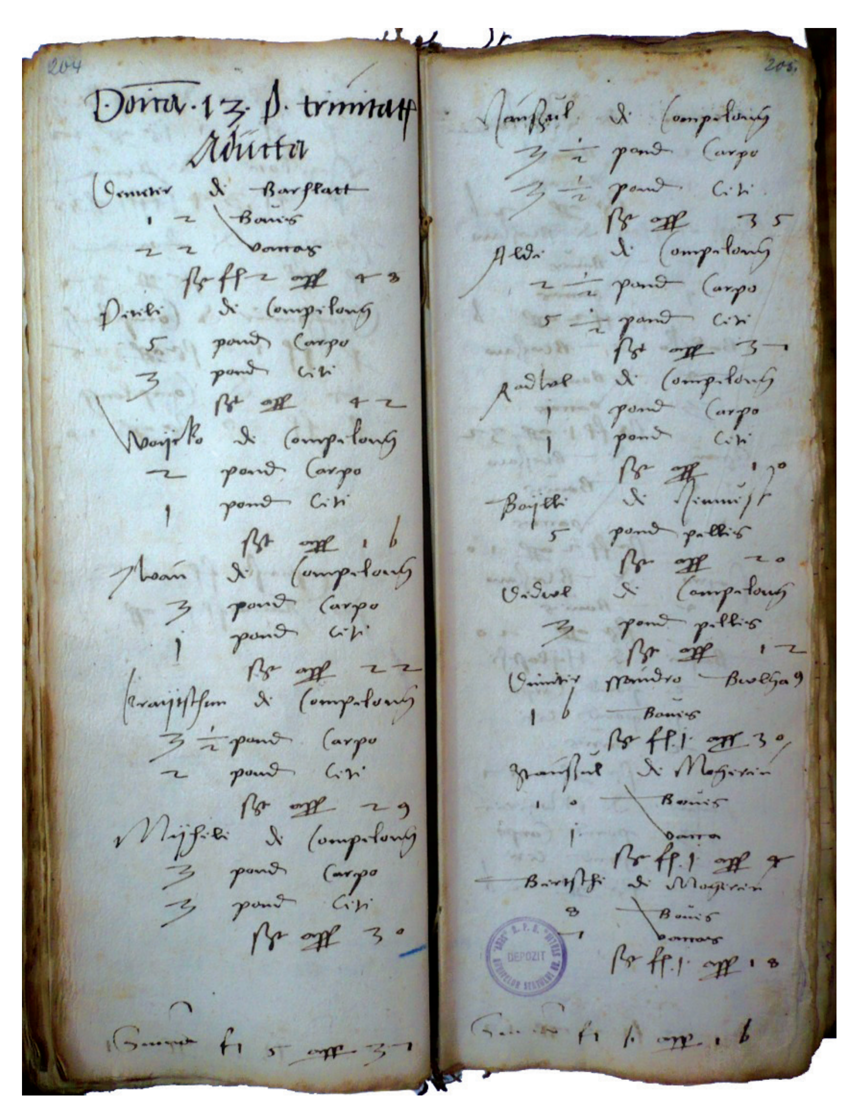
Anexa 2. Pagina 60 a Registrului vamal al Brașovului din anul 1530 (D.J.B.A.N.).

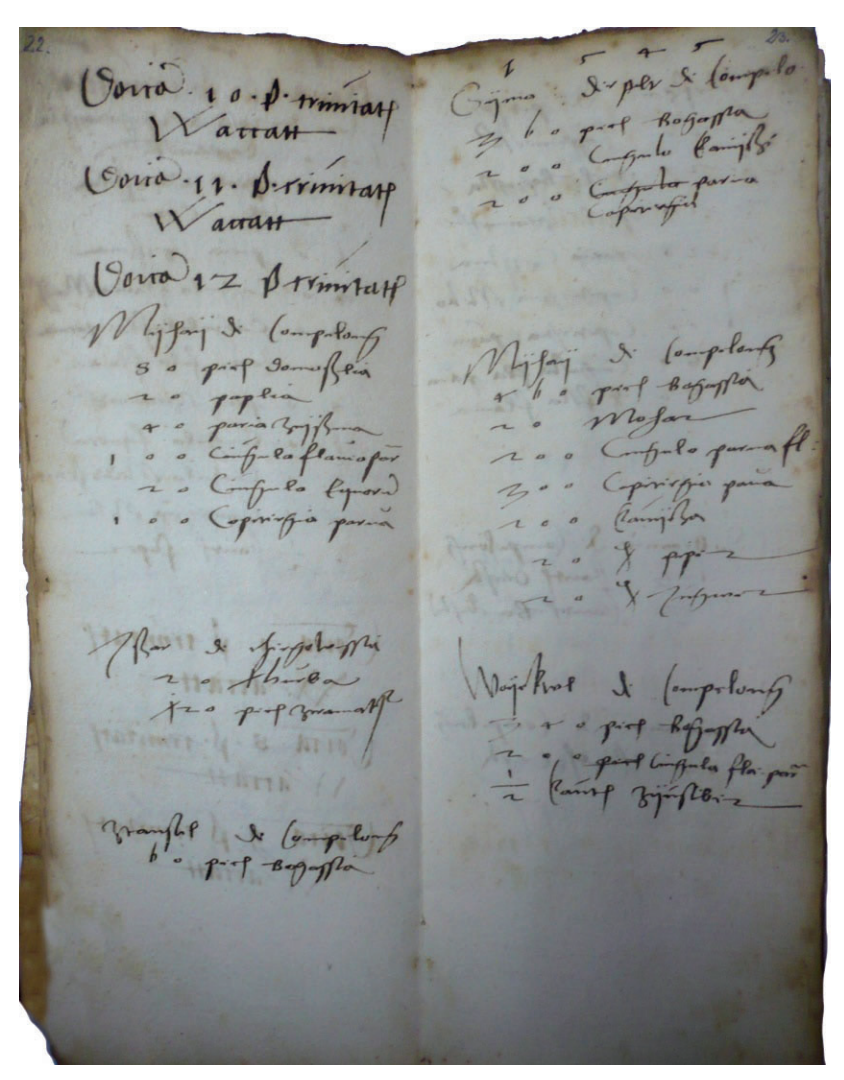
Anexa 3. Paginile 72–73 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1543 (D.J.B.A.N.).

Anexa 4. Paginile 104–105 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1545 (D.J.B.A.N.).

Anexa 5. Paginile 204–205 ale Registrului vamal al Brașovului din anul 1545 (D.J.B.A.N.).

Anexa 6. Paginile 22–23 din Registrului vamal al Brașovului din anii 1545–1548 (D.J.B.A.N.).

Sibiul și Brașovul în relație cu Țările Române: comerț, politică și conflict în secolele XV-XVI

Ioan Marian Țiplic

(Centrul de Cercetare a Patrimoniului și Istoriei Socio-Culturale, Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu)

Cercetarea breslelor transilvănene, ca parte a evoluției societății medievale, se confruntă cu măcar două dificultăți: complexitatea fenomenului și fragilitatea documentației pe care se reazemă reconstituirea istoriei acestuia. Interesul pentru producția de arme și, în special, pentru piesele cu o încărcătură istorică specială s-a manifestat de foarte timpuriu. Interesul pentru arme a atins apogeul în ultima parte a secolului al XIX-lea datorită, în mare parte, istoriografiei romantice, care a revitalizat și a repus în circulație virtuțile cavalerilor medievali. S-a născut astfel o adevărată modă ca fiecare persoană publică să-și organizeze o colecție particulară de arme. Această situație a dus și la apariția unor lucrări care tratau istoricul unor piese de colecție sau al unor colecții întregi. Deși implicarea celor ce făureau arme s-a manifestat în domeniile cele mai variate – economic, politic, social și militar –, apariția și dezvoltarea multora dintre breslele transilvănene rămân procese insuficient cercetate și clarificate de istoriografia modernă, fie ea de limbă romană, germană sau maghiară.

Istoria economică a fost și este unul din segmentele importante ale mozaicului ce constituie perioada Evului Mediu și, așa cum reliefează și Jacques Le Goff, meșteșugurile, în ansamblul lor, au reprezentat un factor de progres în cadrul societății medievale, generând apariția unor centre urbane importante. O altă contribuție a dezvoltării asociațiilor meșteșugarilor este și aceea că ele au relevat necesitatea măsurării exacte a timpului, prin instituirea unui program bazat pe munca orară, și nu pe cea zilieră. În consecință, timpul nu se mai măsura în funcție de răsăritul și de apusul soarelui. Jacques Le Goff consideră că meșteșugurile sunt responsabile de apariția orei, care, în zorii epocii preindustriale, va înlocui ziua ca unitate de măsură a timpului de lucru (Le Goff,

1986, 156). Breslele care au folosit ca materie primă metalul au reprezentat mai puțin de 10% din numărul total al breslelor din orașele medievale, ele fiind organizate mai ales în funcție de tipul de metal folosit: fier, oțel, metale neferoase (cupru, bronz) și metale prețioase (aur, argint). În domeniul meseriilor zise ale *metalului*, așa cum le numește Philip Braunstein (Braunstein, 1994, 23), dacă nu este vorba de cele care au ca materie primă metalele prețioase, nu avem prea multe studii de sinteză pentru spațiul central și sud-est european.

Explicația posibilă pentru această situație rezidă și în faptul că spațiul est-european a cunoscut o dezvoltare generală – implicit și în domeniul tehnicii prelucrării metalului – relativ modestă în comparație cu spațiul vest-european, neoferind cercetătorului lucruri spectaculoase și facile. Dacă ne gândim că, pentru vestul Europei, avem documente cu privire la tehnici de prelucrare, la amplasamentul unor forje, la viața internă a asociațiilor de meseriași și chiar avem de-a face, încă din secolul al XV-lea, cu apariția unei „industrii" (Braunstein, 1994, 25)[1] care înlătură îngrădirile impuse de bresle, ne dăm seama că misiunea celor ce se apleacă asupra unor segmente din marele domeniu al meseriilor din estul european, care au la bază metalul ca materie primă, este una ingrată tocmai din cauza lipsei unei asemenea bogății de material informațional. Și toate acestea se întâmplă în ciuda faptului că meșterii care se ocupau cu prelucrarea metalului, în special orfevrierul, dar și fierarul și, mai târziu, făurarul de arme, se bucurau de un prestigiu deosebit în comunități, întrucât mentalitatea magică era satisfăcută în mod pozitiv – datorită atmosferei stranii a atelierului, a modului de lucru și a rezultatului muncii lui, fierarului i se atribuiau puteri supranaturale și complicități demonice (Drîmba, 1987, 501). Despre acești meșteri, Jacques Le Goff spune: „Existau fără îndoială câțiva artizani – mai curând artiști – care se bucurau de un prestigiu deosebit [...] făurarul de arme cu deosebire" (Le Goff, 1986, 155).

Sintezele consacrate istoriei comerțului românesc au acordat, în chip firesc, o atenție mai mare negoțului Țării Românești și Moldovei cu Transilvania, în genere, și cu Brașovul, în special. Folosind însă aproape numai izvoare narative și documentare, autorii lor au înfățișat acest negoț mai ales sub aspectul evoluției sale de ansamblu.

Atracția accentuată pentru comerț rezidă în profundele modificări de ordin politic pe care le-a produs în sud-estul Europei invazia mongolă din 1241–1242, și anume slăbirea reagatului arpadian, până atunci atât de expansiv, și dispariția forței dominante a cumanilor la limita exterioară a arcului carpatic, ambele urmări deschizând un nou orizont al legăturilor comerciale realizate pe ruta pontico-balcano-carpatică către centrul și nord-estul Europei.

Totodată, s-au deschis și căile spre stabilizarea relațiilor de tip medieval în acest spațiu. Apar acum, succesiv, voievodatele Moldovei și Țării Românești,

creând pentru orașele săsești ale Transilvaniei, mai cu seamă pentru Sibiu, Brașov, Bistrița, așezate în apropierea trecătorilor, necesarul spațiu economic complementar, care și-a pus amprenta asupra ascensiunii rapide a acestora în ultima parte a secolului al XIV-lea, precum și în secolul al XV-lea.

Atestarea documentară a relațiilor comerciale cu regiunile limitrofe sau chiar cu regiuni mai îndepărtate este realizată în celebra *Diplomă* a lui Andrei al II-lea din anul 1224, care certifică drepturile negustorilor sași de a vinde și de a cumpăra mărfuri de oriunde din cuprinsul regatului ungar. La capitolul atestare documentară a primei bresle existente în Sibiu putem adăuga documentul din 24 februarie 1367, care se referă la o tranzacție încheiată între breasla tăbăcarilor și greavul Peter din Ațel (Vlaicu, 2003, 50–51). Cu această ocazie sunt amintiți doi martori, *Georg bucătarul* și *Simon aurarul*, alături de reprezentanții autorității administrative.

Comerțul a fost încurajat și susținut pe de o parte prin documentele emise de regii Ungariei, voievozii și vicevoievozii Transilvaniei. Pe de altă parte, ruta comercială care traversa Transilvania, venind dinspre Marea Neagră, oferea cu precădere meșteșugarilor brașoveni și sibieni o piață importantă de desfacere pentru produsele lor.

În schimbul comercial pe care breslele transilvănene l-au practicat cu voievodatele din afara arcului carpatic, în domeniul negoțului cu arme, ca și în celelalte domenii, Brașovul a început să se impună de timpuriu datorită poziției sale geografice, începând cu mijlocul secolului al XIV-lea, dezvoltarea economică a Brașovului și progresul economic realizat de Țara Românească, lichidarea stăpânirii tătare și slăbirea dominației comerciale genoveze la Dunărea de Jos, precum și consolidarea statului românesc de la sud de Carpați au creat condiții favorabile dezvoltării relațiilor comerciale ale Țării Românești cu Brașovul. Aceleași condiții geografico-istorice au concurat și în impunerea breslelor brașovene ca principale producătoare de articole finite ce se vindeau pe piața moldoveană, cele două voievodate devenind principalele piețe de desfacere ale produselor brașovene.

Semnificativă pentru stabilirea raporturilor comerciale dintre Ungaria și Țara Românească a fost acceptarea de către Ioan de Hunedoara, la 15 noiembrie 1455, a principiului liberei circulații a negustorilor (*DRH*, D, I, 1977, 447–448, nr. 328). Măsura a fost cea dintâi confirmare legală a dreptului acordat negustorilor din Țara Românească de a-și vinde mărfurile dincolo de Brașov și Țara Bârsei (Pall, 1966, 80–82). Cu această măsură, într-un context politic internațional sensibil modificat, s-a deschis o fază nouă în politica comercială a Țării Românești.

De acum înainte, revendicarea reciprocității efective în raporturile cu Brașovul, a cărei principală manifestare era suprimarea dreptului de depozit a acestui

oraş, a devenit o tendință de durată a politicii domnilor Țării Româneşti. Refuzul Braşovului de a accepta în fapt aplicarea reciprocității a provocat, prin reacție, măsuri de îngrădire a comerțului braşovean în Țara Românească. Au fost create mai multe puncte comerciale terminus pentru braşoveni, care echivalau cu instituirea dreptului de depozit în favoarea Țării Româneşti (Manolescu, 1995, 37).

Direcția fixată de Vladislav al II-lea, în raporturile cu Braşovul, prin intermediul lui Ioan de Hunedoara, a rămas caracteristica generală a politicii comerciale a Țării Româneşti timp de aproximativ un secol. Aplicarea acestei politici a fost oscilantă, deseori întreruptă, în funcție de fluctuațiile situației externe a Țării Româneşti. Cea dintâi acțiune care a modificat echilibrul politic al Țării Româneşti, instituit în anul 1451, a venit de la însuşi Ioan de Hunedoara în 1456, când, în ajunul unei noi mari confruntări cu sultanul otoman, a decis să readucă sub controlul său țara, impunând ca domn pe Vlad Țepeş. Readucerea Țării Româneşti în orbita exclusivă a regatului ungar însemna şi revenirea la statutul comercial impus de acesta în favoarea Braşovului.

Instalat pe tronul Țării Româneşti, în 1456, Vlad Țepeş, fiul lui Vlad Dracul, şi-a proclamat fidelitatea față de regele Ladislau al Ungariei şi a încheiat o convenție cu Braşovul în virtutea căreia le-a fost asigurată braşovenilor libera circulație prin țară (Stoicescu, 1976, 74–75). Ulterior, schimbarea atitudinii politice a lui Vlad Țepeş față de regalitatea ungară avea să ducă la declanşarea unui conflict cu oraşele săseşti Sibiu şi Braşov, care va avea consecințe importante în plan comercial. Vlad Țepeş va aplica o politică protecționistă față de proprii negustori, concomitent cu limitarea privilegiilor saşilor transilvăneni. Direcția inaugurată de acesta va fi continuată de fratele său, Radu cel Frumos, care a preluat conducerea Țării Româneşti imediat după campania devastatoare a sultanului Mehmet al II-lea din vara anului 1462 (Gündisch, 1963, 685).

Deşi domnia lui Radu cel Frumos a început sub auspiciile înțelegerii cu Braşovul, fiind reconfirmate vechile privilegii ale oraşului, situația avea să se schimbe, ulterior, radical. Începând din 1468 şi în anii următori, Țara Românească şi Braşovul şi-au afirmat şi, respectiv, consolidat atitudinile protecționiste. Un act emis la 28 septembrie 1468 le-a impus negustorilor valahi să-şi desfacă mărfurile la Braşov şi le-a interzis să le transporte mai departe în interiorul Transilvaniei (Ukb, VI, 355–356). Radu cel Frumos a răspuns cu măsuri similare, prin instituirea depozitului obligatoriu în Țara Românească, pentru negustorii braşoveni. Obiectivul real al acestei măsuri era acela de a înlătura obstacolul reprezentat de *dreptul de depozit* al Braşovului. Instituirea *scalelor* în interiorul Țării Româneşti nu a fost decât o măsură de represalii al cărei țel real era suprimarea *scalei* de la Braşov.

Situația creată de măsurile impuse de o parte şi de alta a Carpaților în vremea

lui Radu cel Frumos va prefigura evoluția istorică a raporturilor comerciale dintre Țara Românească și centrele comerciale din sudul Transilvaniei, Brașov și Sibiu. Nu însă înainte de a se fi înregistrat noi și mari oscilații între soluțiile trecutului, pentru restaurarea cărora militau brașovenii, și cele preconizate de domnul Țării Românești și ale propriilor sale interese (Manolescu, 1995, 43).

Interesant în acest context este de menționat un document de la Lucas Trappoldner, notar al Sibiului (1529–1545), cu referire la o solicitare a breslelor săbierilor, săgetarilor, pieptănarilor, arcarilor și scutarilor din Sibiu și Transilvania prin care se cere Universității Săsești să oprească pe săbierii din Brașov să-și vândă produsele în altă parte decât în Țara Bârsei, în Ținutul secuilor, în Moldova și Valahia (Quellen, IX, 1888, 169–170).

Pe lângă activitatea lor economică, negustorii îndeplineau de mai multe ori și funcția de diplomați, împuterniciți ai orașelor săsești sau chiar ai voievozilor Transilvaniei, pe lângă curțile domnești ale Moldovei și Țării Românești. De aceea, atunci când se întrețineau bune relații între cele trei țări românești, activitățile comerciale erau extrem de active și foarte strânse. Schimburile comerciale între Țara Românească, Moldova și Transilvania au fost deci puternic influențate de stadiul legăturilor politice dintre ele. Pe lângă aceste piedici de ordin extern, în anumite perioade au existat și altele, de ordin intern, care au frânat dezvoltarea normală a legăturilor comerciale. Astfel, perioadele de anarhie din cele două țări românești de la sud și est de Carpați au înregistrat legături politice și comerciale foarte slabe, fapt ilustrat și de scăderea numărului de documente care redau legăturile între orașe și între țări. Cronologic vorbind, Ștefan Pascu distinge o perioadă de regres economic la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, între momentul morții regelui Matia Corvin (1490) și bătălia de la Mohács (1526).

În Transilvania, producția meșteșugărească se reglementează după această perioadă de instabilitate abia în 1541, când ea devine principat autonom, fixându-se, totodată, și acele „limitații", adică prețurile la produsele meșteșugărești. Au loc acum chiar înnobilări de meșteri, o dovadă a importanței socioeconomice dobândite de meșterii conducători de bresle.

Documentele atestând legăturile comerciale ale Sibiului cu Țara Românească s-au rătăcit în mare parte, unele dintre ele fiind, totuși, publicate de Silviu Dragomir în anul 1927. Pe lângă actele oficiale de natură politică și cele particulare dintre magistrați și meșterii breslași, pe de-o parte, și domnii și boierii din Țara Românească, pe de altă parte, o categorie aparte de documente, care se referă la relațiile economice, o reprezintă registrele vigesimale ale Sibiului din cursul secolului al XVI-lea. Dintre acestea, doar cel din anul 1500 a fost publicat integral în *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt* (Manolescu, 1956, 210; Pakucs Willcocks, 2007).

Cu toată penuria de documente este cert faptul că a existat o mai mare circulaţie economică şi comercială spre Ţara Românească decât lasă să se înţeleagă mărturiile documentare existente. O posibilă cauză a unor relativ slabe relaţii comerciale între Sibiu şi Ţara Românească, mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, este faptul că majoritatea fluxului comercial trecea, din motivele mai sus citate, prin Braşov, care a deţinut, putem spune, un monopol al comerţului cu Ţara Românească în perioada amintită.

Comerţul cu Ţara Românească se desfăşura în ambele sensuri, adică se exportau spre aceasta o serie de produse meşteşugăreşti şi se importau în Sibiu mai ales produse agricole şi materii prime. Importurile din Ţara Românescă au fost determinate de nevoia de produse alimentare şi materii prime a sibienilor, ele fiind, totodată, legate şi de dezvoltarea meşteşugurilor şi negoţului sibian şi de creşterea populaţiei cetăţii, în cursul secolelor XV-XVI, elemente care explică cererea crescândă de materii prime şi produse alimentare. Un alt factor care a favorizat aceste importuri a fost şi faptul că nu existau restricţii pentru negustorii sibieni la cumpărarea produselor naturale din Ţara Românească. Radu cel Frumos, într-o scrisoare din 29 iulie 1467–1470, spune clar: „Să fie liberi oamenii voştri (ai cetăţii Sibiu – n.n.) cu de toate să se întoarcă" (Dragomir, 1927, 11, nr. 1).

Cu toată cantitatea importantă de produse exportate, Ţara Românească importa mai mult şi mult mai diversificat, din cauza dezvoltării mai slabe a meşteşugurilor, ceea ce făcea ca aceasta să fie o bună piaţă de desfacere pentru meşteşugarii sibieni. Evaluarea importurilor din Sibiu ale Ţării Româneşti se poate face începând din anul 1500, pe baza registrelor vamale menţionate, pentru perioada anterioară acestea lipsind cu totul sau fiind prea sărace.

Legătura cu Ţara Românească se făcea prin defileul Oltului, singura cale existentă. Drumul de la Sibiu la Târgovişte şi mai târziu Bucureşti, înainte de a trece pe malul stâng al Oltului la Slatina, se ramifica spre dreapta, ajungând, prin Craiova, peste Jiu, la vadul Vidinului, unde cetatea Calafat era punct vamal pe teritoriul valah, fiind atestat ca atare încă din 1424, de pe vremea lui Dan al II-lea (Meteş, 1921, 24). Punctul vamal de tranzit între Ţara Românească şi Transilvania a fost fixat la Turnu Roşu, unde în secolul al XIV-lea s-a ridicat şi o cetate de pază. La 29 iulie 1473, Matia Corvin, regele Ungariei, permitea sibienilor să lărgească drumul de la Turnu Roşu – care toamna şi iarna devenea impracticabil din cauza inundaţiilor şi zăpezilor –, cu condiţia să păzească această intrare în Transilvania (*DIR*, C, XV/1, 81). Cetatea de pază de la Turnu Roşu (*Rubea Turris*) a devenit un punct vamal destul de mare, iar în secolul al XVI-lea, ca urmare a intensificării comerţului, a mai fost organizat un punct vamal şi la Tălmaciu.

Mărfurile pe care le comercializau negustorii din Ţara Românească erau

în special produse naturale, produse meşteşugăreşti, dar în cantităţi destul de mici, iar mărfurile orientale se procurau pe filiera otomană. Produsele sibiene date la schimb erau îndeosebi meșteșugărești: oțel, fier, aramă, cuțite și produse occidentale, mai ales postavuri, catifele și arme.

Negustorii valahi târguiau mărfurile la Sibiu în bazarul crăiesc. Articolele de armurărie și fierărie, care se exportau spre Țara Românească, erau, în principal, cuțite, scuturi, securi, buzdugane. Preţurile percepute de meşterii breslași pentru produsele lor erau: 1000 de cuțite – 12 florini, 4 buzdugane – 4 florini (*Rechnungen Hermanstadt*, 103; Kaidl, 1907, 332).

Negustorii sibienu exportau, pe lângă produsele mai sus-amintite, și postav, pânză de in, de cânepă, arme (săgeți, arcuri, săbii, muschete, tunuri), șei, obiecte de orfevrărie. Negoțul cu diferite arme este atestat și prin prezența la Sibiu, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a meșterilor făurari de spade, sulițe, scuturi, zale, platoșe și arme de foc.

În privința importului de arme al Țării Românești, nu se poate determina exact nici cantitatea, nici valoarea, deoarece mărfurile erau trecute în registrul vamal în mod global, fără diferențieri pe produse.

Preţurile pentru produsele din oţel au fost fixate de Dietele de la Cluj (25 noiembrie – 7 decembrie 1556) şi Aiud (10–15 martie 1560), preţuri care reflectau tendința de creștere spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Astfel avem:

1 sapă	16–20 denari
1 secure	3–10 denari
1 cântar de oțel	300 denari

Pentru anul 1500, tabelul statistic al mărfurilor importate de Țara Românească din Sibiu arată astfel (*Monumenta Comitialia Transylvaniae*, II, 70–71, 182):

materii prime	oțel și fier	4 020 denari
unelte	coase și alte unelte	8 350 denari
arme	179 500 cuțite	215 400 denari
Total		227 770 denari

Relațiile comerciale ale breslașilor sibieni cu Țara Românească au avut de suferit în perioadele în care Ungaria sau Transilvania s-au aflat în conflict cu aceasta. Pe lângă impedimentele de ordin politic, breasla armurierilor sibieni a avut de înfruntat și rivalitatea armurierilor brașoveni cu care au intrat în concurență. În acest război comercial, sibienii au încercat, în timpul domniei lui Alexandru Aldea (1431–1436) să-i înlocuiască pe sașii din Brașov în relațiile cu

Țara Românească (Iorga, 1925, 78, 94). Dar, la scurt timp, Brașovul a început să câștige teren: în anul 1500, valoarea produselor cumpărate de Țara Românească din Sibiu era de abia 4500 de florini, în timp ce, la 1503, de la Brașov erau cumpărate mărfuri în valoare de 26000 de florini.

În lupta pentru supremație pe piața românească de la sud de Carpați, breslașii sibieni încercau să obțină cât mai multe convenții care stipulau dreptul de comerț exclusiv cu anumite produse. În acest scop s-a încheiat o astfel de convenție cu Vlad Țepeș, care a dat drept de negoț sașilor din Sibiu, cu condiția ca ei să nu adăpostească pretendenți la tronul Țării Românești. Această convenție a fost certificată în două acte din 1457 și 1458 privind relațiile dintre Țara Românească și Transilvania. Ambele au fost emise de Mihail Szilagy, cumnatul lui Ioan de Hunedoara (Gundisch, 1963, 681), dar acestea nu s-au păstrat în original, ci numai în copii și sunt scrise pe cele două pagini ale unei coli de hârtie simplă, fără filigran, de mâna unui și aceluiași copist, probabil notarul orașului și al provinciei Sibiu (DJAN, 1850).

Documentele tratează perioada de lupte pentru tronul Ungariei de după moartea lui Ioan de Hunedoara. Mihail Szilagy a căutat să întărească poziția taberei Huniazilor în Transilvania și Ungaria, intrând în conflict cu regele Ladislau al V-lea, conflict în cadrul căruia orașele Brașov și Sibiu erau de partea regelui. În cele din urmă, Sibiul, în schimbul asigurării că nu va sprijini niciun pretendent la tronul Țării Românești. A încheiat un tratat comercial cu Vlad Țepeș, care dore astfel să-și acopere spatele pentru a putea acționa nestingherit alături de Mihail Szilagy.

În acest context de frământări politice, urmașii lui Vlad Țepeș au căutat să-și procure pentru oastea lor arme cât mai bune, prin comenzi adresate armurierilor sibieni. Dovadă a acestui fapt este și scrisoarea lui Basarab cel Bătrân Laiotă din 1474: „[...]. Scrie domnia mea multă sănătate bunilor noștri prieteni, burg meșterului și judelui crăiesc și celor 12 pârgari din Sibiu [...] și iarăși am trimis pe oamenii noștri buni Chirca a lui Marin și Giurca și Minea să-mi cumpere arcuri și scuturi și postav și una alta, de ce are nevoie domnia mea." (Dragomir, 1927, 14). Din acest document reiese că domnul Țării Românești nu a fost la prima achiziție de mărfuri sibiene, el trimițându-i pe aceiași „oameni ai săi", Chirca, fiul lui Marin, Giurca și Minea la Sibiu. S-ar putea interpreta și ordinea în care acesta a cerut mărfuri (arcuri, scuturi și postav și „una alta"), presupunându-se că avea mai mare nevoie de arme, întrucât se cunoștea faptul că în această perioadă a anilor '70 ai secolului al XV-lea au fost frământări politice în Țara Românească, manifestate prin dese schimbări de domni. În 1474, când făcea cererea de arme către sibieni, Basarab cel Bătrân tocmia fusese pus pe tron de către Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, în ideea creării unei alianțe politico-militare românești antiotomane.

La doi ani după acest fapt, atunci când Matia Corvin a sprijinit acțiunea împotriva lui Basarab cel Bătrân, care se închinase turcilor, Sibiul a înarmat o unitate de 50 de călăreți și a trimis și *bombarde, tunuri cu proiectile de piatră*. Cererea regelui către primarul orașului a fost făcută la 6 septembrie 1476 și se referea la unitățile care luptaseră în Moldova la Brețcu, alături de Ștefan cel Mare, la 14 august 1476 (DJAN, Sibiu, II, 370).

Spre sfârșitul secolului al XV-lea, ca urmare a stării de conflict între regatul Ungariei și Imperiul Otoman, voievodul Transilvaniei, Ștefan Bathory, a interzis la 27 aprilie 1481 exportul de arme spre Țara Românească: *Sagittas scuttela nec non ferrea arma et alias bellicas ac pillos* (DIR, C, XV). Această interdicție lovea în interesele comerciale ale breslelor producătorilor de arme din Sibiu. De aceea, cu titlu de ipoteză, deoarece suportul documentar este foarte lacunar în privința acestor activități, se poate spune că asemenea interdicții nu stopau în întregime scurgerea de arme către beneficiari și chiar dacă breslele, conform statutelor lor, respectau interdicția, existau destui meșteșugari care nu făceau parte din breaslă și nu țineau cont de această prevedere.

Cert este faptul că acest tip de comerț exista, mărturie fiind un act din anul 1508, în care regele Ungariei, Ladislau al II-lea Jagello (1490–1516), se arăta extrem de nemulțumit de repetatele încălcări ale privilegiilor Brașovului de către negustorii moldoveni. Aceștia, pentru a evita plata taxelor vigesimale, dar mai ales pentru a evita aplicarea dreptului de depozit al Brașovului umblau pe drumuri ocolitoare, aducând astfel numeroase pagube acestui oraș.

Situația s-a repetat și în 1517, atunci când regele maghiar a emis un ordin în care se prevedea pedepsirea aspră a tuturor negustorilor care îndrăznesc să încalce drepturile de depozit sau pe cele vamale ale orașelor transilvănene (DJAN, Brașov, 335). Actul a venit probabil în momentul în care contrabanda atinsese un nivel foarte ridicat. Această opinie este întărită de existența unui al doilea ordin dat de rege, doi ani mai târziu, în 1519. Aici se face referire la pedepsirea exemplară a negustorilor fie că erau din Transilvania, fie că erau din Țara Românească și Moldova.

Evenimentele ulterioare anului 1526 au făcut ca situația să devină mult mai complicată. Numeroasele lupte date pentru tronul regatului au determinat ca fenomenul contrabandei să fie în largul lui. Remarcabile sunt cererile repetate ale regilor maghiari în anii 1533 și 1537, ca secuii să nu mai ocolească vămile și să plătească vigesima cuvenită orașelor din sudul Transilvaniei pentru mărfurile tranzitate spre Țările Române.

Ca dovadă indirectă privitoare la comerțul de contrabandă cu arme poate fi și întărirea interdicției de comerț cu aceste articole dată tot de Ștefan Báthory. El specifica clar, cu această ocazie, mărfurile care erau prohibite la export: armele, caii și oile. Totodată, pentru a stopa dorința unora de a trece peste

graniță mici cantități de arme cu titlu de arsenal propriu, cancelaria voievodului Transilvaniei a dat un edict prin care a stabilit clar cantitatea de arme pe care o persoană le poate trece peste graniță, în Țara Românească: „Oricine va trece pe la pasul Branului în Țara Românească nu poate duce cu sine mai mult de o sabie, un arc, un scut și 8–9 săgeți." (DIR, C, XV, I, 2, 293–294, nr. 262). Acest document este în măsură să sprijine într-un fel ipoteza emisă mai sus, cu privire la comerțul de contrabandă cu arme. Actul nu-și avea rostul dacă nu s-ar fi descoperit cazuri de încălcare a interdicției de a comercializa arme în Țara Românească. El reducea simțitor posibilitatea de a mai trece prin vamă cantități de arme care puteau fi vândute dincolo de Carpați. În sprijinul celor afirmate până acum se poate cita și documentul din 18 martie 1583, emis de Ștefan Báthory, regele Poloniei și principele Transilvaniei, act prin care se poruncea judelui secuilor, castelanului de Făgăraș și magistraților orașelor Sibiu și Brașov să închidă și să păzească acele căi (*occulta et oblitqua itinera*) dintre Transilvania și Țara Românească pe care s strecoară, nu de pușine ori, negustorii, evitând „spre a nu plăti vama, drumurile publice de la Turnu Roșu, Bran, Teleajen și Prahova".

Cererile repetate ale regilor maghiari de respectare a drepturilor de depozit ale orașelor din sudul Transilvaniei, ocolirea și neplata taxelor cuvenite atât administrației centrale, cât și orașelor respective, demonstrază existența unui adevărat fenomen al contrabandei. Acesta nu putea fi stăvilit, dar eforturile regalității se înscriu pe linia limitării acestor acțiuni ilegale.

Acest comerț prohibit cu arme este atestat indirect de numeroase documente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, documente care vorbesc despre căile și potecile ascunse ce serveau pentru schimbul de mărfuri între Transilvania și Țara Românească (Meteș, 1921, 43; *DIR*, C, XV, 692)[2].

În anul 1511, Ladislau al II-lea al Ungariei dispunea o ridicare temporară a embargoului asupra comerțului cu arme spre Țara Românească, permițând sprijinirea lui Vlad cel Tânăr, domnul Țării Românești: „dar numai atât cât va avea nevoie pentru ai lui, spre a nu se trimite și turcilor." (DJAN, Sibiu, nr. 150, 13). Actul de ridicare a interdicției este datat 4 august 1511 și aici se stipulează clar că se permite lui Vlad cel Tâbnăr cumpărarea de arme de la breslașii sibieni. Trimisul domnului valah, anume Ruhan, ajungea la Sibiu în 24–27 septembrie 1511, având cu el împuternicirea din partea regelui Ladislau al II-lea al Ungariei, care îi îngăduia: „ca să putem cumpăra și aduce arme împotriva viclenilor, prea cruzilor dușmani ai legii creștine." Ca urmare a ridicării embargoului, de altfel parțială, deoarece era nevoie de aprobarea specială a regelui Ungariei sau a voievodului Transilvaniei pentru a se face comerț cu arme dincolo de Carpați, în februarie 1526 este atestatătrimiterea de către breslașii sibieni lui Vladislav al III-lea, domnul Țării Românești, a 28 de puști, praf de pușcă și plumb,

în schimbul cărora Sibiul primește un act ce consfințește legăturile pașnice cu Țara Românească.

După data de 13 septembrie 1552 a fost consemnată cumpărarea a 526 de spade pentru care s-a achitat suma de 18 florini și 43 de aspri. S-au mai cumpărat, de asemenea, 200 de securi de luptă pentru care s-a achitat suma de 21 de florini. De altfel, de la armurierii brașoveni au fost cumpărate 10 spade chiar de către domnul Țării Românești, Radu de la Afumați, la data de 26 martie 1522, în valoare de 5 florini. Tot cu această ocazie, domnul valah a mai cumpărat și 10 arcuri cu tolbe, în valoare totală de 6 florini.

Spre sfârșitul primei jumătăți a secolului al XVI-lea, normalizându-se relațiile între Transilvania și Țara Românească sunt atestate tot mai multe daruri făcute de breslașii sibieni în schimbul obținerii de avantaje comerciale dincolo de Carpați. Astfel, Mircea Ciobanul a primit de la aceștia, la 26 mai 1551: „un coif aurit, două scuturi (*paysis*) aurite și o cupă de argint aurit." (*DIR*, C, XI, 863). La rândul său, Pătrașcu cel Bun (1554–1557), în ultimul an de domnie, a primit „cinci vase cu praf de pușcă, patru scuturi" și o cupă aurită în valoare de 50 de florini și 72 de denari (*DIR*, C, XI, 868). În anul 1558, după moartea lui Pătrașcu cel Bun, revenea pe tronul Țării Românești Mircea Ciobanul, acesta primind de la armurierii sibieni, în speranța continuării unor fructuoase legături comerciale, „un scut aurit și două spade", pe lângă alte daruri din partea primarului orașului Sibiu (*DIR*, C, XI, 869–870).

Trei ani mai târziu, în 1561, Dieta de la Turda și cea de la Cluj (11–18 aprilie 1561) au interzis exportul de arme *ad regna exotica*, adică în regiunile sud-dunărene.

Dar poate cel mai important document, care atestă clar o tranzacție cu arme, este scrisoarea-chitanță a lui Calotă *banul*, adresată armurierilor sibieni, între anii 1599–1600. Prin acest act se confirma primirea a o sută de săbii în contul *dajdiei* Sibiului, săbii predate mai apoi dorobanților de la Strehaia: „«1599–1600».+ Io banu Calotă dau în știre că eu 100 de săbii de cetate Sebilu[i], în sama lui vodă, să plătească [de] dajde ceta[t]ei, să de ... [pen]tru săbieru și bani 1060. Și săbile le duce Matei izbașe la Strehae dărăbanțiloru." (Panaitescu, 1938, 37, nr. XXVII).

Documentul lasă să se înțeleagă că cele o sută de săbii au fost plătite meșterului de la care primarul orașului le-a luat pentru a achita „dajdea"; altfel nu s-ar putea explica cuvintele „să de ... [pen]tru *săbieru* (s.n.) și bani ... 1060". Este posibil această ipoteză să nu fie viabilă, deoarece aici documentul este deteriorat și lipsesc unele cuvinte sau părți din cuvinte. Oricum ar fi, este clar că săbiile sau spadele trimise la Strehaia au fost fabricate la Sibiu de către meșterii din breasla săbierilor. Legăturile comerciale ale sașilor sibieni în domeniul exportului de arme nu s-au desfășurat doar cu cele două țări românești

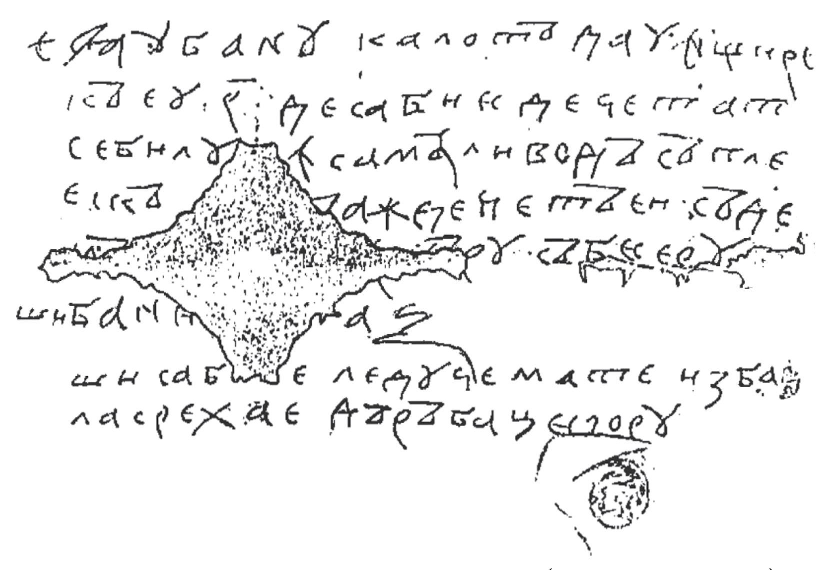

Fig. 3. Scrisoarea-chitanță din anul 1599–1600 (după P. P. Panaitescu)

de la sud și est de Carpați. Au avut loc contacte directe și cu turcii, fapt atestat de un document datat în anul 1499, emis de cancelaria regelui Vladislav al II-lea al Ungariei. Acesta, preocupat de prevenirea pericolului otoman, a interzis negustorilor sibieni să exporte *arme* și cai în Imperiul Otoman (DJAN, Sibiu, U. II, nr. 642). În mod evident, prohibiția viza ceea ce era de interes strategic pentru regatul Ungariei și pentru Transilvania, fiind cât se poate de clar faptul că anterior avuseseră loc relații de schimb comercial direct între Sibiu și teritorii ale Imperiului Otoman. Acest lucru este susținut și de actele care vorbesc de interzicerea comerțului cu arme *ad regna exotica*, documente emise de Dietele din 1561.

Epoca hegemoniei regatului maghiar în sud-estul Europei avusese drept manifestare pe plan comercial regimul de largi concesii impuse Țării Românești în favoarea celor două orașe din sudul Transilvaniei, concesii în privilegiile acordate de domnii Țării Românești emporiului transilvănean. Însă, la mijlocul secolului al XV-lea, dominația otomană, consolidată în Peninsula Balcanică și la linia Dunării, a impus un nou echilibru în raporturile cu Ungaria, modificând poziția și statutul internațional al Țării Românești. Regatul maghiar s-a văzut astfel nevoit să recunoască și să confirme, fie și numai pe termen limitat, raportul stabilit între Imperiul Otoman și Țara Românească în detrimentul propriilor sale autorități și pretenții (Papacostea, 1983, 25).

Rolul brașovenilor în comerțul regional este foarte important, așa după cum reiese dintr-o serie de reglementări și privilegii comerciale din secolul al

XV-lea. Numărul acestora a crescut simțitor din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pentru ca mai apoi, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Brașovul să întreacă Sibiul în ceea ce privește privilegiile economice obținute (Țiplic, Niedermaier, 2006, 130–131).

Armele exportate de breslașii brașoveni și sibieni în Țara Românească și Moldova, despre care există referiri în privilegiile comerciale și în dispozițiile autorităților maghiare și transilvănene, erau: săbii, sulițe, arcuri, tolbe, săgeți, scuturi, platoșe, arme de foc, pulbere (Bogdan, 1905, 19, 20, 23, 25, 28, 34, 37, 63, 80, 89, 121, 129, 190, 191). Produsele săbierilor și arcarilor brașoveni au fost, în cea mai mare parte a timpului, scutite de taxele vamale percepute de către domnii de la Târgoviște/București.

Note

[1] „...încă din a doua parte a secolului al XV-lea asistăm la o luptă inegală între «noua siderurgie» și vechile meserii, care sunt rapid reduse la situația de mică metalurgie rurală...".

[2] Astfel de poteci erau cele de la Teleajen și Prahova, atestate în 1542 și cele din Munții Făgărașului și din zona locuită de secui, care fac obiectul documentului din 1583.

Referințe bibliografice

DIR – Documente privind Istoria României.

DJAN, Brașov – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Brașov.

DJAN, Sibiu – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Sibiu.

DRH, D – Documenta Romaniae Historica, D. Relații cu Țările Române, vol. I, București.

Monumenta Comitialia regni Transylvaniae, II, Budapest.

Quellen – Quellen zur Geschichte Kronstadt aus Säschsischen Archiven, II. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, I-VI, Brașov, 1886–1915.

Rechnungen Hermannstadt – Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt, IX, Sibiu, 1888.

Urkundenbuch – ZIMMERMAN Franz, WERNER Karl, MÜLLER Georg: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I-VII, Sibiu, 1892–1991.

BOGDAN Ioan, 1905: *Documente privitoare la Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I: 1413–1508, București.

BRAUNSTEIN Phillip, 1994: "Les métiers du métal. Travail et entreprise à la fin du Moyen Âge", în *Les Métiers au Moyen Âge. Aspects économique et sociaux*, Actes du Colloque Internnational de Louvain-la-Neuve, 7–9 octobre 1993, Louvain-la-Neuve.

DRAGOMIR Silviu, 1927: *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în secolii XV și XVI*, București.

DRÎMBA Ovidiu, 1987: *Istoria culturii şi civilizaţiei*, vol. II, Bucureşti.
GÜNDISCH Gustav, 1963: "Cu privire la relaţiile lui Vlad Ţepeş cu Transilvania în anii 1456–1458", în *Studii. Revistă de Istorie*, tom. XVI, nr. 3, p. 861–896.
IORGA Nicolae, 1925: *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti.
KAIDL Rudolf Fr., 1907: *Geschichte der Deutschen in Karpathenlanders*, vol. II, Gotha.
Le Goff Jacques, 1986: *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura şi civilizaţia Evului Mediu*, vol. I, Bucureşti, Editura Meridiane.
MANOLESCU Radu, 1956: "Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Sibiul la începutul secolului al XVI-lea", în *Analelel Universităţii C. I. Parhon*, 5, Bucureşti.
MANOLESCU Radu, 1965: *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV-XVI)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
MANOLESCU Radu, 1995: "Relaţiile economice şi demografice între oraşe din Ţările Române şi din Europa Centrală în prima jumătate a secolului al XV-lea", în *David Prodan – puterea modelului*, Cluj-Napoca.
METEŞ Ştefan, 1921: *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara.
PALL Francisc, 1966: "Iancu de Hunedoara şi confirmarea privilegiului pentru negoţul braşovenilor şi al bârsanilor cu Ţara Românească în 1443", în *Anuarul Institutului de Istorie*, IX, Cluj-Napoca.
PAKUCS WILLCOCKS Maria, 2007: *Sibiu – Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteen Century in Transyivania*, Koln-Weimar-Wien.
PANAITESCU Petre P., 1938: *Documente slavo-române din Sibiu (1470–1653)*, Bucureşti.
PAPACOSTEA Şerban, 1983: "Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (sec. XIV-XVI). Drum şi stat", în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. X, p. 9–56.
PASCU Ştefan, 1956: "Relaţiile economice dintre Moldova şi Transilvania în timpul lui Ştefan cel Mare", în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti.
PHILIPPI Maja, 2001: "Structura socială a Braşovului în evul mediu", în *Transilvania şi saşii ardeleni în istoriografie. Din publicaţiile Asociaţiei de Studii Transilvane Heildeberg*, Sibiu.
STOICESCU Nicolae, 1976: *Vlad Ţepeş*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.
ŢIPLIC Ioan Marian, 1996: "Legăturile economice ale breslelor producătoare de armament din Sibiu cu Moldova şi Ţara Românească", în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane*, III, Sibiu.
ŢIPLIC Maria Emilia, NIEDERMAIER Paul, 2006: "Privilegiile comerciale ale oraşelor din Transilvania până la sfârşitul secolului al XV-lea/Az erdély várasok kereskedelmi kiváltságai a XV. Század végéig" în *Oraşe şi orăşeni/ Várasok és városlakók*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
VLAICU Monica (ed.), 2003: *Comerţ şi meşteşugari în Sibiu şi cele şapte scaune, 1224–1579/ Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stuhlen, 1224–1579*, Sibiu-Heidelberg.

Aspecte din viața economică și socială a orașului Câmpulung (secolele XV-XVI)

Diana Grigor
(Școala Doctorală a Universității „Valahia" din Târgoviște)

Câmpulungul, cea mai veche așezare urbană a Țării Românești, după cum atestă inscripția de pe piatra tombală a comitelui Laurențiu de la 1300 (Iorga, I, 1900, 273, nr. I), a luat naștere în urma unui proces istoric îndelungat și extrem de complex, evoluând, în opinia noastră, de la o comunitate rurală, autohtonă, atestată documentar abia la 6 iulie 1395 (*DRH*, D, I, 1977, 150, nr. 94), dar care, fără îndoială, exista cu mult timp înainte, probabil încă din perioada secolelor IX-XII. După unii istorici însă, coloniștii sașii veniți de la Brașov, la sfârșitul veacului al XIII-lea, ar fi constituit aici, la Câmpulung, o comunitate aparte (Rădvan, 2004, 87; Ciocîltan, 2015, 65–66).

Sub influența unui complex de factori demografici, politici și economici, așezarea de la Câmpulung a dobândit, în perioada veacurilor XIV-XV, calitatea de „târg", așa cum rezultă din hrisovul dat de Dan al II-lea, la începutul anului 1431 (*DRH*, B, I, 1966, 131, nr. 69), pentru ca în a doua jumătate a secolului al XV-lea, acesta să prezinte toate elementele specifice unui centru urban (Rădvan, 2004, 395–432).

Poziționat în apropierea graniței cu Transilvania, la intersecția unor importante drumuri comerciale din perioada medievală: primul a fost „drumul Nicopolei", care venea de la Brașov, străbătând Carpații Meridionali prin pasul Rucăr-Bran, trecea prin Câmpulung, apoi prin Pitești, Slatina, Rușii de Vede, Turnu (pe malul românesc), traversa Dunărea ajungând pe malul bulgăresc, la Nicopole; cel de-al doilea, „drumul Șiștovului", este descris, în anul 1385, de pelerinii germani Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt (*Călători străini*, I, 1968, 19–20), care, întorși de la Ierusalim, au trecut prin Târnovo și Șiștov, au ajuns în Țara Românească, străbătând așezările valahe Rușii de Vede, Pitești (*Nuwestadt*), Argeș, ajungând la Câmpulung, iar de aici ei au trecut peste Carpați la Brașov (*Călători străini*, I, 1968, 19–20).

Din harta xilogravată a Transilvaniei, realizată de către umanistul brașovean Johannes Honterus (1498–1549), tipărită la Basel în 1532 (Săvoiu, 2009, 6), aflăm despre Câmpulung (*Langenau*) că era așezat la poalele munților Carpați iar din relatările călătorilor străini de pe la jumătatea secolului XVII, că se afla *„între munți mai mărunți”* (*Călători străini*, V, 1979, 209) și “la o distanță de o zi de drum de Târgoviște, către granițele Transilvaniei” (Del Chiaro, 1929, 10).

Analizând procesul istoric al afluxului demografic transcarpatic al sașilor și ungurilor, istoricul Grigore Constantinescu observa faptul că ponderea demografică a populației autohtone în Câmpulung trebuie să fi fost unul din factorii care au determinat stabilirea unor meșteșugari și negustori din Transilvania, atrași de posibilitatea valorificării produselor lor prin intermediul comerțului local (Constantinescu, 1999, 103).

În privința raporturilor existente între cele două comunități, cea săsească, catolică și cea românească, ortodoxă (considerată de catolici schismatică), părerile istoricilor sunt împărțite. Unii consideră că sașii câmpulungeni ar fi constituit încă dinaintea întemeierii statului medieval, o comunitate autonomă, distinctă de cea locală, în timp ce alți istorici opinează că între populația autohtonă românească și coloniștii sași ar fi existat relații de colaborare, de interdependență, și nu de subordonare (Neagoe, 2008, 85).

La sfârșitul sfârșitul veacului al XIV-lea, cele două comunități etnice și confesionale distincte din Câmpulung erau deja „contopite” din punct de vedere administrativ, economic și social, având în fruntea lor, încă din timpul lui Nicolae Alexandru, un „jude” (slav. *sudeț*), ales probabil anual, fie din rândul catolicilor, fie din cel al ortodocșilor (Neagoe, 2008, 89).

Vatra veche a orașului Câmpulung s-a aflat în partea de sud, în zona celor mai vechi lăcașe de cult, două catolice, Cloașterul și Bărăția, și una ortodoxă, respectiv biserica domnească, zisă mai târziu „biserica lui Negru Vodă” (Cantacuzino, 2002, 77–97).

Încă din secolul al XV-lea, majoritatea caselor și a grădinilor din Câmpulung se înșirau de-a lungul principalei căi de acces ce străbătea așezarea de la sud la nord (Oprescu, 2004, 18–19), cunoscută ulterior dintr-un document câmpulungean, din 5 august 1775, sub numele de „Ulița cea Mare” (Pârnuță și Trâmbaciu, II, 1999, doc. 104, p. 196). Aceasta pornea, foarte probabil, din zona Mănăstirii Negru Vodă și mergea către nordul orașului până în Valea Mare, de unde începea drumul Rucărului și Branului (Neagoe și Boboc, 2007, 129).

În secolul al XV-lea, Câmpulungul era fără îndoială unul din cele mai importante centre comerciale ale Țării Românești, fapt dovedit de faptul că, aici s-au scris hrisoavele prin care, la 6 august și la 25 august 1413, Mircea cel Bătrân reînnoia și întărea privilegii „ce le-au avut de la strămoșii domniei mele” (*DRH*, D, I, 1977, 197–198, nr. 120 și 197–198, nr. 246], privilegii „privitoare

la vămile amânduror părților, adică a Țării Româneşti şi a <*țării*> *Bârsei*" (*DRH*, D, I, 1977, 197–198, nr. 120), precum și de documentul din aprilie-mai 1427, prin care voievodul Dan al II-lea îi invita pe brașoveni să vină la Câmpulung ca să facă negoț (*DRH*, D, I, 1977, 249–250, nr. 154). Ulterior, sub impulsul activităților comerciale, orașul Câmpulung, avea să cunoască și o dezvoltare meșteșugărească (Tudor, 1984, 49–55).

Negustorimea autohtonă de la sud de Carpați, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a atins un nivel ridicat de prosperitate și, prin concurența tot mai puternică făcută negustorilor din Brașov, au reușit, în ultimul deceniu al secolului amintit, să înlăture hegemonia comercială a acestora din Țara Românească.

La Câmpulung, negustorii valahi s-a impus categoric în fața negustorilor sași, fapt dovedit de registrul vigesimal al Brașovului din anul 1503 unde, la rubrica *mercatores magni seu grandi* (*Quellen*, I, 1886, 46–75), apar nume ca David din Câmpulung (*Quellen*, I, 1886, 47), Rădilă din Câmpulung (*Quellen*, I, 1886, 49–50), Stoica din Cîmpulung (*Quellen*, I, 1886, 56), Neacșu din Câmpulung (*Quellen*, I, 1886, 58) și Voicu din Câmpulung (*Quellen*, I, 1886, 74). Se poate observa că printre marii negustori ai acestui oraș nu se număra nici un sas, aceștia fiind români.

Dominația din sfera comercială a negustorilor valahi, în comparație cu negustorii sași, reiese și din registrele de socoteli ale Brașovului din anul 1529, unde întâlnim negustori din Câmpulung precum: Moș (Manolescu, 1, 2005, 43, 50), Dragomir (Manolescu, 1, 2005, 50), Rădilă (Manolescu, 1, 2005, 50), Dobromir (Manolescu, 1, 2005, 55), Tudor (Manolescu, 1, 2005, 56), Filip (Manolescu, 1, 2005, 56) sau Năstase (Manolescu, 1, 2005, 68).

Potrivit unei vechi tradiții referitoare la târgul care se ținea anual la Câmpulung, cunoscut ulterior sub numele de „bâlciul sau zborul de la Sf. Ilie", se consemnează faptul că acesta s-ar fi ținut la început, după cum aflăm din cea mai veche monografie a orașului, pe așa numitul „plai al Dâmboviței", pe creasta unui munte ce purta numele Sfântul Ilie (Aricescu, 2007, 133–134).

În primele decenii ale secolului al XV-lea, acest „zbor" sau mai corect spus „sbor", deoarece provine de la cuvântul slav „sobor" („adunare"), ar fi fost mutat, după unele opinii, în centrul așezării câmpulungene, pe locul unde avea să se ridice mai târziu, în jurul anului 1480, o biserică din lemn, numită biserica Sf. Ilie (Neagoe, 2009, 67).

Vestitul iarmaroc de la Câmpulung a stârnit și interesul unor cronicari sași. Despre acesta, cronicarul sas Georg Kraus, originar din Sighișoara, a consemnat, într-o mărturie anterioară anului 1611, următoarele: „unde în fiecare an, de Sf. Ilie, are loc un mare iarmaroc care ține o lună întreagă. Timp de 12 ani (...) am mers în fiecare an acolo" (Armbuster, 1980, 294). Câțiva ani mai târziu, brașoveanul Andreas Hegyes avea să menționeze, la 28 iulie 1614, faptul

că iarmarocul din Câmpulung este locul unde românii își țin „dansul" lor de Sf. Ilie, respectiv la data de 20 iulie (*Ouellen*, V, 1909, 499).

La începutul secolului al XVIII-lea, Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, menționa faptul că vestitul „bâlci" anual de la Câmpulung se ținea în fiecare an „pe la mijlocul lunii iulie" (Del Chiaro, 1929, 10], mai precis între Sf. Muceniță Marina (17 iulie) și Sf. Mare Mucenic și Tămăduitor Pantelimon (27 iulie) (Trâmbaciu, 1989, 301–302; Neagoe, 2002, 225).

În documentele interne, cea mai veche mențiune despre acest „târg" o avem în hrisovul dat de voievodul Dan al II-lea, după 30 ianuarie 1431, prin care scria „tuturor târgurilor domnniei mele și vămilor: rucărenilor și câmpulungenilor" că a reînnoit privilegiul comercial al brașovenilor dat de Mircea cel Bătrân (*DRH*, D, I, 1966, 131, nr. 69).

Târgul câmpulungean a avut mai degrabă un caracter regional (Neagoe, 2002, p. 225) și nu unul internațional (Mârțu, 1974, 37), comerțul câmpulungean, din perspectiva relațiilor comerciale pe care le avea cu Brașovul, se încadra în categoria „comerțului la distanță medie" (Murgescu, 1999, 43–44; Neagoe, 2009, p. 43) cu produse de larg consum, precum: miere, ceară, brânzeturi etc. Negustorii brașoveni comercializau aici arme, pluguri, furci, coase, cuțite, balamale, broaște de uși, clopote, vase ceramice, stofe, în timp ce negustorii sibieni aduceau bice, căpestre, hamuri, chimire, șei și vase de lemn (Trâmbaciu, 1997, 82), iar negustorii sud-dunăreni, care își fac apariția încă de la începutul secolului al XVI-lea, aduceau produse orientale, precum: ghimbir, smochine, migdale, stafide, piper, orez (Neagoe, 2005, 364–365; Neagoe, 2009, 125).

Mărfurile care circulau pe piața brașoveană, comercializate de negustorii câmpulungeni, erau în primul rând, produsele locale printre care: peștele, cornutele mari (boi și vaci), slănina, pieile crude, ceara, mierea, vase cu vin (Dobre, 1944, 510). În anul 1503, Rădilă din Câmpulung aducea în orașul de sub Tâmpa ceară și miere, (*Ouellen,* I, 1886, 50). Tot miere și ceară aducea, în același an, Șerban, un altul, Golta, aducea 6 care de crap, în timp ce Buda venea cu piei de vită iar, un anume Șerb vindea lână (Neagoe, Galați, 2009, 71–72).

Referitor la cantitățile de ceară ce se găseau în Câmpulung scria Mihnea vodă cel Rău, în 1508–1509, judelui Brașovului și celor 12 pârgari, că „este ceară gata la Câmpulung (*Dlagopole*), *și îndeajuns, oricâtă va trebui*", asigurând totodată și trecerea acesteia peste munți (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 148, nr. 19).

Alături de ceară, un alt produs comercializat în Câmpulung era vinul. Prețul acestuia varia, însă, din registrele vamale ale Brașovului aflăm că, pe la 1543, patru vase cu vin cumpărate în Câmpulung costau 38 de florini și 25 aspri (*Quellen*, III, 1896, 66).

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, odată cu accentuarea dominației otomane înȚara Românească, Câmpulungul, ca și celelalte orașe muntene, s-a reorientat pe termen lung către „economia univers-otomană”, fapt dovedit de numărul tot mai mare de negustori veniți de la sud de Dunăre care participau la târgul anual câmpulungean și, bineînțeles, a produselor de factură orientală pe piața internă (Neagoe, 2005, 364).

Mărfurile orientale, precum mirodeniile (piper, ienibahar, scorțișoară, cuișoarele, orezul etc.), țesăturile din mătase (brocartul, atlasul, catifeaua, postavul), pânzeturile, covoarele, blănurile, ibrice, papuci etc. (Dobre, 1944, 512) au reprezentat o categorie importată a negoțului pe piața transilvană. Acestea erau aduse pe piața brașoveană de negustori mari, dintre care o pondere importantă o aveau negustorii câmpulungeni precum: Demitru, Sima, Stamate, Voicu, Nicolae, Mihai, Stanciu, Stoica, Rădilă în 1542 (Manolescu, 5, 2007, 1–33), Dragomir, un alt Mihai din Câmpulung, Stanciu, Voicu, Stamate, Dumitru, Radu, Dragomir în 1543 (Manolescu, 5, 2007, 43–77) sau, în 1545, Stamate, Francylla, Vlad, Mihai, Gherghina, Mihu, Neacșu, toți din Câmpulung (Manolescu, 5, 2007, 137–233).

La Sibiu aducea, în anul 1550, la 26 aprilie, Petru din Câmpulung, 31 libre de stafide (1 libră fiind a suta parte a unui cântar sau maje. Maja maghiară (Cântarul de la Buda) avea, până în 1680, 58,929 kg.) (Stoicescu, 1971, 251–282), iar la 9 mai în același an, Dan din Câmpulung aducea 31 libre de stafide, 9 libre de bumbac și 15 libre de orez (Neagoe, 2009, p. 76).

O marfă străină, foarte scumpă și rară erau caii turcești. Nobilele animale nu puteau fi cumpărate decât de oamenii bogați, cum ar fi, judele Brașovului, domnii ori marii negustori. Astfel, Petru Pitarul, este menționat în Registrul vamal brașovean din anul 1534, că aducea pe lângă alte mărfuri și un cal turcesc de la Vlad Vodă pentru judele Brașovului (*Quellen*, II, 1889, 373).

Observăm că, de-a lungul timpului, Câmpulungul și-a păstrat un prim loc în ordinea târgurilor muntene angrenate în operațiunile comerciale cu Brașovul, așa cum reiese din socotelile registrelor vamale din anii 1503, 1530, 1542, 1543, 1545 și 1547–1548 [R. Manolescu, II, București, 1957, pp. 189–191], în timp ce locul celorlalte orașe oscilează.

În Brașov veneau, în 1503, Mihai, Radu, Stoica, Neacșu, Stanciu, Golta, Rădilă, Drăguș, David, Radu (*Quellen*, I, 1886, 2–50), în 1530, Stoica, Rădilă, Stana, Luca, Dumitru (*Quellen*, II, Brașov, 1889, 227–232) iar, în 1547–1548, îi întâlnim pe Arsene, Ivan, Cârstea, Isar, Gheorghe, Voicu, Dumitru și Stamate, toți din Câmpulung (Pakucs-Willcocks, 2009, 22–23).

Negustorii câmpulungeni s-au arătat tot atât de activi pe piața sibiană, pe cât se erau pe piața brașoveană. *Socotelile vamale* de la Sibiu din secolul al XVI-lea aduc mărturii semnificative în acest sens. Astfel, în anul 1500 în registrele

Sibiului sunt menționați 47 de negustori din Câmpulung, printre care se se numără: Neacșu, Stoica, Dragoș, Stan, Radu, Stanciu, Bada, Radu, Tudor, Bran, Florea, Matei, Ștefan sau Rădilă din Câmpulung (*Quellen*, I, 1886, 270–299).

Evoluția numărului de negustori din Câmpulung implicați în comerțul cu Brașovul (1503–1545)

Anul	Nr. negustorilor
1503	38
1530	18
1542	61
1543	86
1545	89

(Manolescu, 1957, 199, Anexa 5)

Registrele vamale ale orașului Brașov menționează și raporturi de rudenie între negustori, de unde rezultă că meseria de negustor era deprinsă uneori din tată în fiu sau că frații se ocupau împreună de negoț. Astfel în 1503, apare menționat Stoica, feciorul lui Rădilă din Câmpulung (*Quellen,* I, 1886, 50), în 1546, fratele lui Frățilă din Câmpulung (Manolescu, 2, 2009, 29), iar în 1548, Sima cel Bătrân cu doi fii ai lui (Pakucs-Willcocks, 2009, 23).

În alte cazuri, negustorii se asociau pentru a face negoț, așa cum au procedat Neacșu și Bomsilla (*Quellen,* I, 1886, 58), Golta Voica și Stoica (*Quellen,* I, 1886, 65) în 1503; Neacșu și Frățilă (*Quellen,* II, 1889, 477), în 1534 sau Frățilă și Dumitru (*Quellen,* II, 1889, 584) în 1538; Nicolae și Tudor în 1546 (Pakucs-Willcocks, 2009, p. 23), în 1547, Kriste, Iszar și Gheorg din Câmpulung, care au făcut un transport în valoare de 207 florini aur, ori Voicu, Dumitru și Stamate din Câmpulung, care între anii 1547–1548, au făcut, împreună, două transportori în valoare totală de 2542 florini aur (Pakucs-Willcocks, 2009, 22–23). Chiar și registrele vamale ale Sibiului menționează negustori din Câmpulung care se asociau pentru a face comerț, precum: Nicolae și Tudor, în 1546; Arszen și Ivan, Cristea, Isar și Gheorghe, Voicul, Dumitru și Stamate, în 1547; Sima și alți doi, Stamate, Voico și Dumitru, în 1548; Stamate și Dumitru, în 1549 (Pakucs-Willcocks, 2009, 22, Tabelul 3).

În cursul secolelor XV-XVI, între negustorii din Câmpulung și cei din orașele transilvănene au existat raporturi de cooperare, dar uneori se iveau și conflicte, pentru rezolvarea cărora se apela și la intervenția domnilor Țării Românești.

În legătură cu Rădilă, negustor însemnat de altfel, care fusese chezaș într-o afacere de răscumpărare cu un turc, Vlad vodă Călugărul scria județului și pârgarilor brașoveni (în 1482–1495), să i se restituie acestuia cei 40 de florini

reținuți pe nedrept (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 146–147, nr. 17). Tot în favoarea lui Rădilă din Câmpulung (*Dlăgopole*) scria județului și celor 12 pârgari din Brașov (în 1495–1508), domnul Țării Românești, Radu cel Mare (1495–1508), pentru 18000 de cuțite care nu-i fuseseră achitate de un sas „anume Blaj" (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 147–148, nr. 18).

Județului și celor 12 pârgari ai Brașovului se adresa, la 27 august (1512–1521), voievodul Neagoe Basarab *„în privința afacerii unui om al nostru, anume Dobromir din Dlăgopole"*, ca să i se plătească o datorie ce avea de încasat de la negustori din Brașov, având de plătit și el, la rândul lui datorii unui negustor turc (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 148–149, nr. 20).

Printr-o scrisoare (1530–1535), județul Mitrea din Târgoviște și cei 12 pârgari interveneau „la ai noștri cinstiți și prea iubiți și mai bătrâni, buni frați și prieteni, județului din Brașov, jupânului Lucaciu și celor 12 pârgari" în legătură cu o „afacere" în care au fost tovarăși Neacșu din Câmpulung, Hristodor din Târgoviște, Lucaciu și Hanăș Chilhav din Brașov, tovărășie pe care aceștia, ulterior, nu o mai recunoșteau (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 15, nr. 25).

Despre o datorie neplătită de Lucaci și Hanăși Chilhav, scria Vlad vodă Vintilă, județului și celor 12 pârgari brașoveni, într-o scrisoare datată 13 martie 1533-iunie 1535, încercând sa obțină dreptate pentru „acei oameni ai noștri, anume Neacșu din Câmpulung și Stoica din Târgoviște", cerând să li se plătească datoriile (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 153, nr. 26).

O altă neînțelegere s-a ivit „pentru niște pește ce au luat pe datorie Aldea împreună cu Stan Galta de la jupânul Neacșu". În legătură cu aceasta scria, între 1542–1545, Stoica Hurduzău unul dintre orășenii de vază ai Câmpulungului, judelui Brașovului, înștiințându-l că fiii lui Neacșu opriseră „niște aspri" celor doi datornici brașoveni (Pârnuță și Trâmbaciu, I, 1999, 154, nr. 27).

Dezvoltarea meșteșugurilor câmpulungene a fost stimulată, în primul rând, de așezare meșterilor artizani veniți din Transilvania, în decursul secolelor. La început activitatea meșteșugărească și-a păstrat profilul agrar, fapt care demonstrează cât se poate de clar originea sătească a Câmpulungului (Hurdubețiu, Mârțu, Pârnuță, Nicolaescu și Stănescu, 1974, p. 19). Meșteșugurile au fost atestate documentar începând cu secolul al XV-lea, când apare în documente și „târgul" de la Câmpulung (1431) (*DRH*, B, I, 1966, 131, nr. 69).

Într-o primă etapă, meșteșugurile s-au încadrat în producția de articole realizate la comanda consumatorilor (Olteanu, 1962, 874), pentru ca mai apoi să treacă la producția de piață cerută în primul rând de frecvența și importanța tot mai crescândă a bâlciului anual de la Câmpulung. Aici erau comercializate mărfuri diverse, de la produse alimentare la mirodenii orientale, apoi unelte de tot felul, materiale și accesorii de îmbrăcăminte, ceramică, instrumente muzicale etc.

Din secolele XV-XVI, meşteşugarii câmpulungeni au fost organizaţi în „frăţii" socio-profesionale sau „bresle", chiar dacă, documentar, ele sunt menţionate abia în secolul al XVIII-lea. Ei aveau lăcașe de cult proprii: olarii, aflaţi în partea de sud-vest a oraşului, aveau Biserica Olarilor, al cărei hram era acela al patronului lor spiritual, Sf. Gheorghe; şubarii, blănarii şi cojocarii, aflaţi în partea de sud, în jurul Bisericii Şubeşti, cu hramul Sfinţilor Constantin şi Elena (Hurdubeţiu şi Mârţu, 1968, 35]; dogarii aparţineau de mănăstirea Negru Vodă (Hurdubeţiu şi Mârţu, 1968, 36); de-a lungul râului Târgului, în sud-est către centru se afla cartierul sau mahalaua Tăbăcarilor sau Tabacilor, iar pietrarii se aflau în nord-vest, în mahalaua Schei (Irimia şi Scarlat, 2004, 60). Însă, cea mai însemnată categorie socială a Câmpulungului a constituit-o aceea a negustorilor.

Unii meşteşugari câmpulungeni, atraşi de câştigurile pe care le puteau obţine din practicarea meseriilor lor în târgurile din oraşele transilvănene s-au stabilit definitiv, sau doar temporar, la nord de Carpaţi. Astfel analizând numele membrilor breslei blănarilor braşoveni, din registrule de breaslă din perioada 1424–1498, îl întâlnim pe un anume meşter, Toma câmpulungeanul (Thomas Langenawer) (*Quellen*, IX, 1999, 33), iar în 1509 pe Nicolae câmpulungeanul (Nicklass Langenawer) (*Quellen*, IX, 1999, 292).

În spaţiul românesc extracarpatic, apariţia şi dezvoltarea oraşelor ca centre economice, politice, administrative şi religioase au generat cristalizarea unor elemente specifice de cultură urbană, elemente ce şi-au făcut simţită prezenţa îndeosebi după constituirea statelor medievale româneşti şi fiind în legătură cu activităţile de factură politică, administrativă, juridică şi religioasă ce reveneau reşedinţelor domneşti (Poncea, 1999, 245).

În strânsă legătură cu apariţia unor elementelor de creaţie culturală clericală sau de „curte", a luat naştere şi s-a dezvoltat „şi o activitate a păturilor orăşeneşti propriu-zise, născută din nevoile lor, oglindind interesele lor şi având trăsăturile sale distincte" (Poncea, 1999, 246).

Dezvoltarea relaţiilor comerciale, a meşteşugurilor şi a comerţului impunea însuşirea unor cunoştinţe elementare de geografie, pentru ca cei care se ocupau de negoţ să poată călători pentru a-şi vinde marfa în diferite târguri, sau cunoştinţe de matematică, pentru efectuarea de măsurători ori cântăriri. Artizanii aveau nevoie de cunoştinţe tot mai aprofundate, necesare practicării meseriei lor, cunoscut fiind faptul că cioplitorii în piatră, îndeosebi cei care inscripţionau crucile, pietrele tombale, pisaniile din pronaosul bisericilor, pictorii de biserici, gravorii ori matriţerii de monezi, de peceţi domneşti sau boiereşti, aveau învîţătură de carte.

Scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung, cel mai vechi document cunoscut până acum, redactat în limba română cu litere chirilice, excepţie făcând

preambulul în slavonă, semnifică, în opinia istoricului Flaminiu Mârțu „confirmarea materială a trecerii limbii românești la rangul de limbă de cultură" (Mârțu, 1980, 247).

Epistola negustorului câmpulungean reprezintă o importantă sursă de informații privind evenimentele epocii în care a fost redactată. Aceasta era adresată lui Johannes Benkner, judele sas al Brașovului (Pușcariu, 1930, 63) și, prin intermediul ei, Neacșu îl înștiința despre plecarea sultanului Soliman Magnificul din Sofia, despre faptul că erau mobilizați câte 50 de oameni din fiecare localitate ce vor servi drept ajutor pentru corăbiile armatei, despre trecerea corăbiilor pe la Porțile de Fier, precum și despre „slobozia" de a trece prin Țara Românească, acordată de sultan lui Mehmed-beg, veste care a provocat teamă voievodului Neagoe Basarab. Toate aceste informații fuseseră aflate de către Neacșu de la nobilii învecinați și de la Negre, ginerele său. Faptul că oștile otomane urmau să traverseze teritoriul Țării Românești pentru a ajunge în Transilvania constituia un real pericol pentru brașoveni.

Deși nu este datată, scrisoarea a fost încadrată în timp la data 29 sau 30 iunie 1521 (Cazacu, 1968, 525–528), de către istorici pe baza informațiilor pe care le dă autorul în rândurile acesteia.

Pe lângă „veștile politice" (Iorga, 1905, 283), scrisoarea conține și informații „cu tangențe economice destul de transparente" (Mârțu, 1980, 248), mai ales prin recomandarea pe care o face judelui sas „să vă păziți cum știți mai bine", expresie care nu ar putea avea funcționalitate și pe linia unor interese comerciale (Mârțu, 1980, 248).

Din rândurile scrisorii se poate observa mediul social din care provine acest Neacșu: un cunoscut orășean din Câmpulung, care pe lângă faptul că era negustor, în 1521, avea și calitatea de „județ al orașului", așa cum aflăm din lista celor 119 județi cunoscuți ai Câmpulungului (Mârțu, 1980, 248).

În concluzie, orașul Câmpulung, a fost, de-a lungul Evului Mediu, unul din cele mai importante centre economice și comerciale ale Țării Românești, care s-a bucurat, în mod constant, de atenția domnilor valahi. Totodată, aici, la Câmpulung a existat și un important punct de vamă și un loc de intersectare a unor drumuri comerciale spre Brașov, spre Pitești și spre Târgoviște. Orașul Câmpulung a fost vestit, pe tot parcursul Evului Mediu, datorită iarmarocului anual, care se ținea în preajma celebrării Sfântului Ilie (Vergatti, 2002, 221). Nu în ultimul rând, aici, la Câmpulung, s-a scris primul document în limba română cu alfabet chirilic. Marele nostru istoric, Nicolae Iorga, „cetind răvașul câmpulungeanului Neacșu", a subliniat următoarele: „se miră cineva de ce formă sigură și mlădioasă, de ce ortografie reflexivă, învățată, se întrebuințează pe acest petec de hârtie scris cu atâta pricepere de caligrafie" (Iorga, 1996, 317].

Referințe bibliografice

ARICESCU Constantin D., 2007: *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de Adrian Săvoiu și Gheorghe Pârnuță, Editura Ars Docendi.

ARMBRUSTER Adolf, 1980: *Dacoromano-Saxonica Cronicari români despre sași. Românii în cronica săsească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

CANTACUZINO Gheorghe I., 2002: *Câmpulung. Vechi monumente și biserici*, București, Editura Vremea.

Călători străini, I, 1968: *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică.

Călători străini, V, 1973: *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică.

CONSTANTINESCU Grigore, 1999: "Relațiile interetnice româno-germane în arealul de constituire a Țării Românești", în *Argesis, Studii și Comunicări*, Seria Istorie, tom. VIII, p. 99–114.

DEL CHIARO, Anton-Maria, 1929: *Revoluțiile Valahiei*, traducere de S. Chris-Cristian, introducere de Nicolae Iorga, Iași.

DOBRE Ion G., 1944: "Din relațiile comerciale ale Câmulungului cu Brașovul în sec. al XVI-lea", în *Observatorul social economic*, an. XI (Seria II), nr. 4–6, Brașov, p. 505–520.

DRH, B, I, 1966: *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol I, (1247–1500), întocmit de Petre P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Editura Academiei R.S.R.

DRH, D, I 1977: *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I (1222–1456), întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, Editura Academiei R. S. R.

HURDUBEȚIU I., Fl. Mârțu, 1968: "Câmpulungul-Muscel medieval", în *Studii și Articole de Istorie*, vol. XI, București, 1968, pp. 27–44

HURDUBEȚIU I., Fl. Mârțu, N. Nicolaescu, Gh. Pârnuță, I. Stănculescu, 1974: *Câmpulung Muscel, ieri și azi,* Câmpulung Muscel.

IORGA Nicolae, 1900: *Studii și documente privitoare la istoria românilor,* vol. I, București.

IORGA Nicolae, 1996: *Istoria românilor*, vol. IV: Cavalerii, București, Editura Enciclopedică.

IRIMIA Viorel, D. Rebedeu, I. Scarlat, Gh. Chița, I. Irimia, D. Brăgărea, V. Cordea, D. Lecca, K. Marei, 2004: *Câmpulung Muscel,* Editura Carminis, Câmpulung Muscel.

MANOLESCU Radu, 1957: "Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, București, p. 117–204.

MANOLESCU Radu, 2005(A), *Socotelile Brașovului. Registrele vigesimale,* vol. 1:

1497/98; 1529; 1530; 1542; 1543; 1545*,* ediție anastatică îngrijită de Ionel Cândea și Radu Ștefănescu, Editura Istros, Brăila.

MANOLESCU Radu, 2005(B): *Socotelile Brașovului. Registrele vigesimale,* vol. 2: 1546–1547*,* ediție anastatică îngrijită de Ionel Cândea și Radu Ștefănescu, Editura Istros, Brăila.

MANOLESCU Radu, 2007: *Socotelile Brașovului – Registrele vigesimale – pentru mărfuri orientale*, vol. 5*, 1542–1544, 1545–1548, 1549–1550, 1554,* ed. anastatică îngrijită de Ionel Cândea și Radu Ștefănescu, Editura Istros, Brăila.

MÂRȚU Flaminiu, 1980: "Cu privire la identificarea lui Neacșu, emitentul primei scrisori, cunoscute", în limba română, în *Studii și comunicări,* tom. V, Pitești, pp. 245–251.

MURGESCU Bogdan, 1999: *Istorie românească-istorie universală (600–1800),* ediție revăzută și adăugită, București, Editura Teora.

NEAGOE Claudiu, 2002: "Noi aspecte referitoare la «zborul de la Sfântul Ilie» din Câmpulung Muscel (sec. XVII-XVIII)", în *Argesis. Studii și comunicări,* Seria Istorie, tom. XI, Pitești, p. 225–230.

NEAGOE Claudiu, 2005: "Negustori și slujbași otomani la Câmpulung în secolele XVI-XVIII", în *Argesis. Studii și comunicări,* Seria Istorie, tom. XIV, Pitești, p. 363–367.

NEAGOE Claudiu, 2008: "Considerații privind raporturile dintre comunitatea catolică și cea ortodoxă din Câmpulung Muscel în secolele XIII-XIV", în *Argesis. Studii și comunicări*, Seria Istorie, tom. XVII, Pitești, p. 81–90.

NEAGOE Claudiu, 2009: "Negustori câmpulungeni din secolele XV-XVII, în volumul *Negustorimea în Țările Române, între* Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII, editat de Cristian Luca, Galați University Press, p. 63–88.

NEAGOE Claudiu, 2009: *O scurtă istorie a românilor,* vol. II: Secolele XV-XVII, București, Editura Ars Docendi.

NEAGOE Claudiu, 2009: "Considerații noi privitoare la bâlciul sau «sborul de la Sf. Ilie»", în Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie, tom. XVIII, p. 121–126.

NEAGOE Claudiu și Cătălin Boboc, 2007: "O istorie a peisajului urban câmpulungean (secolele XIV-XVIII)", *în Argesis. Studii și comun*icări, Seria Istorie, Pitești, Editura Ordessos, p. 127–136.

OLTEANU Ștefan, 1962: "Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X-XVII", în *Studii. Revistă de istorie,* an. XV, nr. 4, p. 869–896.

OPRESCU Carmen, 2004: "Câmpulungul muscelean în epoca lui Ștefan cel Mare. Considerații asupra orașului până la începutul secolului al XVI-lea", în *Historia urbana*, nr. 1–2, pp. 9–23.

PAKUCS-WILLCOCKS Maria, 2009: "Negoț și negustori în comerțul oriental al Transilvaniei în secolul al XVI-lea. Câteva observații privind negustorii «greci»", în *Negustorimea în Țările Române, între* Societas Mercatorum *și individualitatea*

mercantilă, în secolele XVI-XVII, volum editat de Cristian Luca, Galați University Press, p. 13–31.

PANAITESCU P. P., 1965: *Începuturile și biruința scrisului în limba română,* București, Editura Academiei R.S.R.

PÂRNUȚĂ, Gh, Ștefan Trâmbaciu, 1999(A): *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung Muscel,* vol. I, București, Editura Semne.

PÂRNUȚĂ, Gh, Ștefan Trâmbaciu, 1999(B): *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung Muscel,* vol. II (1700–1799), Editura Semne, București.

PONCEA Traian-Valentin, 1999: *Geneza orașului medieval românesc extracarpatic (secolele X-XIV),* București, Editura Biblioteca Bucureștilor.

PUȘCARIU Sextil, 1930: *Istoria literaturii române,* ediția a II-a, Sibiu.

Quellen 1880: *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven,* vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermanstadt und der Sächsischen Nation,* von c. *1380–1516,* Hermannstadt.

Quellen 1886: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen,* vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, 1503–1526,* Kronstadt.

Quellen 1889: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen,* vol. II: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, 1526–1540,* Kronstadt.

Quellen 1896: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen,* vol. III: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, (1475) 1541–1550 (1571),* Kronstadt.

Quellen 1909: *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. Chroniken und Tagebücher,* vol. V, *(1392–1851),* Brașov.

Quellen 1999: *Quellen zur Geschichte de Stadt Kronstadt – Documente privind istoria orașului Brașov,* vol. IX, *Documente de breaslă, 1420–1580,* ediție îngrijită de Gernot Nussbächer și Elisabeta Marin, Brașov, Editura Aldus.

RĂDVAN Laurențiu, 2004: *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea,* Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

SĂVOIU Adrian, 2009: *Câmpulungul pe hărțile lui Johannes Honterus și Sebastian Münster,* București, Editura Ars Docendi.

STOICESCU Nicolae, 1971: *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României,* București, Editura Științifică.

TRÂMBACIU Ștefan, 1989: "Câteva date privitoare la «zborul de la Sfântul Ilie» din Câmpulung", în *Studii și comunicări,* vol. V, Câmpulung Muscel, p. 301–305.

TRÂMBACIU Ștefan, 1997: *Istoricul obștii câmpulungenilor musceleni în Evul Mediu și prima jumătate a secolului al XIX-lea,* București, Editura Semne.

TUDOR Sebastian, 1984: "Dezvoltarea meșteșugurilor din zona Muscelului în evul mediu (sec. XIV-XVIII)", în *Studii și comunicări,* vol. III, Câmpulung Muscel, p. 49–55.

VERGATTI Radu Ștefan, 2002: *Evoluție și involuție în istoria marilor orașe argeșene în secolul al XVII-lea,* în *Argesis. Studii și comunicări,* Seria Istorie, tom. XI, p. 219–223.

Despre un mare negustor muntean din prima jumătate a veacului al XVI-lea: Neacșu din Câmpulung

Claudiu-Ion Neagoe
(Centrul de Cercetare Istorică, Arheologică și de Patrimoniu „Gheorghe I. Brătianu", Universitatea din Pitești)

De la 1900 și până astăzi, Neacșu din Câmpulung a fost îndeobște cunoscut ca fiind autorul primului document scris în limba română cu alfabet chirilic (Panaitescu, 1965, 117).

După presupunerile lui Flaminiu Mârțu, jupânul Neacșu din Câmpulung (*Neacșul ot Dlăgopole*) ar fi trăit între anii 1480 (?) și 1545 (Mârțu, 1972, 13–14; Mârțu, 1980, 246; Pârnuță și Mârțu, 1974, 5). Dacă pornim de la premisa că la 1521, atunci când Neacșu i-a scris lui Johannes (Hans) Benkner, acesta se afla la maturitate și avea în jur de 40 de ani, atunci putem accepta faptul că el s-a născut în jurul anului 1480. Însă, nu avem nicio certitudine în această privință. Cât despre presupusul an al morții lui Neacșu, respectiv 1545, avem rezerve serioase. Unul dintre cei mai însemnați medieviști români ai secolului trecut, Radu Manolescu, l-a găsit pe Neacșu din Câmpulung menționat în registrele de vamă ale Brașovului din anii 1546 (Manolescu 2005, 3, 5, 29, 99, 190 și 199; Manolescu 2007, 156) și 1547 (Manolescu, 2005, 264, 317, 354; Manolescu, 2007, 175). Pe baza acestor informații putem afirma, așadar, că jupânul Neacșu a trecut „la cele veșnice" după anul 1547.

* * *

După opinia lui Flaminiu Mârțu, numele de familie al lui Neacșu ar fi fost Lupa (Mârțu, 1980, 245). Trebuie, totuși, precizat faptul că primul care a menționat „numele întreg" de „Neacșu Lupa" (*Luppa Nagzul*) (Quellen, 1886, I, 19) a fost Nicolae Iorga (Iorga, 1905, 282). În ceea ce ne privește, credem că „Neacșu" a fost numele de botez, iar „Lupa" o poreclă.

Din scrisoarea trimisă lui Hans (Johannes) Benkner din Brașov, la sfârșitul lunii iunie 1521, aflăm numele ginerelui jupânului Neacșu din Câmpulung, anume Negre (*DRH*, B, II, 1972, 402–403, nr. 209). Prin urmare, putem afirma cu certitudine că Neacșu a avut o fată, al cărei nume, din nefericire, nu-l cunoaștem. Apoi, dintr-o scrisoare datată după unii istorici în 1521 (Tocilescu, 1931, 455–456, nr. 455), iar după alții între 1542–1545 (Bogdan, 1902, 309–310, nr. CLXXXVI) adresată judelui și pârgarilor brașoveni de către un alt orășean câmpulungean, Stoica Hurduzău, aflăm despre „fiii" lui Neacșu din Câmpulung (au fost cel puțin doi, în opinia noastră), însă numele acestora nu sunt menționate (Tocilescu, 1931, 455–456, nr. 455). Documentele cercetate până la acest moment nu ne-au furnizat și alte informații cu privire la copiii lui Neacșu, cât despre soția acestuia nu știm absolut nimic.

* * *

Majoritatea istoricilor care au scris despre Neacșu (Răuțescu, 1943, 11; Panaitescu, 1965, 117; Cazacu, 1968, 525; Pârnuță, 1974, 6; Mârțu, 1980, 246–247; Oprea, 2001, 76; Neagoe, 2012, 87–88, 137) au susținut faptul că acesta a fost un orășean de vază, un important membru al patriciatului urban din Câmpulung (Rădvan, 2003, 58). Numeroasele mențiuni despre Neacșu în „registrele vigesimale" brașovene dovedesc cât se poate de clar acest lucru.

Astăzi este bine cunoscut faptul că cel care a descoperit *Scrisoarea* lui Neacșu, în Arhiva orașului Brașov, la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar nu a apucat să o și publice, a fost arhivarul Friedrich Wilhelm Stenner (1851–1924), organizatorul acestei instituții, pe baze moderne, între anii 1878–1903 (Nussbächer, 1978, 204–205; Oprea, 2011, 74). Cel care a publicat-o prima oară a fost Nicolae Iorga, în 1900. În chip inexplicabil, însă, Nicolae Iorga a vorbit atunci despre „boierul Neacșu din Câmpulung" (Hurmuzaki, 1900, 843, n. 1). Mai târziu, în a doua jumătate a secolului XX, Gheorghe Pârnuță și Flaminiu Mârțu au pus sub semnul întrebării această afirmație, ei precizând faptul că, în veacul al XVI-lea, boierii nu ajunseseră, să se integreze în comunitatea urbană a Câmpulungului (Pârnuță și Mârțu, 1974, 6). Este îndeobște cunoscut faptul că, cel puțin până în primele decenii ale secolului al XVII-lea, domnii Țării Românești au interzis boierilor să cumpere proprietăți în oraș sau în moșia acestuia (Hurdubețiu și Mârțu, 1968, 34–65). De altfel, unele documente cuprinse în *Pânza* sau *Ocolnica* orașului Câmpulung dovedesc cât se poate de clar acest fapt. Iată de pildă, în această privință, Radu Mihnea, domnul Țării Românești, poruncea, la 7 mai 1615, „să nu fie volnic niciun boier, nici sluga domniei mele ca să ciară la domnia mea măcar loc sau măcar moșie de oraș, ori casă sau loc la oraș, sau delniță la câmp, sau măcar vie orășenească, măcar fie orice ar fi, ci

numai orășanii să fie volnici să facă ce vor vrea ei cu aceste moșii" (Trâmbaciu și Pârnuță, [1997], 72–73, nr. 2).

În *registrul vigesimal* brașovean din anul 1503, Neacșu din Câmpulung (*Nagzul de Compolong*) figura printre acei „mari negustori" (*mercatores magni*) veniți din Țăra Românească, pentru a face negoț (*Quellen*, 1886, I, 58). Până la 1547, acesta a rămas un negustor extrem de activ pe piața brașoveană, el aducând aici cantități însemnate de pește și mărfuri turcești din orașele de la Dunăre (Răuțescu, 1943, 11), mai cu seamă, credem noi, de la Nicopole (Neagoe, 2009, 73, n. 57).

Registrele vamale brașovene din anii 1503 și, respectiv, 1542 relevă faptul că negustorii munteni (jupânul Neacșu din Câmpulung numărându-se printre aceștia) aduceau la Brașov cantități însemnate de pește sărat (crapi, știuci, șalăi, moruni, somni, scrumbii), dar și de icre de morun, de crap și de știucă (Manolescu, 1957, 126–127 și 131), cantități importante de miere și ceară (Manolescu, 1957, 120 și 134), apoi piei de vită și lână, slănină, seu, vinuri, cereale și produse orientale, mirodenii mai cu seamă (Dumitrașcu și Maximescu 2002, 58), cumpărate de la negustorii greco-levantini și turci din orașele dunărene (Manolescu, 1957, 120; Neagoe 2012, 137). Tot astfel, negustorii sași sau cei munteni aduceau în Țara Românească numeroase și variate produse de factură apuseană, precum postav, catifea de Ypres, Louvain, Buges, Köln, Bergamo și Verona, din Cehia și Polonia, dar și produse locale, brașovene, precum fier, aramă, unelte agricole, cuțite, pânzeturi, postav ordinar, mantale, pălării, ciorapi și alte „mărunțișuri" (*parvalia*) (Manolescu, 1957, 120, 155 și 165).

Pentru mărfurile aduse la Brașov, negustorii munteni plăteau taxa vamală sau „vigesima" în bani sau în produse, respectiv a 20-a parte din valoarea lor (Dumitrașcu și Maximescu, 2002, 59–60).

Documentele interne îl mai atestă pe Neacșu din Câmpulung în strânse legături și chiar asociat cu alți negustori munteni, mai cu seamă de la Târgoviște: Sava ori Savu, menționat la 21 decembrie 1531 (Bogdan, 1902, 142, nr. CXLV; Tocilescu 1931, 318, nr. 321), Stoica, menționat la 13 martie 1532 (Tocilescu, 1931, 329, nr. 330) și Hristodor, atestat între 1531 și 1532 (Tocilescu, 1931, 450, nr. 449).

* * *

Aspectul cel mai important care ar trebui lămurit pentru totdeauna, în opinia noastră, este acela legat de presupusa calitate de „jude" al orașului Câmpulung pe care ar fi deținut-o Neacșu, la 1521. Încercăm, în cele ce urmează, analizând cu mare atenție documentele epocii în care a trăit Neacșu, să facem lumină în această privință. Este bine cunoscut faptul că marele istoric Nicolae

Iorga, atunci când a publicat, pentru prima oară, celebra „scrisoare" a lui Neacşu din 1521, nu a precizat absolut nimic în legătură cu deţinerea de către acesta a funcţiei administrative de „jude" sau „judeţ" (slav. *sudeț*) al oraşului Câmpulung (Hurmuzaki, 1900, 843, n. 1). Cei care au republicat documentul din 1521, după Nicolae Iorga, respectiv Ioan Bogdan (1902), Stoica Nicolaescu (1905) şi Grigore G. Tocilescu (1931) n-au precizat absolut nimic în legătură cu faptul că Neacşu ar fi deţinut calitatea de jude al Câmpulungului. Acelaşi lucru se poate spune şi despre editorii vol. II *Documenta Romaniae Historica*, respectiv Ştefan Ştefănescu şi Olimpia Diaconescu (1972).

Totuşi, în modul cel mai firesc cu putinţă, ne punem întrebarea: cine a fost acela care, pentru prima oară, a găsit de cuviinţă să-l considere pe Neacşu drept „primul judeţ" al oraşului Câmpulung? După cât se pare, este vorba despre Dumitru I. Băjan (1871–1957), un binecunoscut specialist în domeniul arhivisticii şi al paleografiei româno-chirilice din prima jumătate a secolului XX (Băjan, 1929, 55).

Cel mai interesant ni se pare faptul că toţi istoricii argeşeni şi musceleni din secolul trecut au preluat şi întărit această opinie, însă cei mai mulţi fără argumente şi, bineînţeles, fără dovezi. Amintim aici pe cei mai importanţi: preotul Ioan Răuţescu (1892–1974), filologul şi pedagogul Gheorghe Pârnuţă (1915–2009), profesorul universitar Ştefan Trâmbaciu (1942–2015). Dintre istoricii locali, singurul care a încercat să argumenteze clar faptul că Neacşu a exercitat funcţia de *jude* al oraşului Câmpulung a fost Flaminiu Mârţu (1913–1990). Analizând textul scrisorii din 1521, adresată lui Johannes Benkner din Braşov, Flaminiu Mârţu a presupus că Neacşu ar fi avut la vremea aceea calitatea de „jude" al comunităţii urbane câmpulungene, aşa după cum şi Johannes (Hans) Benkner ar fi deţinut, tot atunci, funcţia de „jude" al Braşovului (Mârţu, 1980, 248; Oprea, 2011, 76). Felul cum a fost redactată scrisoarea din 1521, prezintă, în opinia lui Flaminiu Mârţu, suficiente „elemente probatorii" care dovedesc clar faptul că Neacşu a fost omologul lui Hans Benkner. Pornind de la formula de adresare, folosită de Neacşu faţă de Hans Benkner, respectiv „spun domniei tale ca mai marele meu", Flaminiu Mârţu a emis ipoteza, neîntemeiată în opinia noastră, potrivit căreia „judeţii Câmpulungului acordau colegilor lor braşoveni o întâietate de prestigiu" (Mârţu, 1980, 248). E greu de crezut că mai-marii oraşului Câmpulung manifestau, la vremea aceea, vreun „complex de inferioritate" faţă de mai-marii Braşovului. Să ne reamintim, totuşi, faptul că unii dintre domnii Ţării Româneşti, precum Basarab cel Tânăr Ţepeluş (1477–1481), Vlad Călugărul (1482–1495), Radu cel Mare (1495–1508) şi Neagoe Basarab (1512–1521) nu s-au sfiit să apere şi să protejeze, în anumite momente, interesele negustorilor autohtoni (Bogdan, 1902, 152, nr. CLIII; Bogdan, 1905, I, 176–177, nr. CXLV, 193–195,

nr. CLIX, 225–227, nr. CLXXXVIII) în detrimentul celor brașoveni (Giurescu, 1973, 179–180; Neagoe, 2015, 125).

La o atentă lectură a scrisorii din 1521, se poate observa, cât se poate de clar, faptul că Neacșu nu a folosit apelativul de „jude", nici pentru Hans Benkner și cu atât mai puțin pentru el însuși. Dacă ar fi să „acceptăm" ideea că la 1521 Neacșu a fost într-adevăr „jude al Câmpulungului", atunci el s-ar fi prevalat, fără vreo reținere, în cuprinsul scrisorii sale, de această calitate însemnată.

Contestând opinia unanim acceptată de istoricii din secolul trecut, potrivit căreia Neacșu ar fi fost primul „jude" sau „județ" (*judex*, *sudeț*, *richter*) al orașului Câmpulung, Alexandru Ciocîltan, cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București, a subliniat, relativ recent, faptul că primul și singurul județ menționat documentar în secolul al XVI-lea a fost Vlaicu (14 iunie 1545) (Ciocîltan, 2015, 113). Totuși, cu mai bine de un deceniu, înaintea acestuia, istoricul ieșean Laurențiu Rădvan a relevat faptul că prima mențiune despre existența unui „județ" (*richter*) al Câmpulungului, fără să îi cunoaștem numele însă, o găsim într-un document datat 11 februarie 1524 (Rădvan, 2004, 118). Este vorba de o scrisoare în limba germană, adresată de județul și pârgarii din Câmpulung (*Richter wnd Purger der Langer Aw*) (Hurmuzaki, 1911, XV, 277, nr. DIII), care a fost tradusă de Nicolae Iorga în limba română (Iorga, 1925, 7, nr. VII).

Și totuși, când anume apare menționat în documente primul jude al orașului Câmpulung? De la Silviu Dragomir și Emil Vîrtosu aflăm că județul și pârgarii orașului Câmpulung au fost menționați în jurul anului 1500, însă fără a fi și nominalizați, într-o scrisoare adresată de aceștia conducătorilor orașului Sibiu (Dragomir, 1927, 75–76, nr. 67; Vîrtosu, 1956, 482). După opinia lui Silviu Dragomir, pe această scrisoare fusese aplicat și sigiliul orașului Câmpulung, însă el era din păcate rupt și imposibil de reconstituit (Dragomir, 1927, 75–76, nr. 67).

Dacă maifestăm rezerve serioase în ceea ce privește calitatea de „jude" a lui Neacșu, astăzi putem afirma cu certitudine că el a fost un „om al domniei" sau, altfel spus, „în slujba domniei", cel puțin în vremea lui Vlad Înecatul (1530–1532) (Tocilescu, 1931, 318, nr. 321).

* * *

Jupânul Neacșu a fost, neîndoielnic, un bun cunoscător al realităților politice din primele decenii ale veacului al XVI-lea. O dovedește cu prisosință scrisoarea acestuia din vara anului 1521, adresată lui Johannes (Hans) Benkner, un reprezentant de seamă al elitei săsești brașovene, probabil jude al orașului, la acea vreme. La acest document extrem de important, ne vom referi în cele ce urmează.

Așa după cum am subliniat și cu o altă ocazie, *scrisoarea lui Neacșu* din Câmpulung reprezintă nu doar un document important pentru reconstituirea istoriei Țării Românești din deceniul trei al secolului al XVI-lea, ci și o mărturie relevantă pentru reconstituirea vieții culturale din acea vreme (Neagoe, 2012, 140).

Primul care a stabilit, la început de secol XX, anul redactării scrisorii lui Neacșu din Câmpulung, respectiv 1521, a fost marele nostru istoric Nicolae Iorga (Hurmuzaki, 1900, 843, n. 1). În a doua jumătate a aceluiași secol, Matei Cazacu a stabilit și ziua și luna când acest document particular a fost emis: între 29–30 iunie (Cazacu, 1968, 527), cu două luni înainte de cucerirea Belgradului de către otomani.

La scurtă vreme după ce a urcat pe tronul Imperiului Otoman, în toamna anului 1520, sultanul Süleymân a reluat politica de expansiune spre centrul Europei. Profitând de faptul că Europa era divizată din cauza diferitelor rivalități și mai cu seamă de lupta dintre marii suverani ai vremii, respectiv împăratul romano-german, Carol Quintul, și regele Franței, Francisc I de Valois (Bernstein și Milza, 1998, III, 161), sultanul Süleymân a hotărât să pornească împotriva cetății Belgrad, considerată de otomani, de mai multă vreme, drept „poarta" către inima Europei (Inalcik, 1996, 81).

Este îndeobște cunoscut faptul că unii sultani încercaseră și în trecut să ia în stăpânire această fortăreață, care împiedica înaintarea oștilor otomane spre Buda și Viena. Primul care a încercat să o cucerească a fost Murâd al II-lea, în anul 1440 (Mantran, 2001, 65), iar mai apoi Mehmed al II-lea, în 1456 (Mantran, 2001, 80), însă niciunul nu a reușit să o facă.

La 18 mai 1521, sultanul Süleymân părăsea capitala otomană, Istanbul, cu o numeroasă armată, de circa 80 000 de soldați, deși unele surse din epocă vorbeau chiar de 250 000 de soldați (Ciachir, 1972, 68–71). Coroborând informațiile oferite de scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung cu cele identificate în unele documente sau cronici otomane putem reconstitui, cât de cât, evenimentele petrecute în vara anului 1521.

Înainte de toate, trebuie să remarcăm faptul că acest locuitor de vază al orașului Câmpulung a fost un bun cunoscător al realităților politice și militare de la vremea aceea. În scrisoarea din 29–30 iunie 1521, Neacșu trimitea știri prețioase lui Hanăș Begner (Johannes Benkner), probabil jude al Brașovului la vremea aceea (Hurmuzaki, 1900, 843, n. 1), cu privire la expediția militară inițiată de sultanul otoman împotriva Belgradului (*DRH*, B, 1972, II, 402, nr. 209).

Hans (Johannes) Benkner era, așadar, informat cu privire la faptul că sultanul tocmai părăsise Sofia, împreună cu întreaga sa armată, el deplasându-se „în sus pre Dunăre". Neacșu tocmai ce aflase această informație de la un negustor venit de la Nicopole la Câmpulung (*DRH*, B, 1972, II, 402, nr. 209). Cum acestui negustor i-au trebuit cel puțin vreo 4 zile să străbată călare Țara Românească

de la Dunăre și până la Câmpulung (*Călători străini*, 1971, III, 672) putem spune că sultanul a părăsit Sofia în jurul datei de 25 iunie 1521.

Acest „om de la Nicopole" fusese martor ocular la trecerea ambarcațiunilor turcești „pre Dunăre în sus". Pentru manevrarea acestor ambarcațiuni, turcii recrutaseră câte 50 de oameni, ca vâslași, din toate cetățile aflate de-a lungul Dunării. Se vorbește apoi, în scrisoarea lui Neacșu, de trecerea corăbiilor turcești „prin locul acela strimtul" (astăzi Porțile de Fier), cunoscut și de maimarii Brașovului.

Neacșu îi aducea la cunoștință lui Johannes Benkner acțiunile întreprinse, nu cu mult timp în urmă, de Mehmed bey, guvernatorul (*sancâkbeyi*) provinciei de Nicopole (Neagoe, 2004, 26–27), care primise, probabil, poruncă de la sultan, ca să împiedice eventuale atacuri maghiare, dinspre Banat și Transilvania, asupra oștirii otomane care se îndrepta spre Belgrad.

Informațiile despre acțiunile lui Mehmed bey, care îl îngrijorau, după cât se pare, pe domnul Țării Românești, Neagoe Basarab, fuseseră primite de Neacșu de la niște boieri români care își aveau moșiile aproape de Dunăre, ele fiind confirmate și de Negre (Negrea, Negru), ginerele lui Neacșu (*DRH*, B, 1972, II, 403, nr. 209).

Pentru a înțelege mai bine succesiunea evenimentelor din vremea aceea, trebuie să facem apel la alte două surse istorice: cronica lui Ibrahim Pecevi și memoriul (*arzumahzar*) adresat de Mehmed bey marelui vizir, cel mai probabil la mijlocul lunii iunie 1521. Din cronica lui Pecevi (*Tarih-i Pecevi*) aflăm că Mehmed bey, în fruntea unei trupe de cavalerie ușoară otomană (*akinci*), trecuse prin Țara Românească cu scopul de a prăda și jefui ținuturile din sudul Transilvaniei și mai apoi pe cele din împrejurimile Timișoarei (*Cronici turcești*, 1966, I, 472). Pe de altă parte, odată ajuns în Țara Românească, Mehmed bey avea să comunice marelui vizir Piri Mehmed pașa despre întâlnirea avută cu domnul acestei țări, Neagoe Basarab. Acesta din urmă, deși s-a arătat gata să-și îndeplinească obligațiile militare față de otomani, s-a plâns totuși, înaintea lui Mehmed bey, de faptul că „este suferind", iar fiul său, Theodosie, era prea mic pentru a lua parte la expediția otomană în Transilvania, condusă de Mehmed bey. După unele opinii, Neagoe Basarab ar fi suferit și murit din cauza tuberculozei (Vătămanu, 1972, 72–73). În ceea ce ne privește credem că a fost vorba, mai degrabă, de febră tifoidă (tifos).

Domnul a numit în fruntea unei trupe de oșteni români doi dintre dregătorii săi importanți: vornicul (*palatinus*) și vistiernicul (*thesaurarius*) (*Documente turcești*, 1976, I, 13, nr. 12). În acea vreme, dregătoria de mare vornic era deținută de Udrea din Boldești (*Lista dregătorilor*, 1960, 567), iar cea de mare vistiernic era îndeplinită de Dumitru din Văcărești (*Lista dregătorilor*, 1960, 573). Cât privește adunarea întregii oștiri a Țării Românești, Neagoe Basarab

îi solicita lui Mehmed bey un răgaz de cel puțin 20 de zile (*Documente turcești*, 1976, I, 13, nr. 12). În ceea ce ne privește, credem că Neagoe Basarab nu făcea decât să tragă de timp, astfel încât să nu fie nevoit să participe alături de otomani la expediția împotriva Belgradului (Neagoe, 2012, 143).

În cele din urmă, sultanul Süleymân a ajuns cu oastea sa sub zidurile Belgradului. După mai bine de o lună de asediu, în care otomanii au săpat canale subterane și au tras în continuu cu tunurile asupra cetății, sultanul a cucerit Belgradul, în ziua de 29 august 1521 (Inalcik, 1996, 81), el dând astfel o puternică lovitură regatului maghiar (Gemil, 1991, 168). Neîndoielnic, victoria otomanilor a fost favorizată și de neimplicarea trupelor nobiliare conduse de Ștefan Báthory, aflat în fortăreața de Petrovaradin, precum și a oștilor voievodului Transilvaniei, Ioan Zápolya, care își avea tabăra la Lipova, în Banat (Căzan și Denize, 2001, 224).

Referințe bibliografice

BĂJAN Dumitru I., 1929: *Documente de la Arhivele statului*, vol. I (1586–1840), București.

BERSTEIN Serge, Milza Pierre, 1998: *Istoria Europei*, vol. III, *State și identități europene. Secolul XIV–1815*, Iași.

BOGDAN Ioan, 1902: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București.

BOGDAN Ioan, 1905: *Documente privitoare la Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I: 1413–1508, București.

CAZACU Matei, 1968: "Sur la date de la lettre de Neacșu de Câmpulung (1521)", *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VI, 1968, nr. 3, 525–528.

Călători străini, 1971: *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică.

CĂZAN Ileana, Denize Eugen, 2001: *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, Editura Universității din București.

CIOCÎLTAN Alexandru, 2015: *Comunitățile germane de la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, Editura Istros.

Cronici turcești, 1966: *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I, ediție de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, București, Editura Academiei R. S. R.

Documente turcești, 1976: *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455–1774), volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Editura Academiei R. S. R.

DRH, B, 1972: *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. II (1501–1525), volum îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei R. S. R.

DRAGOMIR Silviu, 1927: *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în secolii XV și XVI*, București.

DUMITRAȘCU Ion, Maximescu Mariana, 2002: *O istorie a Brașovului*, Brașov, Editura Phoenix.

GEMIL Tahsin, 1991: *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, Editura Academiei Române.

GIURESCU Dinu C., 1973: Țara Românească în secolele XIV-XV, București, Editura Științifică.

HURDUBEȚIU Ion, Flaminiu Mârțu, 1968: "Câmpulungul-Muscel medieval", în *Studii și Articole de Istorie*, vol. XI, București, p. 27–44.

HURMUZAKI Eudoxiu de, 1900: *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI: 1517–1612, documente adunate, adnotate și publicate de N. Iorga, București.

HURMUZAKI Eudoxiu de, 1911: *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV: *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate de N. Iorga, Partea I: 1358–1600, București.

INALCIK Halil, 1996: *Imperiul otoman. Epoca clasică, 1300–1600*, ediție de Mihai Maxim, traducere de Dan Prodan, București, Editura Enciclopedică.

IORGA Nicolae, 1905: *Brașovul și românii. Scrisori și lămuriri*, București.

IORGA Nicolae, 1925: *Scrisori de negustori*, București.

Lista dregătorilor, 1960: "Lista marilor dregători din Sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV-XVII", întocmită de D. Mioc (responsabil), C. Bălan, M. Bălan, H. Chircă, N. Stoicescu și Șt. Ștefănescu, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. IV, București, p. 565–583.

MÂRȚU Flaminiu, 1972: "Identitatea lui Neacșu", în *Argeș*, VII, nr. 12, p. 13–14.

MÂRȚU Flaminiu, 1980: "Cu privire la identificarea lui Neacșu, emitentul primei scrisori cunoscute în limba română", în *Studii și comunicări*, vol. V, p. 245–251.

MANOLESCU Radu, 1957: "Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, București, p. 117–204.

MANOLESCU Radu, 2005: *Socotelile Brașovului. Registrele vigesimale*, vol. 2, 1546–1547, ediție anastatică îngrijită de Ionel Cândea și Radu Ștefănescu, Brăila, Editura Istros.

MANOLESCU Radu, 2007: *Socotelile Brașovului. Registrele vigesimale pentru mărfuri orientale*, vol. 5, 1542–1544, 1545–1548, 1549–1550, 1554, ediție anastatică îngrijită de Ionel Cândea și Radu Ștefănescu, Brăila, Editura Istros.

MANTRAN Robert (coord.), 2001: *Istoria Imperiului Otoman*, trad. Cristina Bârsan, București, Editura All.

NEAGOE Claudiu, 2004: "Prima încercare de Transformare în pașalâc a Țării Românești: episodul Mehmed Bey (1522)", în *Danubius*, XXII, Galați, p. 26–27.

NEAGOE Claudiu, 2009: "Negustori câmpulungeni din secolele XV-XVII", în volumul *Negustorimea în Țările Române, între* Societas Mercatorum *și individualitatea*

mercantilă, în secolele XVI-XVIII, editat de Cristian Luca, Galați, Galați University Press, p. 63–88.

NEAGOE Claudiu, 2012: *Câmpulungul medieval și premodern*, București, Editura Ars Docendi.

NEAGOE Claudiu, 2015: *O scurtă istorie a românilor*, vol. II: *Secolele XV-XVII*, București, Editura Ars Docendi.

NICOLAESCU Stoica, 1905: *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI*, București.

NUSSBÄCHER Gernot, 1978: "Prețuitori ai arhivelor. Friedrich Stenner", în *Revista Arhivelor*, an. LV, vol. XL, nr. 2, p. 204–205.

PANAITESCU Petre P., 1965: Începuturile și biruința scrisului în limba română, București, Editura Academiei R. P. R.

PÂNUȚĂ Gheorghe, 1974: *Câmpulung-Muscel, străveche vatră de cultură a Țării Românești*, Câmpulung-Muscel.

PÂRNUȚĂ Gheorghe, Mârțu Flaminiu, 1974: *Oameni de seamă dăruiți țării de Orașul Câmpulung-Muscel*, Câmpulung-Muscel.

Quellen, 1886: *Quellen zur Geschihte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt, 1503–1526*, Kronstadt-Brassó.

RĂDVAN Laurențiu, 2003: "Cu privire la patriciatul și «săracii» din orașul medieval din Țara Românească (secolele XIV-XVI)", în *Historia Urbana*, tom. XI, nr. 1–2, p. 49–71.

RĂDVAN Laurențiu, 2004: *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

RĂUȚESCU Ioan, 1943: *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, Tipografia Gh. Gh. Vlădescu.

TOCILESCU Grigore G., 1931: *534 de documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346–1603*, București.

TRÂMBACIU Ștefan, Pârnuță Gheorghe, [1997]: *Pânza (Ocolnica) cu privilegii ale orașului Câmpulung Muscel, 1215–1747*, Pitești, Editura Cultura.

TRÂMBACIU Ștefan, 1998: *Câmpulungul medieval în cincizeci de documente, 1368–1800*, București, Editura Semne.

VĂTĂMANU Nicolae, 1972: *Voievozi și medici de curte*, București, Editura Enciclopedică Română.

VÎRTOSU Emil, 1956: "Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești", în *Documente privind istoria României*, vol. II: *Introducere*, București, Editura Academiei R. P. R., p. 333–560.

Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung. O istorie agitată

Bogdan-Florin Popovici
(Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Brașov)

A mai încerca să adaugi ceva relevant despre scrisoarea transmisă de Neacșu din Câmpulung către judele Brașovului este o încercare extrem de riscantă. Ca monument de limbă, *Scrisoarea*... este deja de notorietate publică, fiind prezentă și în manuale școlare. A fost editată și publicată, la nivel de text și imagine, de nenumărate ori; limba folosită a fost analizată detaliat de specialiști; însemnătatea ei este unanim recunoscută[1].

Negustorul Neacșu este un personaj istoric cu o celebritate pe care viața lui obișnuită nu ar fi bănuit-o, iar Hans Benkner este probabil cel mai cunoscut primar al Brașovului în literatura română. Prin urmare, materialul de față nu își propune să aducă noutăți despre documentul în sine. În schimb, își propune să recapituleze o istorie interesantă și contextualizată a unui document, care relevă natura schimbătoare în timp a valorilor. Textul va fi structurat pe 5 secțiuni, inegale ca întindere, dar care marchează, în opinia noastră, secvențe în înțelegerea documentului și jalonează istoria sa.

I. Scrisoarea

I.1. Obiectul. Documentul transmis către judele Brașovului este păstrat de Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, în fondul Primăria Brașov, colecția Stenner slavo-română, sub numărul 472 (cod informatic unic: BV-F-00001-4-1-472).

Textul este scris pe un suport de hârtie, fără filigran, cu dimensiunea de 20.8 × 15.4 (stânga), respectiv 15.9 cm (dreapta), cu margini neregulate. Suportul papetar a fost inițial împăturit, fiind vizibile urmele a 2 plieri orizontale (la aproximativ 2 cm de marginea de sus, respectiv 8 cm de marginea de jos) și a două plieri verticale (la aproximativ 6 cm de marginea din stânga, respectiv aproximativ 7 cm de marginea din dreapta), rezultând astfel 9 sectoare, dispuse

câte 3 pe 3 niveluri. Aceste plieri au rezultat într-un format de scrisoare împăturită de 8.1 × 7.3 cm. Simetric față de linia mediană de pliere orizontală, la 1 cm distanță una față de cealaltă pe prima linie de pliere verticală (numărând din stânga) există două pete cu diametrul de 0.6 cm. O a treia pată pe fața documentului este rezultatul impregnării substanțelor din sigiliul de închidere de pe verso. În cele 4 colțuri ale suportului se află perforații, cel mai probabil rezultate în urma străpungerii documentului pentru a fi expus (bolduri sau piuneze). De asemenea, pe latura de jos există două rupturi, de 1,2 cm adâncime, la distanță de 11, respectiv 4.1 cm distanță de marginea din stânga.

În dreapta jos este scris în creion numărul documentului în cadrul colecției („472"); însemnarea datează, așadar, cel mai devreme, din 1894[2]. De asemenea, pe marginea de jos, la 8 cm de marginea din dreapta, în creion, este indicată limba documentului (scris care, foarte probabil, îi aparține lui Fr. Stenner): „Rum[änisch]". În stânga jos, extrem de ștearsă[3], există o ștampilă ovală de proprietate, aplicată probabil în intervalul 1935–1950 („Proprietatea Arhivelor Brașov").

Pe verso, în sectorul central inferior, aproape de linia mediană de împăturire orizontală, se află înscrisă adresa, în slavonă. Sub adresă se afla un sigiliu aplicat „de ceară galbenă" sau albă, care astăzi este căzut (era astfel și la 1900) (Iorga, 1900, 843, n. 1; Bogdan, 1905, XXXIV, n. 1); urma sigiliului, circulară, are un diametru de 1.7 cm.

În partea de sus, de la stânga la dreapta, pe fiecare sector rezultat din împăturire se află aplicată câte o ștampilă de proprietate. Prima din stânga, în germană cu caractere latine, în tuș albastru („MAGISTRATSArchiv / DER STADT KRONSTADT") este similară cu a altor documente și a fost cel mai probabil aplicată de Friedrich Stenner în procesul de prelucrare a arhivei (până în anul 1894). Ștampila are o dimensiune de 5,3 × 1,6 cm. Celelalte două ștampile sunt similare cu cea de pe recto (ovale, cu text „Proprietatea Arhivelor BRAȘOV, dimensiune 2,4 × 1,4 cm). Sub prima și a doua ștampilă există o însemnare cu creionul („XII"), tăiată.

În partea inferioară, în cadranul 7 și 9 există 4 ștampile. În stânga, una sub cealaltă, ștampila ovală de proprietate. În sectorul 9 sus este aplicată o stampilă ovală de proprietate, iar dedesubt o ștampilă mai mare de cotare (3,6 × 3 cm), completată cu cerneală (în exergă: „Documentele Arhivelor Brașov"; în centru: „N-rul. 472/ Fondul: Ab I bb^{IV}/ Anul 1521 II/ Dela: Neacșul din C-lung"). Și această ștampilă pare a fi aplicată în perioada 1935–1950. Ștampilele aplicate în perioada interbelică au folosit tuș violet.

Textul principal este scris în limbă română, cu inserții de cuvinte slavone, cu caractere chirilice cursive (Panaitescu, 1965, 117). Adresa din protocol este scrisă în slavonă, la fel și formula de complimentare din escatocol[4].

Documentul nu prezintă un formular diplomatic elaborat, ceea ce indică lipsa vreunui caracter solemn și, implicit, o familiaritate între emitent și destinatar. În egală măsură relevă folosirea documentelor scrise în românește pentru a transmite/păstra informația, în banalul activităților cotidiene, scrierea nefiind rezervată unor activități oficiale. De asemenea, este un indiciu asupra faptului că fie judele cunoștea limba română, fie exista un interpret la nivelul aparatului administrativ al orașului.

Documentul este în general considerat original[5], în ciuda lipsei unor semne de validare explicite. Din câte știm, nu au fost efectuate analize speciale ale suportului sau scrisului, dar continuitatea de păstrare (asupra căreia vom reveni mai jos) nu oferă indicii despre o posibilă intenție de alterare a documentului.

De asemenea, documentul nu este datat. Pe baza contextului istoric (vom reveni mai jos), Nicolae Iorga l-a datat în anul 1521 (Iorga, 1900, 843, n. 1). Ulterior, Matei Cazacu (Cazacu, 1968, 525–528), confirmat în analiză de arhivistul brașovean Gernot Nussbächer (Nussbächer, 1986, 74–80) a îngustat intervalul de timp, datând redactarea documentului între 29–30 iunie 1521.

I.2. Informația. Deși o scrisoare a unui negustor, textul documentului nu are nimic „comercial", ci este în esență o informare de natură militar-strategică:

> *„Mudromu I plemenitomu, I cistitomu I bogom darovanomu jupan Hanăș Bengner ot Brașov mnogo zdravie ot Nécșu ot Dlăgopole*[6]*. I pak*[7] *dau știre domnie tale za*[8] *lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. I pak să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopole de miie me-au spus că au văzut cu ochii lor că au trecut ciale corăbii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus. I pak să știi că bagă den toate orașele câte 50 de omin să fie de ajutor în corăbii. I pak să știi cumu se-au prins nește meșter[i] den Țarigrad cum vor treace ceale corăbii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta. I pak spui domniie tale de lucrul lui Mahamet beg, cum am auzit de boiari ce sunt megiiaș(i) și de generemiiu Negre, cum i-au dat împăratul slobozie lui Mahamet beg, pe io-i va fi voia, pren Țeara Rumânească, iară el să treacă. I pak să știi domniia ta că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet beg, mai vârtos de domniile voastre. I pak spui domniietale ca mai marele miu, de ce am înțeles și eu. Eu spui domniietale iară domniiata ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniiata la tine, să nu știe umin mulți, și domniile vostre să vă păziți cum știți mai bine. I bog te veselit*[9]*. Amin."* (Iorga, 1900. 843, n. 1)

Pe verso, adresa:

> *„Înțeleptului și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului, jupânului Hanăș Begner din Brașov"* (Tocilescu, 1931, 458).

I.3. Contextul emiterii și impact. Istoricii care s-au aplecat asupra scrisorii au identificat contextul în care aceasta a fost redactată și transmisă. După moartea sultanului Selim (28 septembrie 1520), Ungaria a refuzat să plătească noului sultan Suleiman un tribut anual pentru menținerea păcii. Ca urmare, Suleiman II a pornit în primăvara anului 1521 o campanie împotriva Ungariei. În 22 iunie 1521, sultanul și armata sa au pornit din Sofia, în timp ce un corp de armată, incluzându-l pe cel condus de Mahomed Bey, era planificat să atace Ungaria prin Transilvania, traversând Țara Românească. Deși Neagoe Basarab, domnul Țării Românești, avea tratat cu Ungaria din anul 1517 (Nüssbacher, 1986, 76) și în 28 iunie la Buda încă se spera că 8 000 de oameni din armata munteană urmau să se alăture armatei maghiare împotriva turcilor, după o zi aceste speranțe erau deja infirmate, căci se aflase că armata domnitorului se alăturase turcilor (Cazacu, 1968, 527). Așa cum anticipa Neacșu în scrisoare, teama de turci a fost mai mare. Grosul trupelor otomane sub comanda sultanului s-a deplasat însă prin sud și a cucerit Belgradul în 29 august 1521 (Nüssbacher, 1986, 76), deschizând calea spre înfrângerea armatei ungare de la Mohács (1526), care avea să marcheze sfârșitul regatului maghiar.

Aprofundând, din perspectivă brașoveană, cercetările din perioada transmiterii scrisorii, Gernot Nussbächer a remarcat în socotelile orășenești plata unui număr semnificativ mai mare de curieri și iscoade în Țara Românească, în lunile mai-iulie 1521 (Quellen, 1886, 1, 337–345). Scrisoarea se încadra așadar în linia eforturilor administrației locale de cunoaștere a situației militare de la sud de Carpați. De asemenea, începând din iulie se iau o serie de măsuri: *„convocarea adunării Țării Bârsei pentru stabilirea planului de apărare la 12 iulie, trimiterea unei informări către vicevoievodul Transilvaniei, trimiterea unor iscoade în Țara Românească, transportul unor pușcași la Bran, paza în munți efectuată de locuitorii din Baciu în pasul Timiș"* (Nüssbacher, 1986, 76; Quellen, 1886, 1, 345–347). Însuși Johann Benkner, judele primar al Brașovului, împreună cu senatorul Johann Beer, s-au dus la curtea domnului Neagoe Basarab (Quellen, 1886, 1, 347–348), iar Gernot Nussbächer apreciază ca efect al acestei delegații faptul că Brașovul a fost ocolit de incursiunile turcești din vara anului 1521 (Nüssbacher, 1986, 76).

I.4. Personaje principale.

Autorul scrisorii a fost identificat mai întâi de Nicolae Iorga, drept „boierul Neacșu din Câmpulung" (Iorga, 1900, 843, n. 1). Fără a indica o referință și fără a fi confirmat de cercetări ulterioare, probabil apelativul de „boier" a fost o prezentare entuziastă. Matei Cazacu îl caracterizează drept un „negustor binecunoscut în epocă, având relații active de comerț cu Brașovul" (Cazacu, 1968, 525). Într-adevăr, registrele vamale și ale castelanilor de Bran îl menționează de mai multe ori, pe un interval de timp de peste 30 de ani, între 1503 și

(probabil) 1534 (Quellen, 1886, 1, 1, 7, 9, 15, 21, 24, 58–59; Quellen, 1889, 2, 173, 223, 477)[10]. În 1503, apare cu numele său complet, „Luppa Nagzul de Compolong" (Quellen, 1886, 1, 19), dar editorii volumelor de documente brașovene îl identifică de asemenea cu „Nagzul de Romesmark" (Quellen, 1886, 1, 18) sau „Nagzul Roscha de Compolong" (Quellen, 1886, 1, 10).

După cum remarcau Matei Cazacu și Gernot Nussbächer, Neacșu a importat pe piața Brașovului atât pește, cât și mărfuri orientale (covoare, stofe fine orientale din mătase, bumbac și păr de cămilă, condimente (Cazacu, 1968, 525; Nüssbacher, 1986, 77).

Neacșu era un personaj important, domnitorii și alte autorități muntene intervenind pentru acesta în mai multe rânduri, în cazuri de litigii comerciale cu negustorii brașoveni[11]. Unele procese au ajuns până la Universitatea Săsească din Sibiu și la regele János Szápolya (Nüssbacher, 1986, 78).

În 1503, în evidențele de târg ale Brașovului, figurează ca mare negustor (Quellen, 1886, 1, 58–59). Scrisoarea adresată judelui primar relevă și ea acest statut; cum precizam mai sus, scrisoarea este transmisă ca o corespondență personală, ceea ce indică o dată în plus relații mult mai apropiate decât simple raporturi de afaceri cu un negustor oarecare.

Destinatarul scrisorii. Johann (Hans) Benkner (cel Bătrân) a fost la rândul său un personaj cu o viață fascinantă. Conform lui Gernot Nussbächer (Nüssbacher, 1986, 78–79). Johann Benkner a fost fiul negustorului Christian Benkner (Nüssbacher, 1986, 25–26), care locuia în cartierul Corpus din Brașov între anii 1480–1506, fiind și senator al orașului (între anii 1484 și 1506). Fiul său devine proprietar de casă în cetate în 1494 (lângă Piața Sfatului), iar registrele vamale îl înregistrează ca un negustor cu activitate comercială bogată.

În 1505 devine și el senator (consilier orășenesc), în 1510 *villic* (administrator economic), iar după 1511 a fost ales de mai multe ori *jude* (primar) al Brașovului (1511, 1512, 1513, 1515—1518, 1521, 1523 și 1525–1526). În 1509, primește din partea lui Paulus Thomori, castelan al cetății Făgărașului, o curte nobiliară la Papipuszta, în comitatul Abaúj (Nüssbacher, 1988, 28). În același an, regele Vladislav al II-lea al Ungariei i-a acordat lui Benkner o diplomă de înnobilare, conferindu-i și un blazon: pe un câmp albastru există o coroană de aur, din care se ridică o căprioară argintie cu o suliță străpunsă de gât (Gyárfás, 1911).

În anul 1517, a primit o nouă diplomă de înnobilare, care, spre deosebire de precedenta, acorda titlul nobiliar și urmașilor săi: pe un fundal roșu, un grifon care s-a ridicat dintr-o coroană (Gyárfás, 1911). Nussbächer presupune că această nouă s-a produs în semn de recunoaștere a meritelor sale la încheierea tratatului de alianță din 17 martie 1517 cu Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (Nüssbacher, 1986, 79).

În anul 1528, în contextul poziționării orașului Brașov de partea lui Ferdinand de Habsburg, în disputa asupra moștenirii coroanei maghiare, o delegație brașoveană s-a deplasat la Praga, pentru a-i cere lui Ferdinand de Habsburg confirmarea vechilor privilegii ale orașului. Delegația era formată din judele orașului, Lukas Hirscher, projudele Johannes Benkner, notarul Nicolaus Pictor și senatorii Johannes Fuchs, Antonius Aurifaber, Johannes Gold. Misiunea lor a fost plină de succes, dar, la întoarcere, în 22 iulie 1528, lângă Baia de Criș, delegația a fost atacată, iar Johann Benkner a fost ucis (Nüssbacher, 1988, 42).

II. A fi primul ...

Deși prezentată curent drept „primul document în limba română", *Scrisoarea ...* este de fapt primul document scris în limba română care **s-a păstrat**. Statutul este așadar rezultatul probabil al hazardului, care a făcut ca acest document să fie păstrat în arhivele Brașovului, iar alte documente, poate mai vechi, să fie pierdute.

Fără a intra în analize extinse, remarcăm faptul că în listele de impozite din Brașov apare un Gheorghe grămătic (Nüssbacher, 1981, 117), între 1480–1506. Or, este puțin probabil ca acesta să nu fi scris documente în limba română, furnizând astfel de servicii și către Magistrat[13]. Pe de altă parte, primul document păstrat, scris la Brașov în limba română și chiar primul, în opinia noastră, provenit din Transilvania (Nüssbacher, 1981) este așa-numita *Scrisoare a lui Popa Iane*, datată la 20 iunie 1587[14]. Emitentul, popa Iane (1575–1591), este „scriitor la cetate", unde probabil furniza servicii de traducere și scriere a corespondenței în limba română.

III. Descoperirea

Modernizarea administrației orășenești la Brașov, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu creșterea conștientizării importanței izvoarelor istorice pentru istoria comunității a condus, în 1879, la „instituționalizarea" arhivei istorice a orașului (Marin 2006). În acest context, a fost desemnat un angajat permanent, care a fost instruit în domeniul arhivistic, cu scopul de a prelucra arhiva veche, conform cu standardele profesionale ale epocii. Alegerea fericită pentru acest post – și pentru arhivele brașovene – a fost Friedrich Stenner. După ce a urmat Dreptul la Budapesta și Graz, acesta a fost numit în funcția de arhivar al orașului la 28 de ani și, timp de un sfert de secol, s-a preocupat de organizarea și punerea în valoare a documentelor păstrate de administrația orășenească[15]. În acest context, urmând alte două colecții create de predecesorii săi Fronius și Schnell, Friedrich Stenner a realizat o colecție de

8 volume „din diferite documente găsite în arhivă în pachete și cufere...[și] au fost aranjate cronologic și inserate în mape pentru a facilita utilizarea". Primele volume sunt documente cu scriere chirilică din secolele XIV-XVII (Bericht, 1984, 84). Între aceste documente, așa cum arătam mai sus, sub numărul 472, se află și scrisoarea lui Neacşu.

Conform raportului de activitate cincinal, din 12 martie 1898, dorința sa ca aceste documente „în chirilică și slavonă" (sic!) să identifice un specialist care să le facă accesibile științei și-a găsit împlinirea. Aceste documente au fost studiate în 1894 de profesorii universitari din București, Grigore Tocilescu și Ion Bogdan, care, independent unul de altul și cu aprobarea primarului, au folosit documentele și „și-au exprimat aprecierea și lauda despre aceste descoperiri, care sunt extrem de valoroase pentru istoria culturală a țării lor"[16]. Conform *Registrului de folosire a arhivei*[17], cercetătorii bucureșteni au fost prezenți astfel:

Perioada	**Persoana**	**Acțiunea desfășurată**
	1894	
30 aprilie–3 mai	Grigore G. Tocilescu	cercetare documente cu scriere chirilică
21.08–1.09	A Petruțu	Transcrierea documentelor cu scriere chirilică pentru Academia de Științe din România (a creat o listă a acestor documente)
1.09–5.09	Ioan Bogdan[18]	transcrierea documentelor cu scriere chirilică
5–7.11	Gr Tocilescu	studierea documentelor cu scriere chirilica din colecțiile Fronius, Schnell, Stenner
	1896	
18.01–1.02	Ioan Bogdan	Folosirea documentelor cu scriere chirilică

Stenner relatează că Grigore Tocilescu l-a trimis pe un șef de birou de la Arhivele Statului din București, A. Petruțu, care a ordonat cronologic documentele și după emitent și le-a inventariat. În timp ce Petruțu a scris inventarul în limba română, Stenner l-a scris în același timp în limba germană. Din cele 759 documente din această colecție, 476 au fost fotografiate de Carl Muschalek, din ordinul lui Tocilescu pentru lucrările sale, pe când celelalte documente în limba română au fost numai copiate sau făcute extrase. „După ce vor fi publicate, vom putea face regeste corespunzătoare în limba germană și astfel aceste documente vor fi accesibile și cercetării istorice a patriei noastre"[19].

Rivalitatea între oamenii de știință a determinat o întârziere a publicării celui mai vechi document păstrat scris în limba română. Deși prezenți cam în

aceeași perioadă la arhivele din Brașov, primul care publică documente (studiate în 1895) este cercetătorul bulgar Liubomir Miletic, în 1896, dar scrisoarea lui Neacșu nu era printre ele. Grigore Tocilescu intenționa să scoată o „ediție monumentală" și a cerut copierea în mai multe exemplare a documentelor, pentru Academia Română, copii pe care însă nu le-ar fi predat niciodată instituției. În ediția sa de documente, publicată postum, în 1931, scrisoarea lui Neacșu figurează; deci Tocilescu o copiase și intenționa să o aducă publicității. Ioan Bogdan spera (probabil) să publice și el documentele, însă nu a reușit; atitudinea sa față de Tocilescu, Miletic sau Iorga ar înclina spre această concluzie. Între timp, Nicolae Iorga studiază documentele de la Brașov (3.01–1.02.1899, 12.05.1899, 15.09.1900, conform registrului de folosire) și va publica, în sfârșit, scrisoarea lui Neacșu în 1900, cu precizarea: „până la publicația, anunțată de atâtea ori și cu atâta zgomot, poate exagerat, a Academiei, iată și scrisoarea cea mai veche românească ce se cunoaște până acuma..." (Iorga, 1900, 843, n. 1). Ioan Bogdan va publica prima sa ediție în 1902, criticându-i acid pe toți competitorii săi, dar fără a include și scrisoarea lui Neacșu[20]. Scrisoarea a avut așadar parte de o apariție prea puțin glorioasă în zona publică. Dincolo de rivalități, rămân faptele: Iorga publică textul în limba latină în 1900, la 6 ani de la primul acces cunoscut al cercetătorilor români la document, dar ca o simplă notă de subsol. Bogdan ignoră complet documentul la prima ediție, îl publică în reproducere chirilică în volumul său din 1905[21], dar tot ca o notă de subsol (Bogdan, 1905, XXXIV, n. 1).

Însă, după datele disponibile, întâietatea publicării documentului după regulile academice îi revine unui „student la București" (cum îl înregistrează Stenner în *Registrul de folosire a arhivei*, în 1903). Stoica Nicolaescu va publica, în același an, documentul atât în transcriere chirilică, cât și în transcriere latină, cu explicații istorice (Nicolaescu, 1905, 24–26)[22]. În fine, la peste trei decenii de la „descoperire", publicul vede ediție proiectată de primul cititor al lui Neacșu, Grigore Tocilescu, cu redare completă (chirilice și latină) a textului, în volumul sau postum... (Tocilescu, 1931, 456).

IV. Plecarea

În data de 27 august 1916, Austro-Ungaria era atacată de Regatul României, care se alăturase Antantei, în Primul Război Mondial. În ziua următoare, Brașovul era ocupat de trupele române și abandonat de administrația anterioară. Evoluția situației strategice a făcut ca peste o lună, la 8 octombrie, armata română să se retragă din oraș.

În timpul administrației românești a orașului, din însărcinarea Marelui Cartier General din 31 august 1916, Alexandru Tzigara-Samurcaș a acționat „în

ținuturile ocupate, pentru a lua măsuri de conservare a obiectelor și colecțiunilor de artă, aflătoare în muzeele, colecțiunile publice, bisericile și bibliotecile de acolo" (Tzigara-Samurcaș, 1920, 26)[23]. Mai mult: *„colegul însărcinat de Ministerul de Război să ia în primire «arhivele» din Transilvania nedând urmare misiunii sale, am fost nevoit să mă ocup și de acestea, considerând că ne revin de drept deoarece proveneau de la voievozii noștri..."* (Tzigara-Samurcaș, 1920, 27).

În volumul său de memorii, Tzigara-Samurcaș revine cu detalii:

> *„în Arhivul municipal al orașului Brașov, negăsind pe nimeni, iar pe un coridor, aruncate, mai multe mape de documente, pe care bănuindu-le a fi originalele celor publicate – în parte – de I. Bogdan, le-am ridicat și depus provizoriu la Direcția Generală a Arhivelor Statului, obținând chitanța nr. 357/30 sept. 1916 semnată de însuși directorul general D. Onciul, pentru depunerea a 1942 documente de la domnitorii Țării Românești dintre anii 1379 și 1721. Cele mai multe din aceste documente de o necontestată importanță pentru noi sunt scrisori ale voievozilor Mircea Basarab, Constantin Brâncoveanu etc. către pârcălabii Brașovului. Generalul Crăiniceanu ...[era] încântat de ridicarea documentelor..."* (Tzigara-Samurcaș, 1999, 151–152).

În memoriile sale, fostul primar al Brașovului Karl Ernst Schnell atribuie acțiunea unui intelectual român brașovean: *„...profesorul brașovean St[inge], pentru a proteja și asigura materialele de importante pentru istoria României, le-a încărcat între o mașină și le-a dus la București (colecția Schnell și alte documente). Dacă aceasta a fost inițiativă proprie sau a fost un ordin, nu pot să știu"* (Schnell, 1936, 12).

După retragerea armatelor române, acțiunea de salvare nu a fost apreciată ca atare, arhivarul orașului, Fritz Schuster, raportând despre „furtul documentelor" în cursul invaziei trupelor românești, despre transferul unor documente importante la Budapest (sic!, de fapt București) și cerea efectuarea unei călătorii la București pentru a recupera arhivele „furate de români"[24].

Urmare a demersurilor efectuate de administrația brașoveană, au fost întreprinse anchete în România ocupată, iar rezultatul acestora din 1918 relevă faptul că acele colecții, predate Arhivelor Statului din București „pentru păstrare provizorie", fuseseră transportate în 1916 la Arhivele din Iași. De aici, după cum arată și Karl Schnell, bazându-se pe relatarea lui Sterie Stinghe, „au fost duse la Moscova, împreună cu tezaurul" (Schnell, 1936, 12). Documentele preluate de armata română erau cele din colecțiile Fronius, Schnell și Stenner[25]. Ca atare, printre documentele plecate în exil se număra și scrisoarea lui Neacșu. În contul realizării României Mari s-ar fi putut trece și pierderea celei mai vechi mărturii păstrate a limbii române.

V. Întoarcerea

Reluarea relațiilor diplomatice între România și URSS la 9 iunie 1934 a deschis calea unei prime restituiri din tezaurul român de la Moscova, astfel încât în iunie 1935, România a primit 1443 de lăzi (135 de tone) conținând arhive ale statului și instituțiilor particulare, documente și manuscrise ale Academiei Române[26]. Imediat, prin adresa 565/11 iunie, s-a cerut retrocedarea documentelor ridicate în 1916. La 2 iulie 1935, dr. Constantin Sassu, directorul Arhivei istorice a municipiului Brașov raporta primăriei faptul că

> *„nu s-a primit niciun răspuns de la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului și de la Ministerul de Externe la adresa numărul 5625 din 11 Iunie prin care se reclama documentele ridicate în anul 1916 din arhiva municipiului și transportată împreună cu tezaurul la Moscova, cu toate că lăzile conținând arhivele românești au fost înapoiată de URSS și desfacerea lor la București a început. Având în vedere însemnătatea acestor documente pentru Brașov ar fi de dorit a se face intervențiuni și pe alte căi spre a se obține neapărat retrocedarea acestor documente"*[27].

Urmare a acestor intervenții, directorul Arhivelor Statului, Constantin Moisil, a precizat că se va lua legătura cu Primăria Brașov după inventarierea lăzilor primite. Spre onoarea sa și contrar practicii altor succesori ai săi, Constantin Moisil va respecta dreptul Arhivelor brașovene asupra documentelor și va efectua demersurile necesare pentru restituire. În data de 25 martie 1936, „la orele 12.30", *„în cadrul unei mici manifestații culturale care să arate atât românilor de acolo cât și populației minoritare că acest tezaur arhivistic a fost ridicat de trupele noastre spre a fi salvat de o evacuare cu urmări grave la Budapesta"*, documentele aparținând celor 3 colecții au fost restituite arhivelor brașovene (Marin, 2004, 237–238). Cu această ocazie, scrisoarea lui Neacșu s-a întors acasă, acolo unde fusese păstrată timp de 395 de ani.

În loc de concluzii

În această scurtă prezentare am încercat să recapitulăm și să structurăm informațiile cunoscute despre cel mai vechi document păstrat scris în limba română. Păstrat cel mai probabil ca rezultat al întâmplării și puțin probabil unicat în epoca sa, putem spune că a fost mai puțin apreciat de istoricii moderni, căutători ai marilor reconstituiri istorice, în ciuda caracterului său fundamental pentru istoria culturii române. A fost păstrat în arhivele brașovene timp de aproape 4 secole, dar a fost ridicat pentru „protecție" și trimis în „exil".

Din fericire, destinul i-a fost favorabil și s-a întors în arhivele brașovene, unde este și astăzi păstrat ca dovadă a modului în care societățile de altădată

funcționau firesc interetnic și a ironiei Istoriei, care ascunde adesea semnificații remarcabile în cele mai banale urme de cultură materială.

Note

1 Deși document esențial pentru cultura poporului român, remarcăm faptul că nu a existat nicio încercare de înscriere a documentului în registrul UNESCO Memory of the World (https://en.unesco.org/programme/mow/register).

2 Pentru explicații în acest sens, vezi istoricul documentului.

3 Comparând fotografiile din ultimii 70 de ani, se poate observa creșterea nivelului de deteriorare al impresiunii, rezultat al factorilor de degradare.

4 Conform prezentării în engleză de pe Wikipedia, textul de închiere ar fi scris în limba bulgară; a se vedea, în acest sens, https://en.wikipedia.org/wiki/Neac%C8%99u%27s_letter.

5 La Ioan Bogdan există o referință la un studiu care pune la îndoială caracterul original al documentului: H. Tiktin, *Die rumänische Sprache*, în "Grundriss der romanischen Philologie", ed. 2, voi. 1 (Bogdan, 1905, XXXIV).

6 "Preaînțeleptului și cinstitului, și de Dumnezeu dăruitului jupân Hanăș Bengner din Brașov multă sănătate din partea lui Neacșu din Câmpulung" (în slavonă, în original).

7 "Și iarăși" (în slavonă, în original).

8 "despre" (în slavonă, în original).

9 „Și Dumnezeu să te bucure. Amin" (în slavonă, în original).

10 În ultima mențiune, datând din 1534, apare ca „Nagsul" – element care permite doar presupunerea că este vorba de același personaj. Oricum, alte documente îl amintesc în relații cu Brașovul doar cu 3 ani mai devreme (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov: BV-F-00001-4-1-49, BV-F-00001-4-1-201).

11 A se vedea, pentru referințe, documentele de la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, BV-F-00001-4-1-49, BV-F-00001-4-1-142, BV-F-00001-4-1-201, BV-F-00001-4-1-572.

12 Alte surse îl indică drept nepot al acestuia (vezi https://hu.wikipedia.org/wiki/Johannes_Benkner_(v%C3%A1rosb%C3%ADr%C3%B3,_%E2%80%931528)

13 Fără a indica vreo referință, Vasile Oltean menționează "*Literatura de specialitate confirmă faptul că prima mărturie privind scrierea unui document în limba română la anul 1495 aparține preotului Bratu din Șchei, folosit ca «scriitor la Cetatea Sibiului»*" (Oltean 2004, 24). Referința nu a fost găsită nici la o ediție ulterioară (Oltean, 2019, 19).

14 Documentul este păstrat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, cota BV-F-00001–4–1–509. Vezi și Ion I. Roman, "Primul document brașovean cunoscut – Scrisoarea popei Iane", în *Limba română*, an XVIII, 1969, nr. 2, p. 69–73; documentul a fost datat, prin studiul filigranologic, de Gernot Nussbacher, la anul 1587: *Datarea documentului popei Iane din Brașov*, în „Limba română", an. XXV, 1976, nr. 2, p. 269–274.

15 Vezi la https://kulturportal-west-ost.eu/biographien/stenner-friedrich-wilhelm–2, cu referințe.

16 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, nr. 4200/1898.

17 *Vormerkungen über die Bennutzung des Archivs vom Jahr 1877* (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, cotă informatică BV-F-00001-47-15).

18 Remarcăm faptul că Ioan Bogdan (Bogdan, 1902, III) susține că a aflat de aceste

documente de la Stenner „în vara anului 1895, când am și studiat o parte dintre ele, în același timp cu dl. dr. L. Miletici". Registrul arhivei îl prezintă însă pe I. Bogdan cu un an mai devreme și nu îl menționează deloc în anul 1895, nici măcar în perioada când Miletic a cercetat (8 zile, începând cu 28 august 1895).

19 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, nr. 4200/1898.

20 Pagini pline de venin rămân mărturie asupra rivalităților "academice": despre Miletic (Bogdan 1902, p. VI-VII; Bogdan 1905, p. IX), despre Iorga (Bogdan 1902, p. VIII-IX; Bogdan 1905, p. 11–12), despre Tocilescu (Bogdan 1902, p. X-XI Bogdan 1905, p. XII-XIII. La fel, vezi introducerea la volumul postum al lui Tocilescu (Tocilescu, 1931, IV). Tocilescu a criticat la rândul său volumul publicat de Bogdan în 1902 (Tocilescu 1931, IV).

21 Totuși, este de remarcat faptul că publică textul chirilic deși, cronologic, nu aparținea de drept volumului I (care se încheie la 1508).

22 "Scrisoarea Lui Neacșu e cel mai vechi monument de scriere românească cunoscut până azi și se publică ci litere chirilice ca în original pentru prima dată aci" (Nicolaescu, 1905, 26). De remarcat mulțumirile pe care i le aduce lui Gr. Tocilescu, care, la rândul săi, îi lăudase volumul în cadrul Academiei Române! (Nicolaescu, 1905, VII).

23 Al. Tzigara-Samurcaş, Mărturisiri si-li-te, Bucureşti, 1920, p. 26

24 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brașov, cod informatic BV-F-00001-5a-3-1-1916-1, documentele 19065, 19271, 21166; vezi și la Marin, 2004, 236.

25 Arhivele Naționale, Serviciul Judeșean Brașov, cod informatic BV-F-00001-4-1935-17846. Este vorba de 2 volume aparținând colecției Fronius (388+252 piese), 3 volume groase aparținând colecției Schnell (90+209+243 piese) și 2 mape ale colecției Stenner (428+331 (piese), în total 1941 piese.

26 Vezi o descriere mai amplă, cu referințe, la https://ro.wikipedia.org/wiki/Rela%C8%9Biile_rom%C3%A2no-sovietice_%C3%AEn_perioada_interbelic%C4%83.

Referințe bibliografice

Bericht, 1900: *Bericht über die Verwaltung und den Haushalt der königlichen freien Stadt Kronstadt für die Jahre 1898 und 1899. Erstattet vom Bürgermeister*, Brașov.

BOGDAN Ioan, 1902: *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București.

BOGDAN Ioan, 1905: *Documente privitoare la Relațiile Țării Românești cu Brasovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I: 1413–1508, București.

CAZACU Matei, 1968: "Sur la date de la lettre de Neacșu de Câmpulung (1521)", *Revue des Études Sud-Est Européennes*, VI, 1968, nr. 3, 525–528.

GYÁRFÁS Tihamér, 1911: "Egyéb brassai czimereslevelek", *Turul* (3); https://www.pechy-de-pechujfalu.hu/myfiles/htmls/turul/1910–14xw/1910–14xw.html#Heading3319.

HURMUZAKI Eudoxiu de, 1900: *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI: 1517–1612, documente adunate, adnotate și publicate de N. Iorga, București.

MARIN Elisabeta, 2004: "Arhiva Brașovului în anii 1916–1920, 1936. Arhivarul Fritz Schuster (1916–1927)", în *Cumidava*, vol. XXVII.

MARIN Elisabeta, 2006: "Instituționalizarea arhivei istorice a orașului Brașov (1879)", în *Acta Bacoviensis*, p. 26–32.

NICOLAESCU Stoica, 1905: *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI*, București.

NUSSBÄCHER Gernot, 1981: "Neuer Beitrag zur frühesten Kronstädter Schulgeschichte", în *Aus Urkunden und Chroniken*, București.

NUSSBÄCHER Gernot, 1986: "Scrisoarea lui Neacșul – cel mai vechi document păstrat în limba română", în *Din cronici și hrisoave*, București.

NUSSBÄCHER Gernot, 1988: "Scrisoarea Popii Iane din 20 iunie 1587", în *Drum Nou*, 2/11 noiembrie.

NUSSBÄCHER Gernot, 1988: *Johannes Benkner. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild*, București.

OLTEAN Vasile, 2019: *Prima școală românească din Șcheii Brașovului*, Brașov.

PANAITESCU Petre P., 1965: Începuturile și biruința scrisului în limba română, București.

Quellen, 1886: *Quellen zur Geschihte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. 1, Kronstadt-Brassó.

Quellen, 1889: *Quellen zur Geschihte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. 2, Kronstadt-Brassó.

SCHNELL Karl Ernst, 1936: *Aus meine Leben*, Brașov.

TOCILESCU Grigore G., 1931: *534 de documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346–1603*, București.

TZIGARA-SAMURCAȘ Alexandru, 1920: *Mărturisiri si-li-te*, București.

TZIGARA-SAMURCAȘ Alexandru, 1999: *Memorii*, vol. II, București.

Aspecte ale circulației monetare în zona Argeșului și Muscelului (secolele XV-XVI)

Ioan Andi Pițigoi
(Școala Doctorală a Universității „Valahia" din Târgoviște)

Perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea este caracterizată de numeroase schimbări în cadrul circulației monetare pe tot cuprinsul Țării Românești. Schimbările au survenit atât în urma unor evenimente politice, cât și a unor evenimente de ordin economic, ceea ce face ca zona Argeșului și Muscelului (actualul județ Argeș) să nu se deosebească de restul Țării Românești din punct de vedere al circulației monetare, ba mai mult, se înscrie în normalitatea acestei epoci.

Aspectele și schimbările demne de luat în calcul sunt următoarele:

1. Încetarea emiterii monedelor autohtone. În Țara Românească, primele monede autohtone au fost emise de către Vladislav Vlaicu, care a pus în circulație trei nominale monetare diferite: banul, dinarul și ducatul (Luchian, Buzdugan și Oprescu, 1977, 7–11). Treptat, ducatul s-a impus ca monedă principală în plățile interne și în tezaurizare, continuând să fie emis până în vremea lui Laiotă Basarab (Iliescu, 1975, 153–151). Instabilitatea politică, precum și pătrunderea masivă a asprului otoman în comerț și tranzacții, a dus, după încheierea domniei lui Mircea cel Bătrân (1418), la diminuarea cantității de monedă autohtonă emisă în Țara Românească, încât, la jumătatea secolului al XV-lea, domnii munteni, băteau monedă doar în scopul consolidării domniei și al exprimării puterii (vezi: Iliescu, 2008).

O importantă descoperire monetară a fost făcută în timpul săpăturilor arheologice întreprinse în punctul „Podurile Zidului" din comuna Lerești, județul Argeș, unde Flaminiu Mârtzu și Thomas Naghler au scos la iveală ruinele unei biserici, datate în secolul al XV-lea și 161 de morminte aparținând necropolei aferente bisericii, precum și un ducat emis în timpul domniei lui Laiotă Basarab. Acest ducat reprezintă una dintre puținele piese descoperite în tot spațiul românesc (Mârtzu, 1967, Mârtzu, 1968, Mârtzu, 1969).

2. Monopolul monedei turcești. După scăderea volumului de monedă proprie, în Țara Românească apare necesitatea suplinirii cantității monetare existente pe piață, asprul otoman se impune atât ca monedă propriu-zisă, cât și ca monedă de cont. Toate vânzările, plata tributului, dările, dobânzile ajung să fie calculate în aspri, indiferent de moneda în care tranzacția era efectuată. Dezvoltarea comerțului cu Imperiul Otoman a dus la pătrunderea la nordul Dunării a unei cantități destul de mare de aspri, mărturie stau descoperirile mai vechi, dar și cele recente (Murgescu, 1996, 69–97).

Pe raza județului Argeș nu ducem lipsă de astfel de descoperiri. Cea mai recentă, pe care o vom expune mai larg în paginile următoare, a fost făcută într-o pădure din apropierea orașului Costești.

Însă stabilitatea economică de care se bucura Imperiul Otoman și avântul luat de circulația asprului în sud-estul Europei aveau să dureze doar până la jumătatea secolului al XVI-lea. Campaniile militare din Orient, Mediterana și Ungaria au golit treptat o bună parte a rezervelor de aur și argint din visteria țării, care a dus implicit și la devalorizarea asprului, locul său fiind luat de *padisahî*-ul (monedă turcească cu origini iraniene în valoare de doi aspri), denarul maghiar, grosul venețian, triplugrosul polonez, talerul olandez și cel german, precum și de alte monede cu o circulație mai restrânsă.

3. Monedele maghiare. Dinarii și obolii maghiari își fac apariția în circulația monetară din Țara Românească încă din perioada secolului al XII-lea, cel mai probabil, ajunși la sudul Carpaților în urma expediției bizantine conduse de Ioan Ducas și Leon Vatatzes, expediție îndreptată împotriva maghiarilor la care au fost antrenați și vlahii de la nordul Dunării (Nania, 1973, 38–42).

Deși sunt cunoscute numeroase descoperiri monetare de dinari emiși de către Matias Corvin, ca de exemplu, pentru spațiul Argeș-Muscel amintim monedele găsite în săpăturile arheologice de la biserica „Sân Nicoară” – Curtea de Argeș – 2 exemplare (Georgescu, 1981, 318) și mănăstirea din Câmpulung – 4 exemplare (Cantacuzino, 2011, 115), dinarul maghiar începe să circule cu adevărat în vremea lui Ferdinand I, când este pusă în circulație o mare cantitate de monedă.

Atât monedele emise în vremea lui Ferdinand I, cât și cele emise de Matia Corvin, în calitate de rege al Ungariei, nu dispar din circulație în perioada secolelor următoare, cunoscute fiind și descoperiri monetare de secol al XVII-lea în care sunt prezente aceste monede. O astfel de descoperire a fost înregistrată în 2020 pe teritoriul localitatății Călinești din județul Argeș.

4. Tezaurizarea. În limitele actualului județ Argeș au fost descoperite mai multe tezaure cu dată de finalizare a acumulării monetare în secolele XV-XVI, dar și tezure încheiate în secolele XVII-XVIII ce conțin monedă mai veche, după cum urmează.

Tutana – 11 monede, ducați de la Mircea cel Bătrân emise în perioada 1402–1418, dar cu un procent infim de argint, particularitate extrem de rară (Maschio & Cristocea, 2001, 87–90).

Glavacioc – 91 monede, 80 ducați de la Mircea cel Bătrân emiși între 1402 și 1418, 11 jumătăți de stavraton bizantini emiși în timpul împăraților Manuel al II-lea Paleologul (1391–1423) și Ioan al VII-lea Paleologul (1399–1403) (Maschio & Cristocea, 1983, 69–81).

Bascov – 22 monede, denari emiși de Ferdinand I în perioada 1537–1558 (inedit).

Vulturești – 31 monede, o piesă de ½ groși Sigismund I Vasa, trei tripligroși Sigismund I Vasa, 11 tripligroși Sigismund al III-lea Vasa, 12 denari Ferdinand I și patru denari Maximilian al II-lea. Monedele au fost emise între 1526 și 1597 (Smaranda & Trâmbaciu, 1981, 341–348).

Dragoslavele – 34 monede, dintre care trei piese ½ groși Sigismund I Vasa, doi tripligroși Ștefan Báthory, 19 tripligroși Sigismund al III-lea Vasa, un denar Mathias Corvin, doi denari Maximilian al II-lea și alți șapte de la Rudolf al II-lea. Monedele au fost emise între anii 1484/1480–1601 (Smaranda & Trâmbaciu, 1981, 341–348).

Izvoru – nouă monede bătute între anii 1585–1601 (tezaur posibil mult mai mare), piese de trei groși; o monedă de la Ștefan Báthory, una de la Sigismund Báthory, restul de șapte monede sunt emise în timpul domniei lui Sigismund al III-lea Vasa (Maschio, 1995, 53–58).

Câmpulung – 24 monede emise între 1530–1608; trei taleri Ferdinand I, Rudolf al II-lea și Sigismund Bathory, patru piese de trei groși Ștefan Báthory, 15 piese de trei groși Sigismund al III-lea Vasa și câte unul de la Ștefan Bocskay și Gabriel Báthory (Smaranda & Trâmbaciu, 1981, 341–348).

Recea – tezaur alcătuit din 85 de piese emise în secolele XVI-XVIII, dintre care; 73 monede otomane, 10 lowentaleri emiși în Țările de Jos și doi florini de 28 de stuiveri Romano-Germani. Din cele 85 de monede doar doi taleri olandezi sunt bătuți în secolul al XVI-lea, 1576 și 1598 (Măndescu, Dumitrescu & Păduraru, 2014, 152).

5. **Descoperiri recente.** În colecția Muzeului Județean Argeș au intrat în 2020 și 2021 două loturi de monede, descoperite prin detecție de metale și încă o monedă, descoperire izolată. Primul dintre loturi, a fost găsit pe raza comunei Călinești și este alcătuit din trei denari maghiari emiși de către Matia Corvin și o akce emisiune Mehmed al IV-lea „Avci" (Vânătorul), cel de-al doilea lot este alcătuit din patru akce emise de Mehmed al II-lea „Fatih" (Cuceritorul), iar descoperirea izolată a fost făcută tot în apropiere de orașul Costești. Din motive de siguranță nu vom oferii locațiile exacte ale descoperirilor.

Pe acestă cale ținem să mulțumim descoperitorilor, Ștefan-Cristian

Tomescu și Mihai Carpo, pentru respectarea procedurilor aflate în vigoare în cazul descoperirilor efectuate prin detecția de metale și pentru punerea la dispoziție a datelor legate de locul descoperirilor.

6. Catalogul pieselor:

1. AR, acke, Imperiul Otoman, Mehmed al II-lea, 0,90 g, 12 mm, dublă batere atât a aversului cât și a reversului, bătută între 1451–1481 (a doua domnie), monetăria Serez, legendă circularăAV: Mehmed bin Murad han. Azze nasrühü (Mehmed fiul lui Murad Han. Să fii victorios), RV: Hüllide mülkühü. Duribe Serez (Fie ca regatul său să dăinuie. Bătut la Serez), lot Costești, nr. inv. 22479, Pere 86.

2. Ca mai sus, dar duribe Edirne (bătut la Edirne -Adrianopol), 0,91 g, 11 mm, lot Costești, nr. inv. 22480, Pere 86.

3. Ca mai sus, dar duribe Ayasoluk, pe revers legendă pe trei rânduri (bătută la Ayasoluk – Ephesus), 0,91 g, 10 mm, lot Costești, nr. inv. 22481, Pere 87.

4. Ca mai sus, dar duribe Serez (bătută la Serez), legendă circulară și încadrată în trei cercuri pe avers, 0,90 g, 11 mm, lot Costești, nr. inv. 22482, Pere 87.

5. Ca mai sus, dar duribe Novar (bătută la Novar – Novo Brdo), cerc perlat pe avers și revers, 0,89 g, 11 mm, descoperire izolată Costești, nr. inv. 22483, Pere 86.

6. AR, denar, Regatul Ungariei, Matia Corvin, ←, 0,29 g, 16 mm bătut între 1482–1490, AV: scut cu patru cartiere: primul cartier fasciat, al doilea crucea dublă a Ungariei, al treilea, cele trei capete de leopard ale Dalmației, al patrulea, leul Boemiei, **M MATHIE · R hVnGARIE**, RV: Madona ținând pruncul Iisus în brațe**, PATROn -VnGARE**, lot Călinești, nr. inv. 22438, Unger 566.

7. Ca mai sus, dar AV: **M· MAThIE · R· hVNGARI**, RV: **PATROn VnGARI,** ←, 0,36 g, 15 mm, lot Călinești, nr. inv. 22439, Unger 565.

8. Ca nr. 6, dar legendă incompletă, ↓, 0,31 g, 11 mm, fragmentar, lot Călinești, nr. inv. 22440, Unger 562–567.

9. AR, acke, Imperiul Otoman, Mehmed al IV-lea Avci, 0,11 g, 7 mm, muchie tăiată și adusă la jumătate din dimensiunile originale, mare parte a legendei îndepărtată. AV: Sultan Mehmed bin Ibrahim Han (Sultanul Mehmed fiul lui Ibrahim Han) RV: Hüllide mülkühü. Duribe Halep? (Fie ca regatul său să dăinuie. Bătut la Alep? Anul hegirei 1058 (1648), lot Călinești, nr. inv. 22441, Pere 460.

Referințe bibliografice

CANTACUZINO Gheorghe, 2011: *Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, Editura Academiei Române.
GEORGESCU George, 1981: "Monede găsite la Sîn Nicoară, Curtea de Argeş", în *Buletinul Societății Numismatice Române*, CXXIV-CXXVIII, 1976–1980, București, p. 317–321.
ILIESCU Octavian, 1975: "Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab Voievod", în *Studii și Cercetări de Numismatică*, VI, București, Editura Academiei, p. 139–151.
ILIESCU Octavian, 2008: *Monetele lui Mircea cel Bătrân*, ediție îngrijită, note și anexă bibliografică de Ernest Oberländer-Târnoveanu și Ionel Cândea, Brăila, Editura Istros.
LUCHIAN Octavian, BUZDUGAN, George, OPRESCU, Constantin, 1977: *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism.
MÂRTZU Flaminiu, 1967: "O monedă necunoscută a lui Basarab al II-lea", în *Revista Muzeelor*, IV, tom. III, București, p. 272–273.
MÂRTZU Flaminiu, 1968: "Un ecou al Renașterii, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, la Câmpulung Muscel", în *Revista Muzeelor*, V, tom. V, p. 449–450.
MÂRTZU Flaminiu, 1969: "Prezențe arheologice bogomilice în zona Câmpulung Muscel, județul Argeș, în *Studii și Comunicări. Muzeul Pitești*, II, Pitești, p. 219–229.
MASCHIO Romeo, 1995: "Tezaurul de monede feudale de la Izvoru, județul Argeș (sec. XVI-XVII)", în *Argesis*, tom. VII, Pitești, Editura Ordessos, p. 53–58.
MASCHIO Romeo, CRISTOCEA Spiridon, 1983: "Tezaurul de monede medievale românești și bizantine din sec. XIV-XV descoperit la ansamblul feudal Glavacioc, jud. Argeș", în *Cercetări Numismatice*, V, București, p. 69–81.
MASCHIO Romeo, CRISTOCEA Spiridon, 2001: "Monede emise de Mircea cel Bătrân descoperite în biserica fostei mănăstiri Tutana", în *Argesis*, tom. X, Pitești, Editura Ordessos, p. 87–90.
MĂNDESCU Dragoş, DUMITRESCU Ion, PĂDURARU Marius, 2014: *Repertoriul arheologic al județului Argeș*, Brăila, Editura Istros.
MURGESCU Bogdan, 1996: *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Enciclopedică.
NANIA Ion, 1973: "O ciocnire armată între bizantini și unguri, la nord de Dunăre, necunoscută până astăzi", în *Studii și Articole de Istorie*, XXII, București, p. 38–42.
SMARANDA, Aurică, Trâmbaciu, Ștefan, 1981: "Trei tezaure monetare din secolele XV-XVII descoperite în zona orașului Câmpulung Muscel", în *Buletinul Societății Numismatice Române*, CXXIV-CXXVIII, 1976–1980, București, p. 341–348.

Cataloage

PERE Nuri, 1968, Osmanlilarda Madenî Paralar, Istambul.
UNGER Emil, 1974: *Magyar Eremhatarozo*, vol, I, Budapesta.

Aspecte din istoria Câmpulungului medieval (secolele XIV-XVI)

Bisericile, mărturii ale evoluției teritoriului locuit de câmpulungeni până în a doua jumătate a sec. al XVI-lea

Carmen Oprescu
(Universitatea din Pitești)

Domnia lui Neagoe Basarab a adus Țării Românești pace și stabilitate politică, înflorire culturală și artistică, prosperitate economică, generate mai ales prin dezvoltarea comerțului și meșteșugurilor. S-a produs astfel o substanțială creștere demografică, a veniturilor și a nivelului de trai. Sunt condiții speciale deosebit de favorabile în primul rând pentru orașe și târguri, care și-au îmbogățit inclusiv viața culturală.

Nu este întâmplător faptul că trei luni înainte de moartea domnitorului, un negustor câmpulungean se exprimă în limba română atunci când trimite o scrisoare omologului său brașovean. „Menținerea identității românilor în Evul Mediu s-a făcut, alături de confesiune, mai ales prin limbă iar apărarea limbii s-a confundat cu apărarea etniei, a specificului național" (Pop, 1998, 112–113). După cum nu este întâmplător interesul domnitorilor români angajați în secolul al XVI-lea în lupta antiotomană, ca granițele statale să se suprapună peste cele etnice (Ștefănescu, 2009, 87–91), astfel încât acest câmpulungean a dezvăluit lîn limba română informații despre mișcările trupelor otomane.

Înainte de a efectua o corelare între datele oferite de arheologi și teritoriul Câmpulungului, mai sunt necesare precizări despre importanța conferită de aceiași domnitori apartenenței confesionale.

După căderea Constantinopolului, rolul bisericii ca instituție națională crește treptat în statele ortodoxe. La români domnul este capul bisericii și trebuie să o promoveze și să o protejeze prin politica de stat (Pop, 1998, 103).

Pe teritoriile românești ritualurile ortodoxe se desfășurau în casele oamenilor sau în lăcașuri modeste, din lemn. Pe măsura pătrunderii cunoștințelor asupra Renașterii paleologe, se construiesc și în zonele dinafara imperiului aflate sub influența sa spirituală, culturală și artistică bazele (paleologe, în esența lor)

școlilor locale în arhitectură, pictură și în toate meșteșugurile artistice legate de construcția lăcașului ortodox, în viața culturală și spirituală – adaptate tradițiilor ortodoxe ale zonei. Imperiul bizantin este anihilat treptat ca nucleu generator de evoluție culturală și spirituală. În asemenea condiții centrul se diseminează în mici nuclee de sinteză și evoluție particulară care transmit influențe (asociate celor politice de cele mai multe ori) și produc la rândul lor sinteze în lumea creștin-ortodoxă. Pe plan artistic, este ceea ce s-a petrecut și în teritoriile românești extracarpatice în secolele XIV-XVI (Musicescu și Ionescu, 1976, 7). Deci apariția lăcașurilor românești era deopotrivă încurajată și de biserică dar mai cu seamă de stat prin exemplul voievozilor de seama lui Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab și Petru Rareș. În arhitectura ecleziastică, pictura murală, sculptura decorativă, broderia artistică apar deja capodoperele, capetele de serie creatoare de școală artistică, modelele pentru evoluția artistică, culturală și spirituală românească din secolele următoare.

Cum era Câmpulungul în acea perioadă și care era cadrul de viață al comunității câmpulungene? Din păcate informațiile sunt foarte puține în raport cu alte orașe românești, în mod special din cauza lipsei unor cercetări arheologice sistematice la biserici. Datarea lor pe baza monedelor din morminte „reprezintă totuși numai un *terminus ante quem*" (Cantacuzino, 2011, 30).

Cercetările arheologice pentru epoca medie, efectuate în Câmpulung exclusiv la edificii ecleziastice, indică:

1. Vechimea existenței lăcașurilor de cult, la întemeierea lor;

2. Relația comunității târgoveților cu bisericile, mai ales pentru suprafața presupusă a fi fost a Curții domnești;

3. Aproximarea întinderii suprafeței locuite a orașului (motivul pentru care au fost incluse în lista de mai jos și cele două lăcașuri catolice) la sfârșitul perioadei vizate, deci în vremea când pornea de aici scrisoarea în limba română ce purta cu ea și resentimentele câmpulungeanului (care îl consideră „lotru" pe Mahamet-Beg cel menționat în document) față de dușmanul credinței și identității lui naționale.

Unele biserici de aici se admite că au fost întemeiate în secolul al XV-lea și construite din lemn, pentru ca ulterior să se suprapună peste ele construcțiile de zid actuale, cu plan trilobat. Este de notat, însă, faptul că informațiile evidențiate de sondajele arheologice, efectuate în geneal în jurul lăcașelor nu în interiorul lor, au fost publicate doar parțial și de multe ori târziu.

Edificii de cult întemeiate până la mijlocul secolului al XVI-lea au fost (Cantacuzino, 2011, 23–30):

1. **Bărăția**, Biserica catolică (parohială) Sfântul Iacob cel Mare, prima oară datată atunci când a fost pusă și piatra de mormânt a comitelui Laurențiu, adică la 1300 sau în cursul secolului al XIV-lea, în intervalul 1310–1349, conform

unei mai noi interpretări analitice a textului de pe piatra funerară (Albu, 2009, 138) care ar putea schimba numeroase date și ipoteze referitoare la istoria Câmpulungului.

2. **Biserica voievodală a Basarabilor,** Adormirea Maicii Domnului (în prezent rezidită) a mănăstirii Negru Vodă. Este dedicată uneia din marile sărbători din ciclul marianic, unul dintre cele mai larg răspîndite hramuri din teritoriile românești extracarpatice, alese pentru așezămintele monahale și pentru edificiile cu rol de reprezentare (Pușcașu, 2001, 35), fiind datată către mijlocul secolului al XIV-lea

Cercetările arheologice, acolo unde s-au putut desfășura și în măsura în care ele au fost publicate, indică în jurul bisericii o zonă activă, cu urme de locuire încă din perioada Hallstattului târziu (sec. VII-V a. Hr.) urmate cronologic, începând cu secolul al XIV, de numeroase morminte și urme de construcții. Urmele de nivelare a terenului construit și pentru amenajări defensive sau de compartimentare a ansamblului justifică de asemenea ipoteza utilizării lăcașului de rugăciune inclusiv în folosința locuitorilor Câmpulungului chiar atunci când reședința domnească era ruinată (Cantacuzino,2011, 46)**.**

Logica istorică a existenței Curții domnești în această zonă și nu în altă parte este impusă de faptul că într-un oraș căruia timp de secole i s-au recunoscut privilegii de autoguvernare și legate de stăpânirea exclusivă a vetrei orașului Matei Basarab nu ar fi ales a construi mănăstire decât pe acest loc unde exista o ctitorie a Basarabilor încă de la întemeiere (Oprescu, 2000, 144). Ca urmaș autodeclarat al familiei primilor purtători ai titlului de voievod al Țării Românești, trebuia să respecte *de jures* și *de facto* (Pușcașu, 37–38, 52–53) cutuma actului de ctitorire care impunea tuturor urmașilor grija pentru biserici construite de înaintașii lor. De altfel, politica urmărită de el în construirea/repararea/rezidirea lăcașurilor de cult, trebuia să justifice în conștiința tuturor descendența sa din această familie, statornicind și în acest fel dreptul la scaunul țării (Oprescu, 2009, 39)

În 1636 a fost rezidită pe aceleași temelii și cu refolosirea pietrei din construcția inițială.

3. **Cloașterul** (de la *Kloster* = mănăstire), hram Sf. Elisabeta. A fost întemeiată în 1345, se presupune, ca mănăstire dominicană, ruinată înainte de 1525, azi dispărută. Terenul a reintrat în proprietatea catolicilor fiind respectat până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Sondajele și cercetările arheologice foarte sumare nu au confirmat datările avansate pentru lăcașul principal.

4. **Valea** (dispărută), hram Intrarea Maicii Domnului în biserică. Datarea ei în a doua jumătate a secolul al XIV-lea e datorată inventarului unui mormânt.

5. **Sf. Marina.** Analogiile de arhitectură au permis presupunerea datării în secolul al XV-lea, fără a exclude posibilitatea vechimii din secolul al XIII-lea,

conform tradiției (Greceanu, 1982, 28). Săpături arheologice în exteriorul bisericii, nu îndeajuns de extinse și incomplet publicate, au surprins morminte din secolele XVI-XVII și consistente urme de locuire din secolul al XV-lea.

6. **Olari**, hram Sf. Gheorghe. Probabil ridicată în secolul al XV-lea, cu numeroase reparații și adăugiri ulterioare, acest lăcaș a fost datat pe baza monedelor bătute de Mathias Corvin în perioada 1468–1486, găsite în morminte din jurul bisericii.

Într-unul dintre morminte a fost descoperit un inel cu monedă antică și butonii unei tunici, corespunzători modei europene, renascentiste, a vremii, fapt ce l-a deteminat pe Flaminiu Mârțu să remarce „deschiderea câmpulungenilor față de valorile culturale general europene" și să considere inelul ca fiind „unul dintre cele mai vechi reflexe ale Renașterii și umanismului orășenesc exprimate prima dată la Câmpulung" (Mârțu, 1968, 450).

Fig. 1. Portal gotic cu baghete încrucișate, biserica Sf. Gheorghe-Olari. Prezintă evidente similitudini cu portalul aflat la biserica Crețuleștilor din Târgoviște și, mai ales cu o suită de portaluri de la lăcașuri ctitorite de Ștefan cel Mare în Moldova.

7. **Sf. Nicolae-Popa Savu** („Sf. Nicolae din Târg", purtând numele Mahalalei Târgu). Pisania amintește de vechiul lăcaș care ar fi fost ridicat în secolul al XV-lea. Prima atestare în 1673 pe o piatră tombală aflată în interiorul vechii construcții. Nu sunt cunoscute săpături arheologice.

8. **Sf. Ilie.** Săpăturile arheologice din 1972 efectuate de Fl. Mârțu, nepublicate, au evidențiat aici o biserică de lemn datată în a doua jumătate a secolul al XV-lea, în jurul căreia au fost descoperite monete ungare, raguzane, poloneze, germane, baltice și otomane. Edificiul actual este construit în anul 1626.

9. **Fundeni**, hram Adormirea Maicii Domnului. Prima construcție descoperită arheologic a fost datată în ultimul sfert al veacului al XV-lea.

10. **Bradul** (dispărută), hram Adormirea Maicii Domnului. Prima fază, considerată a fi din din sec. al XV-lea, este atestată arheologic de morminte cu monede din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

11. **Schei**, hram Intrarea Maicii domnului în biserică. Prima atestare este inscripția pe o piatră tombală de la 1548. Au fost efectuate sondaje arheologice, nepublicate, probabil doar la exterior.

12. **Șubești**, Sf. Spiridon. Construit, conform pisaniei din 1779 (Cantacuzino, 2002, 77), probabil la 1551–1552, lăcașul a fost reconstruit din temelie, în forma actuală, în secolul al XVII-lea. În interior a fost găsită o lespede de piatră databilă în secolul al XV-lea (Ionescu-Berechet, 2016–2016, 101,108, 110). Nu sunt cunoscute niciun fel de săpături arheologice în interior, iar sondajele preventive efectuate în anul 2013, la renovarea construcției, nu au fost publicate.

Concluziile analizei listei primelor biserici din Câmpulung

Din toate cele nouăsprezece lăcașuri construite vreodată în acest oraș până la jumătatea secolul al XVI-lea au fost indexate douăsprezece, cele pentru care au fost acceptate dovezi istorice și ipoteze conform cărora ele ar fi apărut primele pe suprafața acestei așezări românești din perioada menționată, chiar dacă în unele cazuri se admite prezumția că ele, și nu doar ele, ar fi fost și mai timpurii decât au putut fi datate.

Ulterior celor listate, au fost ridicate încă șapte biserici ortodoxe: două în secolul al XVII-lea (Biserica **Domnească** și Sf. **Treime**), trei în secolul al XVIII-lea (Sf. Nicolae-**Nicuț**, Sf. **Vineri** și **Vișoi**), cărora li se adaugă acelea construite în afara zonei locuite atunci: schitul Mărculești-Flămânda și biserica Toți Sfinții, ctitorie colectivă a negustorilor câmpulungeni ridicată în secolul al XIX-lea în cartierul Apa Sărată. Nu trebuie omis faptul că pentru patru ctitorii din secolele XVII-XVIII (Biserica Domnească, Sf. Treime, Sf. Nicolae-Nicuț și Sf. Vineri) nu s-au făcut cercetări arheologice pentru a ști cu certitudine dacă nu existau și sub ele construcții anterioare.

Înainte de analiza relațiilor lăcașurilor pe baza informațiilor din lista de mai sus, sunt necesare unele considerații.

Beneficiind de aportul organizatoric și economic al coloniștilor suprapus

tradițiilor spirituale și de organizare ale obștilor țărănești, de politica echilibrată și înțeleaptă a voievozilor, în mod special a lui Basarab I, Vladislav I Vlaicu și mai ales Neagoe Basarab, și de toate celelalte condiții locale favorabile deja cunoscute și studiate, printre care numeroase privilegii economice și de autoadministrare, dar și de o viață comercială activă, Câmpulungul a avut parte de o dezvoltare liniară, calm ascendentă, de la întemeierea statului feudal până la sfârșitul domniei lui Neagoe Basarab.

Concluziile extrase din evoluția lăcașurilor menționate în listă sunt:

– pentru locuitorii orașului deja existau unsprezece biserici, dintre care zece erau de mir ortodoxe și una catolică. Cea de-a douăsprezecea, exclusă, fiind aceea a mănăstirii dominicane, numită de câmpulungeni „Cloașter", biserică de închinăciune (pentru călugări) ca funcțiune (Pușcașu, 2001, 31).

– Dintre cele douăsprezece lăcașuri, nouă pot fi considerate ctitorii de obște, având primii ctitori necunoscuți, (Pușcașu, 2011, 29). Lor li se poate alătura și Bărăția catolică, ca biserică parohială, în timp ce altele două sunt realizări de excepție ale unor vârfuri sociale: Biserica voievodală și Cloașterul.

– Ca funcție, zece dintre ele sunt din categoria bisericilor de mir (din nou Sf. Iacob cel Mare – Bărăția, putând fi asimilată lor) în timp ce Adormirea Maicii Domnului din Curtea domnească devine și ea biserică de mir începând cam de la mijlocul intervalului cronologic studiat, respectiv de la întemeierea statului feudal până la sfârșitul domniei lui Neagoe Basarab, de când se păstrează scrisoarea lui Neacșu.

– Distribuția în teritoriu a unsprezece biserici (excepția fiind Cloașterul amplasat la început pe un loc rezervat față de teritoriul locuit, la marginea de sub coastele dealului a platformei de sud-vest a așezării) indică limpede că zonele locuite atunci coincid cu suprafața orașului de la începutul epocii moderne. În fig. 2 au fost suprapuse nucleele de locuire din jurul bisericilor

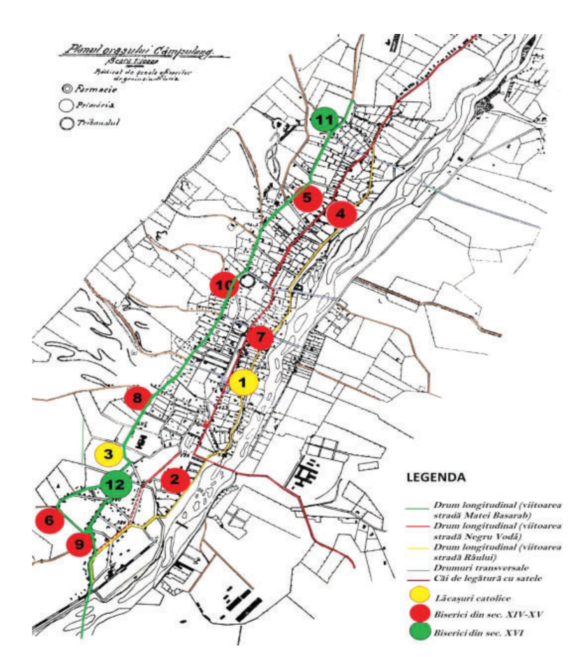

Fig. 2. Poziția pe teritoriul orașului a lăcașurilor de cult existente până la sfârșitul domniei lui Neagoe Basarab.

numerotate în listă cu o ridicare topografică realizată în anii 1895–1896 (Oprescu, 2019, 47). Devine astfel evident faptul că dezvoltarea teritorială a Câmpulungului nu s-a produs preponderent prin extinderea teritoriului urban ci prin îndesirea structurii lui interne, prin subdivizarea proprietăților locuitorilor și, implicit, prin îndesirea și reorientarea rețelei de circulație (Oprescu, 2004, 22). Abia în sistemele administrarive moderne s-a dat mai mare suprafață orașului prin înglobarea unor mici așezări/cătune/sate devenite mahalale/cartiere ale Câmpulungului: Bughea, Valea Româneștilor, Malu, Chilii ș. a. Prin urmare, teritoriul locuit de câmpulungeni, la sfârșitul secolului al XV-lea și în prima parte a veacului următor, era însumarea zonelor locuite de enoriașii celor 11 lăcașuri, exceptând Cloașterul.

– Amplasarea bisericilor în cuprinsul teritoriului a generat, în condițiile cadrului mental specific evului de mijloc (Pușcașu, 2001, 7, nr. 1), principalele noduri de circulație din rețeaua de drumuri. Oamenii veneau frecvent la biserică din toate direcțiile. Uneori enoriașii nu locuiau în imediata vecinătate a zonei ei limitrofe, deci ocolind obstacole naturale sau proprietăți (de pildă considerabila proprietate a catolicilor rămasă după ruinarea și dispariția completă a construcțiilor Cloașterului), ei desenau convergent drumul spre biserică. Și nu numai ei, pentru că târgurile periodice atrăgeau în anumite locuri din oraș, de cele mai multe ori pentru mai multe zile, negustori, meșteșugari, țărani din locuri depărtate, care își căutau, statornicindu-l la rândul lor, drumul cel mai scurt spre un loc de rugăciune. Astfel, rămase în funcțiune sau rezidite, lăcașurile au rămas până în prezent noduri ale circulației urbane.

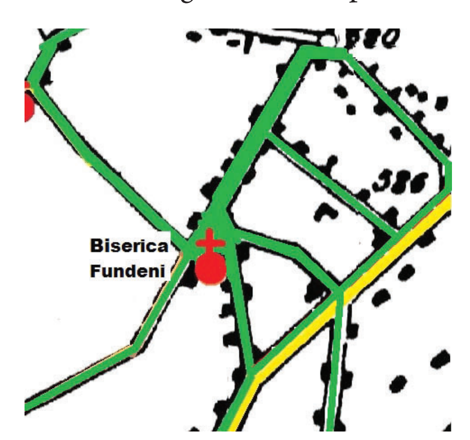

Fig. 3. Nodul de circulație din dreptul bisericii Fundeni

– În schimb, lăcașul voievodal de la Negru Vodă a generat în jurul lui o rețea de tip radial-circular, formând un nod marcant de circulație care se află la intrarea în incinta protejată a bisericii Curții domnești ruinate, devenită de mir. Este exact locul pe care memoria orașului l-a reținut a fi acela în care județul consfințit la slujba din catedrală era confirmat de pârgari (Aricescu, 2007, 107–109).

– În jurul Cloașterului s-a format o rețea ocolitoare de tip circular, dat fiind că proprietatea terenului a fost transmisă catolicilor din oraș până în ajunul sec. XIX.

– Dispoziția și dispersarea amplasamentelor edificiilor religioase pe

suprafața orașului confirmă ipoteza conform căreia, în epoca medie, principalul traseu de circulație în lungul orașului era acela al străzii ce se va numi în epoca modernă Strada Gruiului sau strada Matei Basarab. De-a lungul lui au fost amplasate deja în perioada menționată opt dintre primele lăcașuri, restul de șapte biserici fiind ridicate tot pe această axă de circulație, în timp ce de-a lungul actualei străzi Negru Vodă au fost doar patru și doar ele au rămas până în prezent (Oprescu, 2019, 42, 48–50).

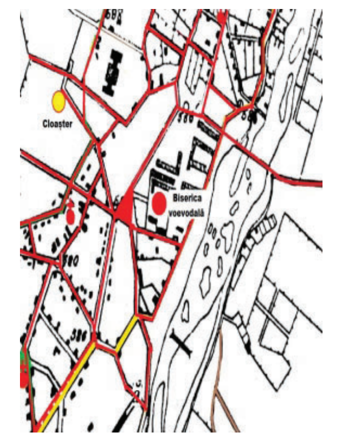

Fig. 4. Rețeaua stradală în dreptul Bisericii voievodale.

Referințe bibliografice

ALBU Ioan, 2009: "Lespedea funerară a comitelui Laurențiu din Câmpulung", în *Studia Varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu. Octogenarii*, București-Brăila, Editura Academiei Române-Editura Istros, p. 123–176.

ARICESCU Constantin D., 1855: *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de Adrian Săvoiu și Gheorghe Pârnuță, transcriere cu litere latine a textului chirilic, București, Editura Ars Docendi (Ediția originală este tipărită în două volume, în 1855 partea I și în 1856 partea a doua, în limba română dar cu litere chirilice).

CANTACUZINO Gheorghe I., 2002: *Câmpulung. Vechi monumente și biserici*, București, Editura Vremea.

CANTACUZINO Gheorghe I., 2011: Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung, București, Editura Academiei Române.

GRECEANU Eugenia, 1982: "Legături între Transilvania și Țara Românească oglindite în arhitectura bisericii Sf. Marina din Câmpulung Muscel", în *Studii și Comunicări*, II, Muzeul Câmpulung Muscel, p. 25–37.

IONESCU-BERECHET Stefan, 2015–2016: "Biserica Şubeşti din Câmpulung-Muscel. *Corpus*-ul inscripțiilor", în *Revista Monumentelor Isto*rice, 2, p. 101–137.

MÂRȚU Flaminiu, 1968: "Un ecou al Renașterii, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, la Câmpulung Muscel", în *Revista Muzeelor*, 1968, 5, p. 449–450.

MUSICESCU Ana Maria, IONESCU Grigore, 1976: *Biserica domnească din Curtea de Argeş*, București, Editura Meridiane.

OPRESCU Carmen, 2009: "Câmpulungul muscelean în epoca lui Ștefan cel Mare", în *Historia Urbana*, XI, nr.1–2/2004, p. 9–23.

OPRESCU Carmen, 2009: "Rolul instituțiilor ecleziastice în geneza și evoluția orașului Câmpulung Muscel", în *Historia Urbana*, VIII, 1–2/2000, p. 127–145.

OPRESCU Carmen, 2009: "Mănăstirea Negru Vodă și locul ei în istoria orașului Câmpulung Muscel" în *Historia Urbana*, XVII, 2009, p. 33–45.

OPRESCU Carmen, 2019: "Străzile orașului și modernizarea Câmpulungului muscelean (1880–1930)", în *Historia Urbana*, XXVII, p. 39–72.

POP Ioan-Aurel, 1998: *Națiunea română medievală*, București, Editura Enciclopedică.

ȘTEFĂNESCU Ștefan, 1970: *Țara Românească de la Basarab I "Întemeietorul" până la Mihai Viteaz*ul, București, Editura Academiei R.S.R. p. 87–91.

ȘTEFĂNESCU Ștefan, 2009: "Românii – Latinii orientului – și conștiința europeană în secolul al XVI", Discurs de recepție la Academia Română, https://academiaromana.ro/com2009/pag_com09_0205.htm

Repertoriu arheologic și bibliografic al monumentelor medievale din vremea lui Neacșu din Câmpulung (secolele XV-XVI)

Ovidiu Vasile Udrescu
(Școala Doctorală a Universității din Pitești),

Constantin Augustus Bărbulescu
(Centrul de Cercetare Istorică, Arheologică și de Patrimoniu „Gheorghe I. Brătianu", Universitatea din Pitești)

„Cu greu și cu strimt iaste neștine a da de cap și începutură fieștecăruia lucru, mai vârtos celuia când nici cum, nici de nici o parte ajutor iaste, (…), făcându-se și ca o luminare arătându-se, ca să se poată ajuta cel ce nu știe de la cel ce știe și cele din întunerec să iasă la lumină".

(Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*)

Câmplungul dintre muscele, fie că-și leagă numele de Negru Vodă, Basarab I sau de jupan Neacșu și scrisoarea sa în limba română, este fără doar și poate unul dintre orașele și reședințele începuturilor statalității valahe.

Din nefericire, cu toată truda unor arheologi precum Flaminiu Mîrtzu, Virgil Drăghiceanu, Dinu V. Rosetti, Spiridon Cristocea, Ștefan Trâmbaciu, Ion Barnea, Emil Lăzărescu, Gheorghe I. Cantacuzino, orașul continuă încă să ascundă mare parte din istoria începuturilor Țării Românești.

Ne mărginim astfel, astăzi, să aruncăm doar o privire la cumpăna dintre veacurile XV și XVI, cu gândul că ceea ce am rezumat aici este doar o provocare pentru cei care vor veni. Mai mult decât atât, suntem convinși că nu am putut rezuma la scara propusă nici ceea ce s-a descoperit nou până acum.

Cât a rămas necercetat și nedescoperit? Mult, prea mult și doar un amplu proiect de arheologie ar putea realiza o hartă reală a Câmpulungului de la începuturi și până acum.

* * *

Ansamblul Curții Domnești, locație pe care acum se află biserica Negru Vodă, a suportat de-a lungul timpului prefaceri profunde, mai ales că a fost dărâmată și rezidită de mai multe ori. În general, răspunsurile privind fazele construcțiilor mânăstirești de aici au căutat să fie obținute cu ajutorul săpăturilor arheologice întreprinse în mai multe rânduri, acest lucru datorându-se faptului că niciuna dintre construcțiile edificate înainte de secolul al XVII-lea nu mai există în starea inițială.

Printre primele încercări de acest fel s-au aflat și cele ale lui Cezar Boliac din anul 1845, care însă renunță la acest obiectiv în favoarea castrului Jidova (Măndescu, 2009, 55) aflat în apropiere, urmat mai târziu de discipolul său, Dimitrie Butculescu care, în preajma anului 1876, a întreprins săpături arheologice nesistematice (Chihaia, 1974, 231). Cu toate acestea, cercetările arheologice efectuate de către V. Drăghiceanu au relevat existența primei pardoseli a bisericii care a suferit reparații în dreptul pietrelor de mormânt care au fost scoase și înlocuite cu cărămidă, podea care s-a menținut din secolul al XIV-lea și până în 1633 și care se află la o adâncime de 2 metri față de nivelul actual (Chihaia, 1974, 206–207).

Pe baza cercetării fundațiilor respective, au fost avansate două ipoteze privind pe de o parte ctitorul edificiului din acea perioadă, iar pe de altă parte construcția realizată de către acesta. În privința ctitorului s-a avansat părerea că este vorba despre Basarab I, edificarea realizându-se înainte de anii 1351 sau 1352 când fiul său, Nicolae Alexandru îi face danii (Chihaia, 1961, 1041), iar în ceea ce privește edificiul, atât ca stil cât și ca importanță, s-a afirmat, nici mai mult, nici mai puțin, că acesta ar reprezenta „cel dintâi monument religios de factură occidentală ridicat în cadrul statului abia întemeiat al Șării Românești" (Ionescu, 1963, 118). Primul sau nu, naosul denotă împărțirea după moda bisericilor din Occident, motiv pentru care se crede că meșterii au fost căutați din Ardeal (Ionescu, 1937, 51). În continuarea ideii privind edificarea de către meșteri transilvăneni și, având în vedere stilul romanico-gotic, edificiul de cult este văzut în atare situații ca un hibrid atâta timp cât el servea ca și capelă a curții voievodale ortodoxe, respectiv ca necropolă a familiei domnitoare (Teodorescu, 1976, 166).

Săpăturile arheologice efectuate de către Virgil Drăghiceanu între 27 august și 7 octombrie, în afară de o serie de morminte printre care și posibilele

morminte ale lui Basarab I și Nicolae Alexandru, au mai condus la descoperirea podelei din cărămizi așezate oblic față de axul bisericii, turnul cu scară în elice, ambele elemente aparținând vechii biserici a lui Basarab I, dar au putut stabili și dimensiunile bisericii din aceeași perioadă, biserică ce avea dimensiunea de 18 × 9,25 m (Drăghiceanu, 1964, 16–322). Datorită acestor săpături s-a putut reconstitui forma primului edificiu monastic (fig. 1–2).

Având în vedere că pe amplasamentul actual al casei egumenești, clădire bănuită a fi chiar casa voievodală, s-a descoperit pavimentul unei construcții ce se afla la o adâncime de 2,10–2,20 m (Chihaia, 1974, 207, 224), inițial s-a concluzionat că și pe acest amplasament se afla o construcție ce a dăinuit între secolul al XIV-lea – secolul al XVII-lea. De altfel, analizând rezultatele săpăturilor arheologice, au fost trase concluzii mai strânse chiar privind cel puțin datarea pivniței casei egumenești, aceasta din urmă fiind considerată ca aparținând secolului al XVI-lea (Chihaia, 1974, 231).

Datarea pavimentului casei egumenești în timpul perioadei vieții jupânului Neacșu a fost argumentată în bibliografia de specialitate prin descoperirea într-un strat superior a unor morminte datate cu ajutorul monedelor, cea mai veche monedă din mormintele respective datând din perioada 1506–1536, iar cea mai nouă din anul 1573 (Chihaia, 1974, 231–232).

Deși în urma sondajului arheologic efectuat între 6 și 15 iunie 1963 de către Dinu V. Rosetti din partea Institutului de Arheologie al Academiei, alături de muzeul din localitate, pe lângă faptul că se avansează ideea că partea inferioară a casei egumenești ar data din sec XIV-XV, a fost avansată ipoteza căreia, de fapt, beciurile ar fi aparținut casei domnești din secolele menționate (Mîrțu, 1965, 1032–1042). Pe bună dreptate, mica secțiune de doar 4 × 3 m (Mîrțu, 1965, 1033) realizată în 1963 de către Dinu V. Rosetti și Flaminiu Mîrțu, a fost considerată neconcludentă având în vedere dimensiunea redusă a cercetărilor (Cantacuzino, 2011, 12).

Ulterior, datarea pivninței ca aparținând unei perioade mai vechi decât domnia lui Matei Basarab a fost vehement contestată (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu, 1981, B, 26; Cantacuzino, 2000, 108–109; Cantacuzino, Rădulescu, Trîmbaciu, 2007, 96; Cantacuzino, 2010, 11) argumentându-se, printre altele, faptul că este de fapt o construcție unitară, cărămida și mortarul fiind similar, nivelul pivniței este mai sus cu un metru decât cel al construcției din secolul al XIV-lea, că în privința datării pivniței cu ajutorul mormintelor, în realitate, latura de nord a pivniței secționează unul dintre aceste morminte etc. (Cantacuziono, Popa, 1978, 74–75).

O serie de săpături realizate între anii 1975–1977 au atins toate cele patru laturi ale bisericii în șase locuri, concluzia fiind că biserica edificată de către Matei Basarab a fost ridicată deasupra fundațiilor bisericii inițiale ce fusese

distrusă de cutremurul din anul 1928 (Cantacuziono, 1998, XVII/2, 432), reconstrucția făcându-se de către Matei Basarab cu respectarea planului vechi al bisericii ruinate (Chihaia, 1974, 209), cu o mică excepție reprezentată de mărirea părții de vest, mărită în secolul al XVII-lea cu 4,60 m (Cantacuzino, 1984, 200).

Pe lângă acest aspect al păstrării fundațiilor, în ceea ce privește încercarea de a identifica elementele constructive existente în timpul jupânului Neacșu, aceleași cercetări care au presupus deschiderea unui număr impresionant de secțiuni arheologice au adus o serie de completări. Astfel, se mai păstrează de la jumătatea sec. XIV o aziză din blocuri paralelipipedice din piatră fasonată de la paramentul exterior, dar și zidul împrejmuitor și valul cu șanț de apărare ce împrejmuia vechea biserică pe latura de sud a acesteia (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu, 1981, B, 25).

O extrem de interesantă teorie privind utilitatea valului (Chihaia, 1974, p. 258), în sensul că interiorul ar fi fost umplut și nivelat, este susținută de către descrierea unui martor ocular. Astfel, în vizita sa din Țara Românească, și evident din Câmpulung, din anul 1640, Petru Bogdan Bakšić, cel ce la scurt timp de la această această călătorie avea să ajungă episcop de Sofia și mai apoi, arhiepiscop al Bulgariei, ne lasă următoarea informație: „[...] și a ridicat în jurul mănăstirii ca un fel de cetate din bârne mari înconjurând-o cu 12 bastioane de jur împrejur; încât este foarte bine întărită, și mai trebuie să se umple pe dinăuntru cu pământ, pentru că nu este încă gata" (Holban, 1973, 211–212).

Deși cercetările din anul 1981 au condus la informații prețioase cu privire la edificiile ansamblului (Catacuzino, Cristocea, Trîmbaciu 1982, 51), urme din momentul amenajării valului aveau să fie surprinse în campania de cercetări arheologice din acest an (Cantacuzino, Cristocea, Trîmbaciu, 1986, 290), dar fără a se aduce date noi cu privire la acest element de construcție defensivă. Și cercetările arheologice din anul 1982 aveau să aducă date suplimentare. Alături de o serie de elemente de zidărie pentru care nu s-au putut oferi explicații satisfăcătoare, a fost descoperit un număr de 15 morminte datate între sfârșitul secolului al XIV-lea și secolul al XVI-lea, una dintre cele trei monede descoperite fiind reprezentate de un gros din sec. XVI (Cantacuzino, Cristocea, Trîmbaciu, 1993, 523–524).

Vechea biserică dăinuie, într-un fel sau altul, până astăzi și prin faptul că într-o mare măsură, la reconstruirile ce au avut loc au fost folosite materialele de la construcția veche (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu 1981, B, 25).

În ceea ce privește celelalte elemente constructive ale ansamblului, cercetările arheologice au adus informaații prețioase. Astfel, zidul de incintă realizat din piatră cu o grosime de aprox 0,70 m a fost identificat pe laturile de nord,

vest și sud, la o distanță cuprinsă între 12 și 14 m față de biserică (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu, 1981, B, 25). Acest zid, nu trebuie confundat cu zidul actual, ridicat în 1712, care, de altfel, împrejmuia și o suprafață mai amplă (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu, 1981, B, 27).

Elementele de fortificație, datate cum am văzut la jumătatea secolului al XIV-lea, au fost identificate pe latura de sud. Valul realizat din bolovani, pământ și pietriș, dar care prezenta și urme de lemn, avea o lățime de 8–8,8 m și o înălțime maximă actuală de 1,4 m, el fiind prevăzut la exterior, la o distanță de 2–2,5 m cu șanț lat de peste 4,50 m ți care pare să fi avut o adâncime de peste 2 m (Cantacuzino, Cristocea, Mavrodin, Trîmbaciu, 1981, B, 25, Cantacuzino, 2001–2003, 41).

Indiferent de funcționalitatea inițială a lăcașului de cult când se presupune că avea rol de biserică domnească (Cantacuziono, 1981, A, 135), fiind încă de la început biserică ortodoxă (Moisescu, 1998, 49), este clar că activitatea bisericii a fost arondată orașului în perioada secolul al XVI-lea, fapt dovedit de numărul mare de morminte din perioada respectivă (Cantacuziono, 1998, XVII/2, 437).

O importanță aparte a edificiului religios o constituie faptul că acesta reprezintă un adevărat reper al identificării locației curții domnești care trebuie să fi existat în zonă. Părerile potrivit cărora curtea domnească trebuie să se fi aflat în imediata vecinătate a bisericii sunt perfect întemeiate (Sinigalia, 2000, 61–62), chiar dacă aceste curți nu au mai putut fi identificate la fața locului, edificiul religios indică fără doar și poate zona în care acestea s-au aflat.

Lucrurile sunt departe de a fi lămurite, cu atât mai mult cu cât cercetările nu sunt sau nu pot fi finalizate exhaustiv. Un exemplu concludent îl constituie descoperirea unei impozante clădiri prevăzute cu podea de cărămidă ale cărei ziduri groase de 1 m "intră" sub clădirea Liceului „Dinicu Golescu" (Cantacuzino, 2001–2003, 48–51; Cantacuzino, Trîmbaciu, 2001, 64–65). Evident că lucrările prilejuite de edificare liceului au condus la importante distrugeri ale ansamblului medieval. Cu toate acestea, odată cu reluarea campaniilor de cercetare arheologică, respectiv între anii 2000–2005, o serie de elemente ceramice, dar mai ales o monedă de la Vladislav I din anul 1442 ce a fost descoperită la 4 cm deasupra pavajului clădirii, monedă ce se mai afla în circulație în sec. XV (Cantacuzino, Rădulescu, Trîmbaciu, 2007, 99–101) ar putea oferi indicii ce ar plasa construcția chiar în timpul vieții jupânului Neacşu. Pe cât de prețioasă este descoperirea, ea trebuie totuși tratată cu oarecare rezerve, atâta timp cât moneda respectivă putea să provină din nivelarea terenului, fapt sesizat și de către autorii săpăturilor.

Despre momentul și despre cum avea să sfârșească biserica existentă în timpul jupânului Neacşu aflăm dintr-un preţios document emis de către Matei

Basarab la 10 aprilie 1647 ce consemnează următoarele: „Care zidire trecut-au vreme de destui ani, până când vecheciunea și cutremurul pământului cuprinzând-o de toate părţile cu crăpătură, surupatu-s-au și s-au risipit până la pământ, purtând într-acea vreme cursul anilor 1628. Iar după surparea ei, zăcut-au piatra grămadă până la 7 ani. Atunci știind noi sfărâmarea bisericii [...] acea grămadă de petre ce zăcea d-asupra temeliei dând-o în lături până în fața pământului, pre aceeași temelie cu aceleași pietre a o zidi început-am în cursul anilor 1635 și cu ajutorul lui Dumnezeu și cu sprijineala preacuratei, svârșitu-o-am în văleat 1638..." (Părnuță, 1999, 204–205).

Referințe bibliografice

CANTACUZINO, I. Gheorghe, POPA, Victor, 1978: "Cercetarea și restaurarea unei case din ansamblul fostei curți domnești din Câmpulung", în *Revista muzeelor și monumentelor – Monumente istorice și de artă*, an. XLVII, tom. 1, București, p. 71–76.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 1981, A: "Probleme ale secolelor XIII-XIV la Câmpulung și cercetările arheologice de la fosta curte domnească", în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, tom. 32, nr. 1, București, p. 131–139.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, CRISTOCEA, Spiridon, MAVRODIN, T., TRÎMBACIU, Ștefan, 1981, B: "Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Câmpulung din anii 1975–1977", în *Studii și comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel*, vol. 1, Câmpulung, p. 23–29.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, CRISTOCEA, Spiridon, TRÎMBACIU, Ștefan, 1982: „O mărturie arheologică privind viața economică a Câmpulungului medieval", în *Studii și comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel*, vol. 2, Câmpulung, p. 51–54.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 1984: "Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung", în *Cercetări arheologice,* vol. VII, București, Muzeul Național de Istorie, p. 199–206.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, CRISTOCEA, Spiridon, TRÎMBACIU, Ștefan, 1986: "Cercetări arheologice în zona fostei curți domnești din Câmpulung", în *Materiale și cercetări arheologice. A XVI-a sesiune anuală de rapoarte. Vaslui 1982*, București, p. 287–290.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, CRISTOCEA, Spiridon, TRÎMBACIU, Ștefan, 1993: "Cercetări arheologice din zona fostei curți domnești din Câmpulung, jud. Argeș", în *Materiale și cercetări arheologice. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte. Ploiești 1983*, Partea a II – a, București, Editura Academiei, p. 517–524.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 1998: "Unele aspecte ale culturii urbane medievale la Câmpulung (Muscel)" în *Cercetări istorice,* XII/2, Iași, p. 425–438.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 2000: "Probleme ale cercetării vechii

reședințe domnești din Câmpulung", în *Argessis. Studii și comunicări,* vol. IX, Pitești, p. 107–115.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, TRÎMBACIU, Ștefan, 2001: "Câmpulung, jud. Argeş. Punct: Mănăstirea Negru Vodă", în *Cronica cercetărilor arheologice din România.Campania 2000,* a XXXV – a sesiune națională de rapoarte arheologice, Suceava, p. 64–65.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 2001–2003: "Vestigii din zona vechii reședințe voievodale de la Câmpulung", în *Revista Monumentelor Istorice,* an. LXXII, nr. 1, tom. 1, Institutul Național al Monumentelor Istorice, p. 41–58.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, RĂDULESCU, Maria, Venera, TRÂMBACIU, Ștefan, 2007: "Cercetări arheologice la Câmpulung, în zona vechii reședințe domnești (2000–2005)", în *Materiale și cercetãri arheologice,* (Serie nouã), N°2 2000–2006. p. 95–141.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 2010: "În căutarea urmelor reședinței domnești de la Câmpulung", în *Argesis. Studii și comunicări,* seria Istorie, TOM XIX, Pitești, Editura Ordessos, p. 9–20.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 2011: Începuturile orașului Câmpulung și curtea domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung, București, Editura Academiei Române.

CHIHAIA, Pavel, 1961: "Date în legătură cu biserica vechii curți domnești din Câmpulung-Muscel", în *Biserica ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române,* nr. 11–12, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, p. 1033–1049.

CHIHAIA, Pavel, 1974: *Din cetățile de scaun ale Țării Românești,* București, Editura Meridiane.

DRĂGHICEANU, Virgil, 1964: "Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturii făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924", în *Biserica ortodoxă Română. Buletinul ofocial al Patriarhiei Române,* nr. 3–4, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, p. 284–335.

HOLBAN, Maria, BULGARU, Dersca, Alexandrescu, CERNOVODEANU, Paul, 1973: *Călători străini despre Țările Române,* vol. V, București, Editura Ştiințifică.

IONESCU, Grigore, 1937: *Istoria arhitecturii Românești din cele mai vechi timpuri până la 1900,* București, Editura Cartea Românească.

IONESCU, Grigore, 1963: *Istoria Arhitecturii în România,*Vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

MĂNDESCU, Dragoş, 2009: „Începuturile cercetărilor arheologice în Argeș și Muscel (sec. XII-XIX)", în *Argessis. Studii și comunicări,* tom. XVIII, Pitești, Editura Ordessos, p. 53–66.

MÎRȚU, Flaminiu, 1965: "Știri noi asupra complexului istoric al mănăstirii și al curții domnești din Câmpulung-Muscel", în *Biserica ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române,* nr. 11–12, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, p. 1032–1042.

MOISESCU, Cristian, 1998: "Noi puncte de vedere asupra ipostazelor dispărutei biserici domnești Negru Vodă din Câmpulung-Muscel" în *Revista monumentelor*

istorice, tom. 1–2, București, Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, p. 49–61.

MOISESCU, Cristian, 2001: *Arhitectura românească veche,* vol. I, București, Editura Meridiane.

PĂRNUȚĂ, Gheorghe, TRÂMBACIU, Ștefan, 1999: *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel,* vol. I, București, Editura Semne.

SINIGALIA, Tereza, 2000: *Arhitectura civilă de zid din Țara Românească în secolele XIV-XVIII,* București, Editura Vremea.

TEODORESCU, Răzvan, 1976: *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400),* București, Editura Meridiane.

* * *

Bărăția (fig. 3), biserică parohială a sașilor, pe seama cărora este pusă edificarea acesteia (Oprescu, Călin, Măndescu, Vasiloiu, 2007, 18), este un monument romanico-gotic dedicat Sfântului Iacob cel Mare, construit spre sfârșitul secolului al XIII-lea și dărâmat la sfârșitul secolul al XVIII-lea, mai păstrează astăzi doar corul gotic ce a fost refăcut în anul 1427 (Moisescu, 2001, 61). Acesta din urmă avea o dimensiune de 14,5 × 10,5 m, el fiind racordat la navă printr-un arc triumfal preexistent (Moisescu, 2001, 150).

Celebra piatră tombală din anul 1300 a comitelui *Laurencius de Longo Campo* este de o importanță deosebită, mai ales ca element de datare. Evident că biserica în care acesta a fost înmormântat trebuie să fie mai veche decât anul decesului său, deci undeva în preajma secolului al XIII-lea.

Pe parcursul secolului al XVI-lea biserica era funcțională și în bună stare, așa cum o dovedește pe de o parte inscripția din 1525 de pe clopot, dar și mențiunile păstrate documentar despre starea acesteia, așa cum este aceea din 1581 (Chihaia, 1974, 308).

Deși astăzi Bărăția reprezintă un ansamblu din care mai fac parte turnul și casa parohială, doar biserica „ciuntită și redusă la dimensiunile altarului" (Balș, 1968, 1) și doar elemente din aceasta reprezintă edificiul care exista în perioada jupânului Neacșu, atât turnul cât și casa parohială fiind construite ulterior.

Cercetările arheologice efectuate aici sunt de natură să aducă o serie de contribuții importante în ceea ce privește aspectul edificiului de cult din timpul jupânului Neacșu. Astfel, corul de care am mai amintit nu trebuie confundat cu cel care păstrează în ziduri nervurile ce formaseră bolțile de piatră ale vechiului acoperiș (Balș, 1969, 9). Practic, corul vechi care face obiectul reconstituirii noastre a fost identificat sub podeaua corului cu nervuri amintit mai devreme. Acesta din urmă era de dimensiuni mai mici, de formă pentagonală, cu zidurile fundației demantelate, prevăzut cu contraforți la colțuri (Balș, 1969, 11).

Importanța acestui ansamblu rezidă și din analiza descoperirilor numismatice, mai ales din perioada secolelor XV-XVI, fapt demonstrat prin descoperirea unei monede foarte rare de la Vlad Dracul, ori prin aceea a gros-ului de la Gdansk (Dumitrache, 2013–2014, 95–96). De asemnea, termenul de *Bărăție* folosit aproape unanim în literatura de specialitate este considerat ca fiind nepotrivit atunci când se are în vedere ansamblul constructiv de dinainte de anului 1639 când franciscanii preiau biserica de la sași (Ciocîltan, 2015, 178). Ansamblul de aici, avea să fie incendiat de către turci în anul 1737, el fiind refăcut în 1760 (Constantinescu, 2017, 128), forma sa actuală fiind obținută ca urmare a refacerii efectuate între anii 1963–1965 (Constantinescu, 2011, 102; Popescu-Argeșel, 2000, 74).

Referințe bibliografice

BALȘ, Ștefan, 1968: *Ansamblul Bărăției din Câmpulung,* București, Editura Meridiane.

BALȘ, Ștefan, 1969: "Restaurarea Bărăției din Câmpulung Muscel, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare,* nr. 1, Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare. Direcția Monumentelor Istorice, p. 7–26.

CHIHAIA, Pavel, 1974: *Din cetățile de scaun ale Țării Românești,* București, Editura Meridiane.

CIOCÎLTAN, Alexandru, 2015: *Comunitățile germane la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII),* Brăila, Editura Istros.

CONSTANTINESCU, Grigore, 2011: *Argeșul monumental,* Pitești, Editura Alean a Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Argeș.

CONSTANTINESCU, Grigore, 2017: *Câmpulung-Muscel. Ansamblul medieval-modern,* Pitești, https://en.calameo.com/read/0012181716e43fad07183, accesat la data de 21.04.2021.

DUMITRACHE, Paul, 2013–2014: "Moneda de calcul și moneda în circulația curentă la Câmpulung, de la Vlad Dracul și până la Regulamentul Organic. Ipoteze în lumina descoperirilor monetare rezultate din săpăturile arheologice de la complexul arhitectural Bărăția", în *Cercetări numismatice,* XIX-XX, București, p. 93–107.

MOISESCU, Cristian, 2001: *Arhitectura românească veche,* vol. I, București, Editura Meridiane.

OPRESCU, Carmen, CĂLIN, Gerard, MĂNDESCU, Dragoș, VASILOIU, Ionuț, 2007: "Ansamblul bisericii catolice Sfântul Iacob – Bărăția din Câmpulung-Muscel", în *IANUS. Metode și tehnici avansate de conservare și reconstrucție digitală pentru patrimoniul cultural-istoric mobil,* nr. 12, București, Fundația Har, p. 18–43.

POPESCU-ARGEȘEL, Ion, 2000: *Mănăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii,* București, Editura Fundației „România de Mâine".

* * *

Cloașterul (denumire dată de către localnici mânăstirii catolice, astăzi dispărută), a fost ridicat în 1345 cu ajutorul unor meșteri sași din Transilvania de către Nicolae Alexandru, cel mai probabil pentru soția sa catolică, Clara (Neagoe, 2012, 129). Dacă, astăzi, Cloașterul este cunoscut prin multitudinea elementelor sale constructive, refolosite la construirea unui număr destul de însemnat de edificii din Câmpulung, în perioada în care acesta își desfășura activitatea era renumit pentru moaștele pe care le deținea ceea ce a condus la formarea imaginii de loc sacru în care se petrec minuni (Neagoe, 2008, 88).

Atât complexul, cât și biserica cu hramul Sfânta Elisabeta, fără știrea lui Matei Basarab, sfârșesc prin a fi dărâmate între 1646–1647 de către egumenul Melehie care procedează astfel pentru a face rost de materiale de construcție în vederea edificării turnului clopotniță de la intrarea în mânăstirea din Câmpulung (Chihaia, 1974, 259, 315). Tot cu materiale de construcție provenind de la Cloașter, același egumen Melehie construise la nord-estul bisericii o clădire patrulateră în care funcționau o serie de prăvălii la primul nivel și un han la cel de-al doilea (Chihaia, 1974, 262), însă elementele de construcție au fost folosite pentru ridicarea mai multor edificii. Este cazul zidului sudic al bisericii Fundeni sau cel al peretelui exonartexului adăugat bisericii Sf. Gheorghe-Olari (Cantacuzino, 2001–2003, 53).

La doar un an de zile de la data demolării Cloașterului, în 1648, marele reprezentant al catolicilor, și bun cunoscător a realităților din Țara Românească, după ce vizitase aceste meleaguri în nenumărate rânduri între anii 1640–1670 (Ligor, 1980, 260), Petru Bogdan Bakšić avea să ne lase următoarea mărturie despre tristul eveniment: „Cu această biserică s-a întâmplat, anul trecut, un lucru ciudat care s-a petrecut astfel. În acest oraș al Câmpulungului se află o mănăstire ridicată din vechime de domnii de odinioară și refăcută în întregime de domnul de acum, ba chiar făcută din nou; și voind starețul acelei mănăstiri să ridice un turn sau mai bine zis o clopotniță, a poruncit pentru aceasta domnului egumen, grec de felul său să dărâme acea biserică a Sf. Elisabeta și a pus să fie dărâmată până în temelii și a luat tot acel material și a pus să se clădească cu el pomenitul turn la mănăstirea domnului [...]. Acestea mi le-au povestit acești catolici și eu am văzut apoi cu ochii mei biserica dărâmată [...]" (Holban, Bulgaru, Cernovodeanu, 1973, 265–266).

Mânăstirea ce aparținuse atât dominicanilor, cât și franciscanilor (Mulțescu, 2000, 117) avea o dimensiune de 33 × 10m (Chihaia, 1974, 309), propunându-se ca moment al construcției anul 1345, iar ca raționament al importanței acesteia în perioada de început având în centru pe Clara, soția catolică a domnitorului Nicolae Alexandru ce locuia aici (Chihaia, 1974, 311–312).

Detalii importante cu privire la aspectul vechiului edificiu au putut fi oferite ca urmare a săpăturilor arheologice efectuate de către Virgil Drăghiceanu în perioada 4–10 noiembrie 1924. Cu ocazia acestor cercetări au fost identificate elemente constructive ale altarului, inclusiv urme de fresce ale acestuia, dar mai cu seamă zidul fundației cu o grosime de 1,1 m, precum și o serie de morminte (Drăghiceanu, 1964, 328).

De asemenea, aceleași cercetări au oferit date cu privire la forma Cloașterului. Acesta avea trei nave, cele laterale având o lungime de 37 m și o lățime de 3 m, pe când nava centrală avea o lungime de 38,40 m și o lățime de 15 m (Drăghiceanu, 1964, 328). Din cercetările efectuate, s-a propus existența a două faze constructive: una în preajma anului 1345 aparținând ordinului dominican și una din ultimul sfert al secolului al XV-lea când biserica a fost refăcută de către călugării franciscani (Chihaia, 1974, 316). Fiind vorba despre un monument dispărut, în afară de cele câteva menționări ale vremii, date noi despre Cloașter au putut fi obținute doar ca urmare a cercetării arheologice. Numai că acest lucru s-a întâmplat sporadic, de regulă doar prin sondaje, și, în general, forțat de efectuarea unor lucrări de construcție ce au foat efectuate pe amplasamentul Cloașterului. Astfel, trebuie amintit aici faptul că amplasamentul a fost cercetat de către Grigore Tocilescu, de către Virgil Drăghiceanu între 1926–1927, dar și în anul 1958 când au fost descoperite elemente constructive singulare sau de zidărie, ori morminte aparținând necropolei (Barnea, Lăzărescu, 1962, 65–67).

Referințe bibliografice

BARNEA, Ion, LĂZĂRESCU, Emil, 1962: “Sondajul de la Câmpulung, punctul Cloașter”, în *Materiale și cercetări arheologice,* vol. VIII, Editura Academiei, p. 65–72.

CANTACUZINO, I. Gheorghe, 2001–2003: “Vestigii din zona vechii reședințe voievodale de la Câmpulung” *Revista Monumentelor Istorice,* an. LXXII, nr. 1, tom. 1, Institutul Național al Monumentelor Istorice, p. 41–58.

CHIHAIA, Pavel, 1974: *Din cetățile de scaun ale Țării Românești,* București, Editura Meridiane

DRĂGHICEANU, Virgil, 1964: “Despre mânăstirea Câmpulung. Un document inedit: jurnalul săpăturii făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”, în *Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române,* nr. 3–4, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, p. 284–335.

HOLBAN, Maria, BULGARU, Dersca, Alexandrescu, CERNOVODEANU, Paul, 1973: *Călători străini despre Țările Române,* vol. V, București, Editura Științifică.

LIGOR, Alexandru, 1980: „Orașele Câmpulung, Curtea de Argeș și Pitești văzute de

călători străini la mijlocul secolului al XVII – lea", în *Argessis. Studii și comunicări,* V, Pitești, p. 260–265.

MULȚESCU, Maria, MULȚESCU, Alexandru, 2000: „Cloașterul Câmpulungean", în *Argessis.Studii și comunicări,* tom. IX, Pitești, Muzeul Județean Argeș, p. 117–140.

NEAGOE, Claudiu, 2008: "Considerații privind raporturile dintre comunitatea catolică și cea ortodoxă din Câmpulung Muscel în secolele XIII-XIV", în *Argessis. Studii și comunicări,* tom. XVII, Pitești, Editura Ordessos, p. 81–90.

NEAGOE, Claudiu, 2012: *Câmpulungul medieval și premodern,* București, Editura Ars Docendi.

* * *

Biserica Fundeni – cu hramul Adormirea Maicii Domnului și Sf. Nicolae, cu două faze de construcție (secolele XV/XVII). Actualul lăcaș de cult datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, așa după cum reiese din cercetările arheologice efectuate aici de către Flaminiu Mîrtzu, Spiridon Cristocea și Adrian Băjan (Cristocea, Mîrtzu, Băjan, 2005, 223–229). Săpăturile au relevat și faptul că avem de-a face cu o biserică ridicată peste o construcție mai veche, datată în ultimul sfert al veacului al XV-lea. Fundeni I, cum a fost denumit lăcașul inițial, avea un plan dreptunghiular, cu absidă decroșată, fiind alcătuită doar din naos și altar, acestea sunt suprapuse de construcția actuală (Cristocea, Mîrtzu, Băjan, 2005, 226; Cantacuziono, 2006, p. 1). Biserica Fundeni II a fost ctitorită după dispariția Cloașterului, circa 1647, dovadă și un ancadrament de fereastră ce se regăsește refolosit la zidărie în absida altarului (Cristocea, Mîrtzu, Băjan, 2005, 226). Cele 10 morminte cercetate în pronaosul actualei biserici, aparțin intervalului secolelor XV-XVIII, asemeni celor inventariate în necropola bisericii, aflată în imediata vecinătate (Cristocea, Mîrtzu, Băjan, 2005, 227–228). Din inventarul mormintelor menționăm o serie de monede de la Matei Corvin (1458–1490) și Baiazid II (1481–1512), precum și vase din sticlă (Mîrtzu, 1995, pp. 45–48; Mănucu-Adameșteanu, 2005, 203, 206), obiecte de port și podoabă încadrate cronologic secolelor XV-XVIII.

Din nefericire nu cunoaștem ctitorii lăcașului, dar cel mai probabil ei fac parte din familia Fundenilor, pe a căror moșie a fost ridicată biserica (http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=campulung-municipiul-campulung-arges-biserica-fundeni-si-necropola-medievala-de-la-campulung-cod-sit-ran–13506.04), cert este că inscripțiile de pe o serie de pietre tombale indică anii 7066 (1558), 7084 (1576), 7130 (1622) (Răuțescu, 2009, 238–239; Cantacuziono, 2006, 1), toate conducându-ne la ideea că lăcașul de cult exista inclusiv în epoca jupânului Neacșu.

Biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului și Sf. Nicolae situată în

zona sud-vestică a Câmpulungului, pe terasa superioară a râului Târgului, a cunoscut o nouă prefacere în anii 1817–1819, atunci când i-a fost adosat un pridvor deschis pe latura dinspre apus, pentru ca mai apoi să sufere reparații importante în 1856 și 1930, ultimele prin grija Comisiei Monumentelor Istorice. (Cantacuzino, 2002, 62–65; Constatinescu, https://en.calameo.com/read/00121817119a3372374fb; Cristocea, Mîrtzu, Băjan, 2005, 229).

Chiar dacă a fost propusă spre demolare, la începutul secolului al XX-lea, fiind considerată ca lipsită de interes, n-are nici o inscripție, nu se știe cine au fost fondatorii și n-are importanță istorică, remarcăm că din perspectiva picturii se disting trei etape/stiluri aparte. Prima etapă păstrează amprenta epocii brâncovenești și numele lui *Hranit zugraf,* păstrându-se în altar. Și a doua etapă, păstrată în pronaos, datată 1768, păstrează numele pictorului *Radul zugraf*. Ultima intervenție se încadrează începutului de secol XIX, cel mai probabil coincide și cu prefacerile din 1817–1819.

Referințe bibliografice

CRISTOCEA, Spiridon, MÎRTZU, Flaminiu, BĂJAN, Adrian, 1996: "Câmpulung-Muscel, județul Argeș. Biserica Fundeni", în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983–1992,* Brăila, 1996.

CRISTOCEA, Spiridon, MÎRTZU, Flaminiu, BĂJAN, Adrian, 2005: "Biserica Fundeni din Câmplung, județul Argeş", în *Argessis. Studii și comunicări,* tom. XIV, Pitești, p. 225–230.

CANTACUZINO, Gheorghe, I, 2002: *Câmpulung. Vechi monumente și biserici,* Editura Vremea, București.

CANTACUZINO, Gheorghe, I, 2006: *Săpături arheologice la monumente din Câmpulung,* comunicare prezentată la A.R.A, 7 aprilie 2006 http://www.simpara.ro/ara7/a7_01_10.htm

RĂUȚESCU, Ioan, 2009: *Câmplung-Muscel. Monografie istorică,* Editura Ars Docendi.

CONSTANTINESCU, Grigore: *Biserica Fundeni din Câmpulung Muscel,* p. 5–21 https://en.calameo.com/read/

00121817119a3372374fb

MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, Gheorghe, 2005: "Vase din sticlă descoperite în complexe funerare din secolele XV-XIX", în *Cercetări arheologice în București*, VI, p. 193–234.

MÎRTZU, Flaminiu, 1995: "Ecouri argeşen nevalorificate: vasele funerare medievale din sticlă", în *Argessis. Studii și comunicări,* tom. VII, Pitești, p. 45–51.

(http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=campulung-municipiul-campulung-arges-biserica-fundeni-si-necropola-medievala-de-la-campulung-cod-sit-ran–13506.04

* * *

Biserica cu Hramul Sf. Ilie din Câmpulung își leagă parte din istoria sa de aceea a *Sborului,* bâlciului anual, ce se organiza în acest oraș, chiar pe tăpșanul din vecinătatea lăcașului, cel puțin până în vremea lui Matei Basarab (Aricescu, 2007, 133–134), pentru ca mai apoi, din veacul al XVII-lea, să fie împărțit în mai multe locuri, la Sf. Ilie desfășurându-se doar târgul de pește și produse alimentare (Neagoe, 2009, 125).

Iarmarocul care se ținea anual în apropierea zilei de Sf. Ilie a constituit parte din devenirea și evoluția Câmpulungului, încă din veacul al XV-lea (Neagoe, Boboc, 2007, 127–129), aici întâlnindu-se negustorii veniți din porturile Dunării cu cei dinspre Transilvania (Mârțu, 1974, 36; Neagoe, Mocanu, 2005, 364–365; Manolescu, 1957, 117–204.)

Cercetările arheologice efectuate de Flaminiu Mîrtzu în 1972 au relevat că cel puțin din a doua jumătate a secolului al XV-lea aici se ridicare o biserică din lemn. Din păcate nu beneficiem nici de planurile acestui prim locaș și nici de alte date suplimentare, cercetările din 1972 nevăzând încă lumina tiparului, singurele date despre acestea provenind din paginile redactate de Flaminiu Mîrtzu în monografia din 1974 a lui Gheorghe Pârnuță (Pârnuță, Câmpulung, 1974, 9–44, 49–76, 86–95, 107–117; Cantacuzino, 2006, nota 49).

Acest prim edificiu religios ar fi avut, după unele opinii, hramul Sf. Treime (Popescu-Argeșel, 2000, 88; Neagoe, 2009, 124, nota 31), pentru ca mai apoi aici să fie zidită „Cu bunăvoința Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sf. Duh (...) în numele Sf. treimi și a sfântului nostru părinte Nicolae, în zilele lui Io Alexandru, fiul lui Io Radul voievod, de rugător lui Dumnezeu, jupan Ghinea Mustachi și cu truda lui ierei Iane ecleziastul, luna martie 1, 7134 (1626)", o altă biserică cu hramul Sf. Nicolae (Constantinescu, 5–21). Ulterior acestui moment, așa cum reiese din textul pisaniilor aflate în pronaosul bisericii, edificiul a cunoscut numeroase prefaceri: 1790, 1891, 1929–1930, 1969–1970 (Cantacuzino, 2006). Biserica de astăzi are un plan trilobat cu abside laterale poligonale, formată din altar, naos, pronaos și pridvor, ultimul suținând și turla clopotniță. Pictura veche din veacul al XVII-lea nu se mai păstrează, ea este acoperită de aceea din 1890, în stil neobizantin, gândită și realizată de către Belizarie Paraschivescu (Cantacuzino, 2011, 24, 61–64).

Ion Răuțescu constata că, la 1810, biserica avea și hramul Sf. Ilie (Răuțescu, 2009, 260; Neagoe, 2009, 124) ceea ce înseamnă, că odată pe parcursul timpului bisericii i s-a asociat ca ocrotitor Sf. Prooroc cel ce patrona și târgul mușcelean.

În epoca jupanului Neacșu, biserica noastră era din lemn, asemeni multor

altor edificii de acest fel din Țările Române, legându-și istoria de aceea a *Sborului de sf. Ilie.*

Referințe bibliografice

ARICESCU, C. D., 2007: *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, Editura Ars Docendi, București.

CANTACUZINO, Gheorghe, I, 2006: *Săpături arheologice la monumente din Câmpulung*, comunicare prezentată la A.R.A, 7 aprilie 2006, http://www.simpara.ro/ara7/a7_01_10.htm

CANTACUZIONO, Gheorghe, I, 2011: Începuturile orașului C*âmpulung și curtea domnească. Aspecte ale civilizației urbane la C*âmpulung, Editura Academiei Române, București.

CONSTANTINESCU, Grigore: *Biserica SF. Ilie din Câmpulung Muscel*, p. 5–21 https://en.calameo.com/read/0012181713b15a0a41b19

MANOLESCU, Radu, 1957: "Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, p. 117–204.

MÎRTZU, Flaminiu, 1974: "Bâlciul, târg internațional", în *Câmpulung Muscel, ieri și azi. Istoria orașului,* vol. coord. de Gheorghe Pârnuță, Tipografia Universității din București, Câmpulung-Muscel.

NEAGOE, Claudiu, BOBOC, Cătălin, 2007: „O istorie a peisajului urban câmpulungean (secolele XIV-XVIII)", în *Argesis. Studii și comunicări*, XVI, p. 127–136.

NEAGOE, Claudiu, 2005: "Negustori și slujbași otomani la Câmpulung în secolele XVI-XVIII", în *Argesis. Studii și comunicări*, tom. XIV, Pitești, p. 363–368.

NEAGOE, Claudiu, MOCANU, Valentin, 2009: "Considerații noi privitoare la Bâlciul sau «Sborul de la Sf. Ilie»", în *Argesis. Studii și comunicări*, XVIII, p. 121–127.

POPESCU-ARGEȘEL, Ion, 2000: *Mănăstirile și bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Editura Fundației România de Mâine, București.

RĂUȚESCU, IOAN, 2009: *Câmpulung Muscel. Monografie istorică,* Editura Ars Docendi, București.

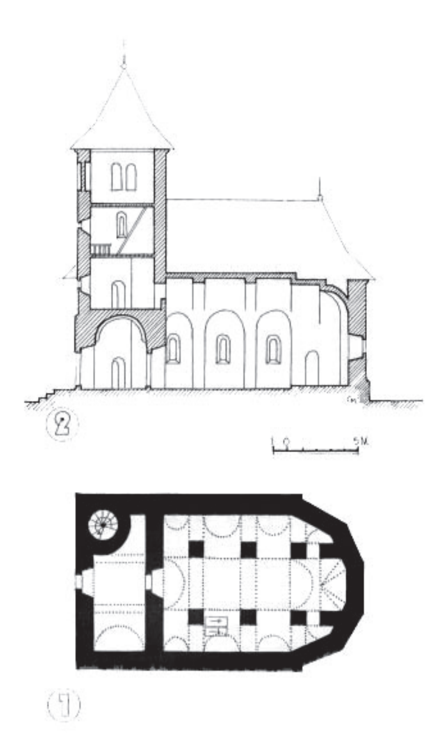

Fig. 1 Biserica Mânăstirii Negru Vodă în faza inițială de construcție. Plan și secțiune restituită (Moisescu, 2001, 65)

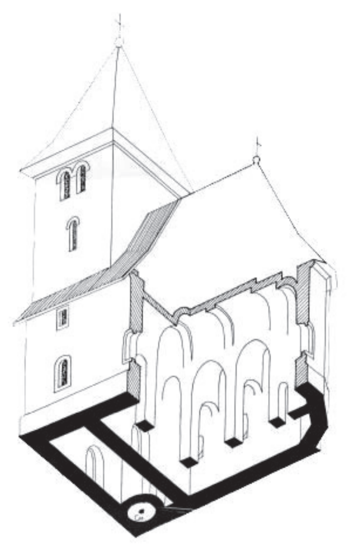

Fig. 2 Câmpulung-Muscel. Biserica Domnească Negru Vodă. Restituire (Moisescu, 2001, 66)

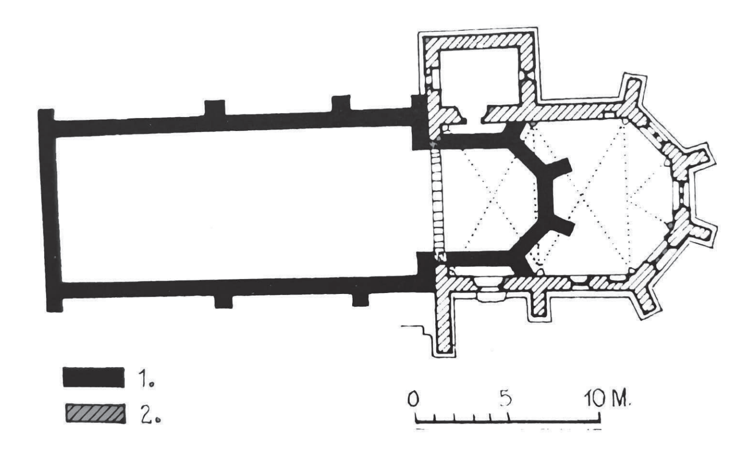

Fig. 3 Câmpulung Muscel. Corul bisericii catolice Sfântul Iacob cel Mare. Plan: 1. Secolul XIII; 2. 1427 (Moisescu 2001, 61)

Despre comunitatea catolică din Câmpulung. Aspecte demografice și sociale (sec. XIII–XVI)

Mariana-Paula Limbălată
(Master Românii și România în context european, sec. XIV-XX, Facultatea de Teologie, Litere, Istorie și Arte, Universitatea din Pitești)

Cu mult timp înainte de întemeierea Țării Românești, populația Câmpulungului era alcătuită din două mari comunități etnice și confesionale: pe de o parte comunitatea veche românească, de confesiune ortodoxă, pe de altă parte o comunitate mai nouă, de confesiune catolică, formată din elemente etnice săsești și maghiare (Neagoe, 2012, 101), venite de peste munți, din Transilvania, fapt consemnat, în veacul al XVII-lea, de *Letopisețul Cantacuzinesc* (*Istoria*, 1960, 2).

Când anume au venit acești coloniști sași din regiunea Brașovului la Câmpulung (Albu, 2009, 127) e dificil de precizat cu exactitate, însă unii istorici sunt de părere că acest moment ar trebui plasat spre sfârșitul secolului al XIII-lea (Căprăroiu, 2008, 53; Ciocîltan, 2011, 444–445)

În privința situației numerice a populației săsești de confesiune catolică, la începuturile istoriei orașului Câmpulung, istoricii au emis mai multe ipoteze, bazate pe deducții considerate logice, în lipsa unor surse istorice care să ofere date demografice concrete. De pildă C. D. Aricescu, care a scris prima istorie a Câmpulungului (1855–1856), arăta că numărul sașilor de confesiune catolică de aici, ar fi fost mult mai mic, cel puțin până în jurul anului 1400, în comparație cu cel al românilor de confesiune ortodoxă (Aricescu, 2007, 105–106). La sfârșitul secolului trecut, Flaminiu Mârțu a exprimat opinia potrivit căreia populația săsească (catolică) ar fi reprezentat doar 5% din populația totală a orașului Câmpulung (Mârțu, 1982, 20).

Relativ recent însă, un cercetător de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București, Alexandru Ciocîltan, s-a arătat pe deplin încredințat de faptul că "nu există nici cea mai mică dovadă a unei prezențe românești la Câmpulung,

înainte de 1343–1344, când voievodul Nicolae Alexandru și-a înălțat în partea de sud a orașului o curte domnească" (Ciocîltan, 2015, 71). Există totuși o sursă istorică din perioada premodernă care dovedește exact contrariul: dintr-o *Cronică franciscană*, realizată pe la 1764 de un anume Blasius Kleiner, aflăm că, încă de la începuturile orașului Câmpulung, numărul sașilor catolici ar fi fost mai mare decât cel al românilor ortodocși: „Primii locuitori ai acestui târg au fost sași catolici amestecați cu vlahi, însă ca număr sașii îi întreceau pe valahi." (Georgescu, 2000, 254). Așadar, afirmația lui Alexandru Ciocîltan poate fi luată în considerare cel mult ca o supoziție.

* * *

Până către sfârșitul secolului al XVI-lea, sursele istorice nu ne oferă, din nefericire, informații despre structura numerică, etnică și confesională a orașului Câmpulung. Abia în anul 1581, un călugăr franciscan, originar din insula Chios, Jeronim (Hieronimus) Arsengo, avea să consemneze, în notele sale de călătorie, existența, la Câmpulung, a 900 de case de români și doar a 250 de case cu „400 de suflete" de catolici (*Călători*, II, 1970, 510). Dacă aplicăm multiplicatorul demografic 4 (Murgescu, 1999, 22), rezultă că la sfârșitul veacului al XVI-lea orașul Câmpulung număra cam 4000 de locuitori, evident populația românească fiind majoritară (Neagoe, 2004, 210). După unele opinii, Câmpulungul ar fi numărat între 4500 (Hurdubețiu, Mârțu, 1968, 37) și 4750 de locuitori (Cernovodeanu, 1973, 41–42). Un alt călător, Giovanni Botero, avea să consemneze, în 1596, faptul că la Câmpulung mai existau doar 900 de case, dintre care 40 apațineau sașilor catolici (*Călători străini*, IV, 1972, 576). Prin urmare, Câmpulungul număra circa 3600 de locuitori (Neagoe, 2004 (a), 210; Neagoe, 2012, 24).

Incursiunile străine asupra Țării Românești din veacul al XV-lea, otomane (Gemil, 1991, 108–109, 113–116, 142–143) și moldovene (Palade, 2014, 116–117, 122–123, 127–128, 158–159), epidemiile, dar mai cu seamă înăsprirea obligațiilor fiscale față de visteria domnească a Țării Românești, au dus la pauperizarea multor catolici din orașul Câmpulung, unii dintre ei plecând în Transilvania (Neagoe și Vasiloiu, 2006, 110). La Sibiu, de pildă, apar atestați doi sași, foști locuitori ai orașului Câmpulung: Peterman în 1439 (Oprea, 2009, 129) și Gașpar în 1449 (Neagoe și Vasiloiu, 2006, 110).

La fel de agitat a fost și veacul al XVI-lea. În două rânduri, mai întâi în 1522 (Neagoe, 2004 (b), 25–27) și mai apoi în 1595 (Neagoe, 2015, 425), Țara Românească a fost amenințată să fie transformată în provincie otomană. Epidemiile de ciumă din anii 1552–1554, 1576 și 1592 (Cernovodeanu și Binder, 1993, 51–53, 57–58), precum și cele de foamete din 1575 (*Călători străini*,

II, 1970, 400) și 1595–1596 (*Călători străini*, III, 1971, 532) au afectat destul de grav populația urbană din Țara Românească. La toate acestea s-a adăugat fiscalitatea excesivă aplicată de domnii Țării Românești între anii 1592–1594 (Ștefănescu, 1972, 86–87).

Așadar, numărul catolicilor din orașele Țării Românești a scăzut considerabil până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Situația demografică a populației catolice din Câmpulung este relevantă în această privință: dacă la 1581 au fost consemnați 400 de catolici (*Călători străini*, 1970, II, 504), în 1596 mai erau doar 160 de catolici (*Călători străini*, II, 509). Despre involuția numerică a populației săsești de confesiune catolică din orașul Câmpulung aflăm și din relatările târzii ale *Cronicii franciscane* (1764): "Acest târg [Câmpulung] a fost distrus de multe ori datorită răvășirilor provocate de războaie [...]. Și din această cauză, sașii s-au retras încetul cu încetul înspre Transilvania; alții care au rămas treptat s-au lepădat de limbă și au acceptat obiceiurile și limba valahă, în sfârșit, din cauza persecuțiilor foarte numeroase și a obligațiilor bănești la care au fost supuși din partea valahilor, încetul cu încetul și-au părăsit credința; rămânând dintre ei puțini, cei foarte săraci." (Georgescu, 2001, 254–255).

* * *

Cu privire la contribuția coloniștilor germani la întemeierea și dezvoltarea orașului Câmpulung (cei mai mulți dintre ei, veniți, probabil, în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea) au fost exprimate, până astăzi, diverse opinii. Majoritatea istoricilor locali au susținut că geneza orașului Câmpulung a fost un fenomen autohton extrem de complex, impulsionat și desăvârșit prin contribuția grupurilor de sași venite aici, în ultimele decenii ale veacului al XIII-lea (Hurdubețiu și Mârțu, 1968, 27–28; Oprescu, 1981, 19; Trâmbaciu, 1997, 98). După alți istorici însă, sașii veniți la Câmpulung ar fi constituit, încă de la început, o comunitate aparte (Rădvan, 2004, 87), cu autonomie recunoscută fie de voievodul local, care-și avea sediul, cel mai probabil, la Cetățeni-Muscel (Ciocîltan, 2015, 65), fie de tătarii care ajunseseră să domine vestul Munteniei și sudul Moldovei, începând cu 1291 (Ciocîltan, 2015, 66). Or, ridicarea bisericii cu hramul Sf. Iacob cel Mare (ulterior numită Bărăția), la sfârșitul secolului al XIII-lea (Oprescu, 2008, 2) ar fi reprezentat, la vremea aceea, un simbol al autonomiei sașilor din Câmpulung (Rădvan, 2011, 268).

Potrivit cercetărilor arheologice desfășurate în anii 1963–1965, se pare că Bărăția datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea (Balș, 1969, 9–14; Cantacuzino, 2011, 12–13; Neagoe, 2012, 117). Aici avea să fie îngropat, la 1300, comitele Laurențiu (*comes Laurencius de Longo Campo*). Piatra sa de mormânt, păstrată și astăzi la biserica Sfântul Iacob din Câmpulung (Oprescu

și Călin, 2007, 18), a fost analizată de specialiști recunoscuți în istoriografia noastră (Lăzărescu, 1957, 109–127; Binder, 1975, 185–188; Măndescu, 2006, 207–213; Albu, 2009, 123–176). Înscripția de pe piatra de mormânt a comitelui Laurențiu dovedește cât se poate de clar, existența unei comunități catolice la Câmpulung la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea (Răuțescu, 2009, 6).

După unele opinii, orașul Câmpulung ar fi intrat sub controlul voievodului de la Argeș între anii 1301–1308 (Hurdubețiu și Mârțu, 1968, 30; Mulțescu și Mulțescu, 2002, 463; Vergatti, 2008, 77), iar după alte opinii după 1330 (Vergatti, 1989, 5; Neagoe, 2012, 112). Neîndoielnic, primii Basarabi au protejat comunitatea catolică de la Câmpulung și au susținut dezvoltarea economică a acesteia (Neagoe, 2007, 109).

În jurul anului 1344, la Câmpulung își făcea apariția, din inițiativa voievodului Alexandru, fiul lui Basarab I, și a soției sale, Clara de Doboka (Chihaia, 1974, 311; Mulțescu și Mulțescu, 2000, 129; Neagoe, 2014, 55) un al doilea edificiu de cult catolic, respectiv biserica mănăstirii Cloașterului (*Kloster*), cu hramul Sf. Elisabeta (Chihaia, 1974, 306). După unele opinii, ridicarea Cloașterului la Câmpulung ar fi avut și susținerea reginei Ungariei, Elisabeta, soția lui Carol Robert și mama regelui Ludovic de Anjou, care a dăruit noului lăcaș de cult catolic moaște sfinte și de mare preţ, respectiv „piciorul Sfîntului Andrei" (Popescu, 1998, 3). Faptul avea să fie confirmat, în anul 1385, de doi pelerini germani, Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt, care au trecut, în drumul lor spre casă (ei întorcându-se de la Ierusalim), prin Câmpulung (*Călători străini*, I, 1968, 22).

De la mijlocul secolului al XIV-lea și până la cumpăna dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea cele două lăcașe de cult, Bărăția și Cloașterul, au servit nevoilor spirituale ale populației catolice din Câmpulung.

La scurtă vreme după preluarea bisericilor catolice din Transilvania de către preoții luterani, la mijlocul secolului al XVI-lea, și la Bărăția din Câmpulung serviciul religios a început să fie oficiat de către un preot luteran, fapt consemnat în 1581 de relatarea lui Jeronim Arsengo, cu prilejul vizitei sale la Campulung (*Călători*, II, 1970, 510; Chihaia, 1974, 308). Tot de la Arsengo aflăm că mănăstirea catolică de la Câmpulung, intrată, după anul 1525, în posesia călugărilor franciscani, potrivit unei relatări târzii, de la 1640 (*Călători străini*, V, 1973, 210), era ruinată (*Călători străini*, II, 1970, 510).

* * *

Sursele istorice documentare din secolele XV-XVI atestă faptul că sașii din Câmpulung au fost, deopotrivă, negustori și meșteșugari (Giurescu, 1972, 42).

La începutul secolului al XV-lea se putea vorbi chiar de existența unei pături înstărite a populației orășenești, care alcătuia o categorie socială superioară, asemănătoare, în multe privințe, patriciatului urban din Europa Centrală și Răsăriteană, mai cu seamă din Transilvania (Oprea, 209, 127). **Așadar, acești** „oameni buni" sau „oameni buni și bătrâni", cum sunt ei numiți în documentele interne (Rădvan, 2003, 53–54), făceau negoț pe sume importante de bani, posedau averi însemnate, dețineau funcții municipale. (Oprea, 209, 127).

Unul din reprezentanții de seamă ai patriciatului urban de la Câmpulung a fost negustorul Petermann, cunoscut în documentele interne ca Petriman sau Petărman. La 17 iulie 1425, acesta își lăsa toată averea mănăstirii Cozia (*DRH*, B, I, 113, doc. 57). Se pare că gestul lui Petermann nu a fost tocmai dezinteresat, luând în considerare faptul că, donatorul luase în arendă vama drumului de pe Olt, „de la Genune" (Câineni – Turnu Roșu), de fapt o danie mai veche a lui Mircea cel Bătrân către ctitoria sa, mănăstirea Cozia, întărită ulterior și de Dan al II-lea (*DRH*, B, I, 111, doc. 56; Oprea, 2009, 129). Actul în cauză ne furnizează câteva indicii importante și în legătură cu statutul social deținut de donator, atât în ceea ce privește „trecerea" de care se bucura pe lângă domnul Țării Românești, Alexandru Aldea (Oprea, 2009, 129), dar și prin prezența între martorii testamentului, a unui boier extrem de influent la vemea aceea, Albul Tocsabă (Stoicescu, 1971, 15).

De remarcat este faptul că acest act constituie primul act testamentar (slav. *diata*) întâlnit în diplomația medievală românească din secolele XV-XVI (Oprea, 2009, 127). Printre martorii prezenți la întocmirea și semnarea acestui act s-au numărat și câțiva orășeni din Câmpulung: Cârstian Petru, Hanoș *purgar*, Boțea, Conț Mihal, Iano, Radul Porca, Andriaș, Constandin, Ștefan al lui Han David, Balin, Mateș al lui Coțani, Antonie Lungul etc. (*DRH*, B, I, 113, doc. 57).

Documentele vremii menționează și numele altor membri marcanți ai patriciatului urban din Câmpulung, precum Gașpar, consemnat în documente în anul 1427 (Iorga, III, 1897, 82; Rădvan, 2003, 56) sau fiul acestuia, Ioan, numit „nobilul bărbat" (*nobilis viri*) și „slujitorul" (*servitorem*) lui Alexandru Aldea, domnul Țării Românești (*DRH*, D, I, 1977, 281, doc. 180; Rădvan, 2003, 56).

Pe termen lung, prezența germană a fost, extrem de benefică pentru evoluția așezărilor protourbane de la sud de Carpați, atât sub aspect economic și comercial, cât și sub aspect cultural (Poncea, 1999, 224) și artistic (Chihaia, 1974, 306).

Referințe bibliografice

ALBU Ioan, "Lespedea funerară a comitelui Laurențiu din Câmpulung", în *Studia varia in honorem proffesoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, editerunt: Cristian Luca et Ionel Cândea, București – Brăila, Editura Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei, p. 123–176.

ARICESCU C. D., 2007: *Istoria Câmpulungului, prima rezidență a României*, ediție îngrijită de Adrian Săvoiu și Gheorghe Pârnuță, București, Editura Ars Docendi.

BALȘ, Ștefan, 1969: "Restaurarea Bărăției din Câmpulung Muscel", în *Monumente Istorice. Studii și Lucrări de Restaurare*, nr. 3, p. 9–14.

BINDER, Pavel, 1975: "Din nou despre *Comes Laurentius de Longo Campo*", în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, seria Artă Plastică, XXII, p. 185–188.

CANTACUZINO Gheorghe I., 2011: Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung, București, Editura Academiei Române.

Călători străini, I, 1968: volum întocmit de Maria Holban, București, Editura Științifică.

Călători străini, II, 1970: *Călători străini despre țările Române*, volum întocmit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrecsu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică.

Călători străini, III, 1971: Călători străini despre țările Române, volum întocmit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrecsu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică.

CĂPRĂROIU Denis, 2008: "Asupra începuturilor orașului Câmpulung", în *Historia Urbana*, XVI, nr. 1–2, p. 36–48.

CERNOVODEANU Paul, 1973: *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini (sec. XV-XVIII)*, București, Editura Academiei.

CERNOVODEANU Paul, BINDER Paul, 1993: *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, Silex – Casă de Editură, Presă și Impresariat.

CIOCÎLTAN Alexandru, 2011: "Colonizarea germană la sud de Carpați", în *Revista Istorică*, XXII, nr. 5–6, p. 431–460.

CIOCÎLTAN Alexandru, 2015: *Comunitățile germane de la sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, Editura Istros.

CHIHAIA, Pavel, 1974, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești,* București, Editura Meridiane.

DRH, B, I, 1966: *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247–1500), întocmit de Petre P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Editura Academiei R. S. R.

DRH, D, I 1977: *Documenta Romaniae Historica,* D. Relații între Țările Române, vol. I (1222–1456), întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, București, Editura Academiei R. S. R.

GEMIl Tahsin, 1991: *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, Editura Academiei Române.
GEORGESCU George, 2000: "Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764", în *Argesis. Studii și comunicări*, seria Istorie, tom. IX, p. 253–266.
GIURESCU, Dinu, C.,1973: Țara Românească în secolele XIV-XV, București, Editura Științifică.
HURDUBEȚIU Ion, Flaminiu Mârțu, 1968: "Câmpulungul-Muscel medieval", în *Studii și Articole de Istorie*, vol. XI, București, p. 27–44.
IORGA, Nicolae, 1897: *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București.
IORGA, Nicolae, 1901: *Studii și documente cu privire la istoria românilor,*vol I-II, București.
Istoria, 1960: *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, Editura Academiei, R. P. R.
LĂZĂRESCU Emilian, 1957: "Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea", în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, seria Artă Plastică, IV, nr. 1–2, p. 109–127.
MĂNDESCU Dragoș, 2006: "Cea mai veche reprezentare grafică a pietrei tombale a comitelui «Laurencius de Longo Campo»", în *Istros*, XIII, p. 207–213.
MÂRȚU Flaminiu, 1982: "Gândirea orășenească în contextul contactelor cu civilizațiile Apusului și Răsăritului", în *Studii și comunicări. Câmpulung*, II, p. 16–26.
MULȚESCU, Maria, MULȚESCU Alexandru, 2000: "Cloașterul Câmpulungean", în *Argesis. Studii și Comunicări*, seria Istorie, tom. IX, p. 117–140.
MULȚESCU, Maria, MULȚESCU Alexandru, 2002: "Câmpulung Muscel. Cronică", în *Argesis. Studii și Comunicări*, seria Istorie, tom. XI, p. 461–476.
MURGESCU Bogdan, 1999: *Istorie românească – istorie universală (600–1800)*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Teora.
NEAGOE Claudiu, 2004 (a): "Evoluția demografică a orașului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)", în *Argesis. Studii și comunicări*, seria Istorie, tom. XIII, p. 203–212.
NEAGOE Claudiu, 2004 (b): "Prima încercare de transformare în pașalâc a Țării Românești: episodul Mehmet Bey (1522)", în *Danubius*, vol. XXII, p. 25–32.
NEAGOE Claudiu, 2007: "Puncte de vedere cu privire la geneza și evoluția orașului Câmpulung (sec. XIII-XVI)", în *IANUS*, nr. 12, p. 105–114.
NEAGOE Claudiu, 2015: *O scurtă istorie a românilor*, vol. II: Secolele XV-XVII, București, Editura Ars Docendi.
NEAGOE Claudiu, 2012: *Câmpulungul medieval și premodern*, București, Editura Ars Docendi.
NEAGOE Claudiu, 2014: *Nicolae Alexandru Voievod*, București, Editura Ars Docendi.
NEAGOE Claudiu, VASILOIU Ionuț, 2006: "Noi contribuții privitoare la comunitatea catolică din Câmpulung-Muscel (secolele XVI-XVIII)", în *Civilizația urbană*

din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", p. 103–144.

OPREA, Radu, 2009: "Despre un reprezentant de seamă al patriciatului sașilor câmpulungeni din veacul al XV-lea", în *Argesis. Studii și Comunicări,* seria Istorie, tom. XIII, p. 127–131.

OPRESCU, Carmen, 1981: "Considerații asupra genezei orașului medieval Câmpulung-Muscel", în *Studii și comunicări. Câmpulung,* vol. I, Câmpulung.

OPRESCU, Carmen, 2008: "Cronica orașului", în *Atlasul istoric al orașelor din România,* Seria B, Țara Românească, Fascicula 2: Câmpulung, coord. Dan Dumitru Iacob, București, Editura Enciclopedică, p. 2–5.

OPRESCU, Carmen, CĂLIN Gerard, 2007: "Ansamblul bisericii catolice Sf. Iacob – Bărăția", în *IANUS,* nr. 12, p. 18–27.

PALADE Lucian Constantin, 2014: *Relațiile Moldovei cu Țara Românească în veacul al XV-lea,* Editura Ars Docendi.

PĂRNUȚĂ Gheorghe, TRÂMBACIU Ștefan, 1999: *Documemte și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel,* vol. I-II, București, Editura Semne.

PONCEA, Traian-Valentin, 1999, *Geneza orașului românesc extra-carpatic (sec. X-XIV),* prefață de Radu Florescu, București, Editura Biblioteca Bucureștilor.

POPESCU Florin Mihai, 1998: "Hram și relicve în bisericile Câmpulungului. Despre hramul Cloașterului (III)", an. V, nr. 142.

RĂDVAN Laurențiu, 2003: "Cu privire la patriciatul și «săracii» din orașul medieval din Țara Românească (secolele XIV-XVI)", în *Historia Urbana,* tom. XI, nr. 1–2, p. 49–71.

RĂDVAN Laurențiu, 2004: *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea,* Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza din Iași".

RĂDVAN Laurențiu, 2011: *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea),* Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza din Iași".

RĂUȚESCU, Ioan, 2009, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică,* ediție anastatică, București, Editura Ars Docendi.

STOICESCU Nicolae, 1971: *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII,* București, Editura Enciclopedică Română.

ȘTEFĂNESCU Ștefan, 1972: *Populație și societate. Studii de demografie istorică,* Cluj, Editura Dacia.

TRÂMBACIU Ștefan, 1997: *Câmpulungul medieval în cincizeci de documente, 1368–1800,* București, Editura Semne.

VERGATTI Radu Ștefan, 1989: "Curtea de Argeș și Câmpulung-Muscel reședințe domnești în raport de anterioritate sau contemporaneitate", în *Studii și Comunicări. Câmpulung,* vol. V, p. 3–9.

VERGATTI Radu Ștefan, 2008: "Orașul Câmpulung și primii Basarabi", în *Argesis. Studii și Comunicări,* seria Istorie, tom. XVII, p. 75–80.

Legăturile domnilor Țării Românești cu orașul Câmpulung (sec. al XV-lea – primele decenii ale sec. al XVI-lea)

Marilena-Doinița Țîrlescu

(Master Românii și România în context european, sec. XIV-XX, Facultatea de Teologie, Litere, Istorie și Arte, Universitatea din Pitești)

În articolul de față vom încerca să reconstituim, pe cât posibil, pe baza surselor istorice de care dispunem până la acest moment, relațiile pe care domnii Țării Românești, de la sfârșitul secolului al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea, le-au avut cu orașul Câmpulung.

Încă de la apariția sa, sfârșitul veacului al XIII-lea, evoluția Câmpulungului a fost influențată atât de poziția geografică, cât și de atenția acordată acestui oraș de către domnii Țării Românești, începând cu primii Basarabi. În opinia lui Alexandru Ciocîltan, cadrul natural a avut un rol decisiv în dezvoltarea acestei vechi așezări urbane, situată „aproape de ieșirea sudică a culoarului Rucăr-Bran, pe principalul drum care lega Țara Românească de Transilvania" (Ciocîltan, 2015, 148).

Datorită poziției geografice, Câmpulungul a devenit unul din cele mai importante centru comerciale al Țării Românești, după unii încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (Rădvan, 2004, 270–271), iar după alții din primele decenii ale secolului al XV-lea (Meteș, 1920, 31). Potrivit opiniei lui Dinu C. Giurescu, domnii Țării Românești i-au sprijinit pe negustorii autohtoni, fapt care a permis dezvoltarea comerțului intern, activitățile acestora aducând venituri importante țării, prin intermediul taxelor vamale impuse în anumite momente (Giurescu, 1973, 144).

Relativ recent, cercetătorul Alexandru Ciocîltan a exprimat o opinie similară celei susținute în trecut de Dinu C. Giurescu, el afirmând că negustorii autohtoni au fost sprijiniți de unii domni, mai cu seamă de aceia din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din primele decenii ale secolului al XVI-lea (Ciocîltan, 2015, 34).

Multă vreme numărul negustorilor autohtoni a fost mult mai mic în comparație cu cel al negustorilor brașoveni, favorizați, încă din vremea lui Vladislav I, de domnii Țării Românești și a lui Mircea cel Bătrân (Neagoe, 2015, 122). Însă, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, numărul negustorilor români a început să crească, ei fiind în mod vădit favorizați de domnii Țării Românești, care le-a acordat diferite scutiri și beneficii (Manolescu, 1957, 124).

Încă din prima parte a secolului XX, istoricul Nicolae Iorga a relevat faptul că în documentele interne de la începutul veacului al XVI-lea au fost consemnate numele a numeroși negustori români, precum: „Rădilă, Stoica, Gonțea, Dumitru, Florea, Stoica Plăcintă, Stan Cozma, Neacșul Stan, Stoica Turcoane, Șerb, Buda, Cucurig, David, Boncilă, Neacșul, Raseșa" (Iorga, 1925, 144). După unii cercetători argeșeni, orașul Câmpulung a fost un important centru comercial, fapt dovedit nu doar de interesul arătat acestuia de către domnii Țării Românești (Mulțescu, 2002, 463), ci și de relatările unor călători străini. Spre exemplu, Sebastian Münster, consemna, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, faptul că prin acest oraș au fost tranzitate spre Transilvania mărfuri și produse aduse de la Târgoviște (*Călători străini*, 1970, II, 513).

Alți cercetători au subliniat faptul că, aici la Câmpulung a fost o „veche reședință voievodală a Țării Românești", fapt care a imprimat așezării de aici și o „dezvoltare comercială intensă de-a lungul timpului" (Pungoi, 2013, 137). În opinia istoricului Laurențiu Rădvan, Câmpulungul a fost „o piață atrăgătoare pentru negustorii veniți din țară, Transilvania, Ungaria sau de la sud de Dunăre" (Rădvan, 2011, 183). În plus, aici, la Câmpulung, ar fi fost un „depozit" al țării, aflat sub autoritatea și protecția domnilor, iar legăturile comerciale ale acestui oraș au fost orientate cu precădere spre Brașov.

La sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, potrivit opiniei lui Alexandru Ciocîltan, orășenii din Câmpulung ar fi beneficiat de o serie de „privilegii" (Ciocîltan, 2015, 81), acordate lor de domni precum Nicolae Alexandru, Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Vladislav al II-lea, Neagoe Basarab, Radu de la Afumați etc. (Ciocîltan, 2015, 88).

Cea mai importantă sursă, în care regăsim menționate vechile „privilegii" ale orășenilor din Câmpulung, rămâne până astăzi *Ocolnica* orașului Câmpulung. Dintre aceste „privilegii" amintim: interdicția pentru orice străin privind dreptul de a deține vreo proprietate în orașul Câmpulung; dreptul orășenilor de a fi judecați de către județ, cei 12 pârgari și bătrânii orașului; dreptul de stăpânire al orășenilor asupra vetrei orașului dar și a munților din apropierea acestuia. Totodată, în această *Ocolnică* erau trecute și scutirile fiscale acordate orașului Câmpulung de către domnii Țării Românești (Trâmbaciu și Pârnuță, [1997]; Ciocîltan, 2015, 90).

Încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, mai precis în timpul primei domnii a

lui lui Basarab al IV-lea, zis „cel Tânăr” (1474–1475), orașul Câmpulung devenise unul din cele mai importante centre comerciale ale Țării Românești fapt consemnat într-un privilegiu acordat brașovenilor în 1474. Domnul le permitea sașilor din Brașov să vină și să facă negoț la Târgoviște, unde era reședința domnească, dar și la Târgșor și Câmpulung (Bogdan, 1902, 81, nr. LXXXII). Domnii Țării Românești trimiteau scrisori vecinilor lor de la Brașov, cerându-le să vină să achiziționeze produsele dorite de ei la Câmpulung. Iată de pildă, Mihnea cel Rău (1508–1509, 1510) îi informa pe brașoveni de faptul că la Câmpulung exista ceară suficientă, iar ei puteau veni să cumpere cantitatea dorită (Tocilescu, 1931, 212, nr. 223). Pe de altă parte, unii domni le-au acordat o serie de privilegii negustorilor brașoveni, întărind și mai mult legăturile comerciale dintre Câmpulung și Brașov. Faptul este dovedit, cât se poate de clar, de un document emis de cancelaria lui Vlad Călugărul, la data de 15 noiembrie 1482. Domnul poruncea pârcalabilor și vameșilor din întreaga țară să nu le perceapă taxe vamale brașovenilor (*DRH,* B, I, 295, nr. 182).

Un factor important care a contribuit la dezvoltarea economică și prosperitatea orașului Câmpulung l-a constituit existența unei elite urbane românești, pentru care domnii Țării Românești au intervenit ori de câte ori a fost nevoie, pentru a le apăra nevinovăția, dar mai cu seamă interesele economice și comerciale. Un membru important al elitei urbane din Câmpulung a fost negustorul Rădilă, considerat de istoricul Radu Manolescu, un negustor de origine română din Țara Românească (Manolescu, 1957, 120).

Primul domn care a intervenit în favoarea acestuia a fost Basarab al IV-lea cel Tânăr, în cea de-a treia domnie (1480–1481): la data de 14 aprilie 1481, acesta le-a cerut brașovenilor să îi facă dreptate (Tocilescu, 1931, 140, nr. 148).

Un alt domn, Vlad Călugărul (1481, 1482–1495) a căutat să-i facă dreptate, în toamna anului 1482, într-o judecată pe care Rădilă a avut-o cu brașovenii din cauza unui negustor turc (Bogdan, 1905, 187, nr. CLIV). De asemenea, Radu cel Mare (1495–1508) a intervenit, între anii 1503–1508, în favoarea aceluiași Rădilă din Câmpulung, aflat în conflict cu un alt negustor, anume Blaj sasul din Brașov, pentru 18.000 de cuțite. Domnul le cerea brașovenilor ca cei doi negustori aflați în conflict să fie supuși judecății judelui și pârgarilor orașului Brașov sau să fie trimiși în Țara Românească pentru a fi judecați chiar de el (Bogdan, 1905, 221, nr. CLXXXV).

Printre orășenii de vază ai Câmpulungului, de la începutul secolului al XVI-lea, s-a numărat și Neacșu, rămas celebru până astăzi pentru scrisoarea trimisă (în limba română), în vara anului 1521, lui Johannes Bengner, reprezentant de seamă al elitei urbane săsești din Brașov, cu privire la expediția otomană asupra Belgradului (Tocilescu, 456, nr. 456).

Transformările economice și mutațiile sociale care au avut loc, la începutul

secolului al XVI-lea, în orașele din Țara Românească și mai cu seamă în orașul Câmpulung, au determinat noi tipuri de relații, dar și situații conflictuale pe care numai domnul le putea rezolva (Neagoe, 2012, 46). O astfel de situație apare consemnată într-un document redactat în cancelaria lui Radu de la Afumați, la 18 octombrie 1525. La data respectivă, domnul Țării Românești scria județului și pârgarilor din orașul Câmpulung să îi înapoieze tot ce a luat de la Ivan, fiul lui Voico, pentru datoriile mai vechi, pe care acesta le achitase (*DRH*, B, II, 1972, 460, nr. 245).

În ceea ce privește dreptul de percepere a vămii domnești de la Câmpulung, în perioada cercetată, acesta aparținea exclusiv domnului, ea fiind încasată de reprezentantul său în oraș, *pârcălabul*. Precizăm aici faptul că cea mai veche mențiune despre „pârcălabii de orașe" datează din timpul domniei lui Vladislav al II-lea (1447–1456), mai precis din 7 august 1451 (*DRH*, B, I, 186–187, nr. 106). Cât despre cea mai veche atestare a unui pârcălab la Câmpulung, ea este mult mai târzie și datează din 9 mai 1604 (*DIR*, B, veacul XVII, I, 1951, 122, nr. 128; Neagoe, 2013, 207).

La fel ca și în alte orașe, „vama târgului" reprezenta o taxă, pe care o plateau toate categoriile sociale, pentru produsele cumpărate sau vândute (Giurescu, 1973, 146). Potrivit documentelor interne administrația locală a orașului Câmpulung a fost menționată pentru prima data în timpul domniei lui Radu de la Afumați, mai precis la 18 octombrie 1525 (*DRH*, B, II, 1972, 460, nr. 245), chiar dacă unii istorici îl consideră pe Neacșu drept primul județ al orașului, încă din anul 1521 (Băjan, 1929, 55; Răuțescu, 1943, 146; Mârțu, 1980, 248).

Nu în ultimul rând, trebuie să mai precizăm faptul că unii dintre orășenii de vază ai Câmpulungului au îndeplinit, în anumite momente, importante însărcinări cu caracter diplomatic, în numele domnilor Țării Românești. Neîndoielnic, Neacșu a adus astfel de servicii lui Vlad Înecatul (1530–1532) (Tocilescu, 1931, 318, nr. 321). Tot astfel, Popa Petru din Câmpulung fusese trimis la Brașov ca să rezolve niște treburi pentru Neagoe Basarab (1512–1521) (Tocilescu, 1931, 296, nr. 300)

Referințe bibliografice

BĂJAN Dumitru I., 1929: *Documente de la Arhivele statului*, vol. I (1586–1840), București.

BOGDAN Ioan, 1905: *Documente cu privire la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, Institutul de arte grafice Carol Göbl.

Călători străini, 1970: *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică.

CIOCÎLTAN Alexandru, 2015: *Comunitățile germane la Sud de Carpați în Evul Mediu (secolele XIII-XVIII),* Brăila, Editura Istros.

DIR, B, veacul XVII, 1951: *Documente privind istoria României,* B. Țara Românească, veacul XVII, vol. I (*1601–1610*), redactor responsabil: Mihail Roller, comitetul de redacție: I. Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, București, Edutura Academiei R. P. R.

DRH, B, 1966: *Documenta Romaniae Historica,* B. Țara Românească, vol. I (*1247–1500),* întocmit de Petre P. Panaitescu și Damaschin Mioc, București, Editura Academiei R.S.R.

DRH, B, 1972; *Documenta Romaniae Historica,* B. Țara Românească, vol. II (1501–1525), volum întocmit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei R.S.R., 1972.

GIURESCU Dinu C., 1973: Ț*ara Românească în secolele XIV-XV,* București, Editura Științifică.

IORGA Nicolae, 1925: *Istoria comerțului romănesc,* vol. I, București, Tipografia "Tiparul românesc".

MANOLESCU Radu, 1957: "Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Studii și Materiale de Istorie Medie,* vol. II, București, p. 116–204.

MÂRȚU Flaminiu, 1980: "Cu privire la identificarea lui Neacșu, emitentul primei scrisori cunoscute în limba română", în *Studii și comunicări,* vol. V, p. 245–251.

METEȘ Ștefan, 1920: *Relațiile comerciale ale Țerii-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea,* Sighișoara, Tipografia lui W. Krafft.

MULȚESCU Maria, MULȚESCU Alexandru, 2002: "Câmpulung Muscel. Cronică", în *Argesis. Studii și comunicări,* seria Istorie, tom. XI, Pitești, p. 461–476.

NEAGOE, Claudiu, 2012: *Câmpulungul medieval și premodern,* București, Ars Docendi.

NEAGOE, Claudiu, 2013: "Câteva precizări referitoare la familia lui Neacșu pârcălabul din Câmpulung (veacul al XVII-lea)", în *Cultură, istorie și societate,* vol. II, editat de Ștefan Ștefănescu și Claudiu Neagoe, București, Editura Ars Docendi, p. 207–211.

NEAGOE Claudiu, 2015: *O scurtă istorie a românilor,* vol. II: *Secolele XV-XVII,* București, Editura Ars Docendi.

PUNGOI, Anca Elena, 2013: "Ctitorii câmpulungeni reprezentați în tablourile votive", în *Argesis, Studii și comunicări,* seria Istorie, tom. XXII, Pitești, p. 137–150.

RĂDVAN, Laurențiu, 2004: *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea,* Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

RĂDVAN, Laurențiu, 2011: *Orașul din spațiul românesc între Orient și Occident. Tranziția de la medievalitate la modernitate,* Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

RĂUȚESCU Ioan, 1943: *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică,* Câmpulung, Tipografia Gh. Gh. Vlădescu.

TRÂMBACIU Ștefan, Pârnuță Gheorghe, [1997]: *Pânza (Ocolnica) cu privilegii ale orașului Câmpulung Muscel, 1215–1747*, Pitești, Editura Cultura.
TOCILESCU, Gr., 1931: *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346–1603)*, București.

Cultură gastronomică în Țara Românească (secolele XV-XVI)

Marin Toma
(Centrul Cultural Pitești)

Hrana este cultură și civilizație. Destul de repede și în timpuri istorice despre care nu știm nimic a încetat să mai fie doar nevoie. Hrana se simte (o vezi, o pipăi, o guști, o auzi și mai ales o miroși), se vorbește și se trăiește. Hrana este vie. Asemeni istoriei. Să scrii despre istorie înseamnă să scrii despre viață și să nu dai deoparte nicio sursă istorică. Tot așa și când scriem despre hrană. Să scrii despre istorie gastronomică înseamnă să lași liberă imaginația să caute informații pretutindeni: ce se mânca, cum se gătea și cine gătea, când se gătea și când se mânca, hrana și identitatea socială (femeie, bărbat, copil, sărac și bogat; domn, nobil, călugăr, soldat etc.); ingrediente și cum erau ele combinate și cu ce scop: gusturi și culori diferite; unde se gătea și unde se mânca; veselă și tacâmuri; elemente de vocabular; hrana în cultura populară: basme, poezii, proverbe și ghicitori despre mâncare; reguli de comportare la masă; foamete și abundență; logistica aprovizionării cu hrană a marilor centre urbane și mai ales a armatelor pe timp de război; schimburile comerciale cu produse culinare; excesul de estetică culinară (muzicieni care ieșeau din plăcinte coapte sau tablouri culinare care redau scene de bătălie); hrana și sănătatea (fizică și spirituală; cantitate vs. calitate); alimente interzise (din motive medicale, culturale, religioase) și lista poate continua pe multe pagini (Elias, 2002; Freedman, 2008; Sarti, 2008).

Credem important de menționat faptul că gastronomia vremurilor trecute nu are atât de multe în comun cu cea a prezentului nostru. Chiar dacă multe dintre ingrediente și poate și rețete sunt cam aceleași, ele nu mai au gustul de atunci (nici forma, culoarea, calitățile nutritive etc.). Cerealele de acum nu mai sunt cele din Evul Mediu românesc, iar acelea nu mai erau deloc similare cu cele din vremea antică.

De asemenea, arta culinară este dinamică, este în continuă schimbare, astfel încât este greu, dacă nu imposibil, să identificăm așa-numitele bucătării

naționale. În toată istoria omenirii, granițele dintre state au fost politice, administrative, militare; foarte rar și culturale. S-a considerat aproape dintotdeauna că sufletul unei societăți este exprimat și prin modul de pregătire a hranei. Ce mănâncă oamenii poate fi o reflecție a mediului înconjurător, dar nu este o realitate complet dependentă de acesta. Gastronomia exprimă o percepție care poate dura câteva secole (cum e cazul vinurilor franceze din regiunea Bordeaux) sau câteva clipe.

După cum este potrivit, atunci când studiem gastronomia unui spațiu geografic într-o anumită perioadă istorică, principalele surse către care ne îndreptăm sunt cărțile de bucate. Din păcate, pentru Țara Românească prima carte de bucate pe care o cunoaștem datează abia din timpul lui Constantin Brâncoveanu, scrisă, cel mai probabil, de stolnicul Constantin Cantacuzino (Constantinescu și Cazacu, 1997). Cărți de bucate se regăsesc în țări vestice precum Anglia, Italia, Franța și multe detalii gastronomice putem afla și din lucrările publicate despre arta culinară din statele vecine (Polonia, Ungaria, Imperiul Otoman).

Reținem, pentru comparație, câteva detalii gastronomice dintr-o carte de bucate maghiară din Transilvania, aparent aparținând lui Gyulafy Lestar, editată de Radvanszky Bela mult mai târziu, scrisă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (am descoperit-o doar într-o variantă online, tradusă în limba engleză).

Cartea de bucate cuprinde numeroase rețete de carne de vită: cu pătrunjel; sos de usturoi; piper; prăjită cu tarhon și sos de salvie; cu fructe de ienupăr; orez; mazăre; agrișe, morcovi, măcriș, sparanghel, păstârnac, frunze de varză, hrean, varză, ceapă și oțet, must, măghiran și salvie; limbă de vacă în diferite combinații: sos roșu, sărată; ficăței de vacă cu piper negru, picior de vacă cu usturoi sau cu sos de cuișoare; carne de vițel sărată, carne de vițel cu sos acru, sos picant, piper negru, suc de lămâie; carne de miel cu: varză roșie, oțet și ceapă, morcovi, sos, orez, mazăre, linte, lapte sărat; carne de porc: usturoi, ceapă, piper negru, hrean, diferite sosuri, cuișoare, cârnați de porc; carne de vânat: căprioare, iepuri de câmp. Dintre peștele amintit în rețete regăsim știucă, crap, lin, sturion, somn, belugă, păstrăv, biban, cod, țipar, hamsii, somon etc. (sare, felii de șuncă, usturoi, diferite sosuri condimentate, ceapă). Alte rețete în afară de carne și pește: gogoși, pastă de migdale, migdale cu brânză, salate de: sparanghel, capere, hamei, cicoare, păpădie, morcovi, varză etc; ștrudel (plăcintă); rețete pe bază de lactate; sosuri: migdale, ghimbir, sos de ierburi, nuci; prune; mere; prăjituri din pere, orez, smochine, căpșuni, cireșe; ouă; ciuperci; anghinare; mazăre; fasole verde; castravete.

* * *

Având în vedere cele descrise mai sus, în privința gastronomiei din Țara Româneasca în vremea lui Neacșu din Câmpulung, putem construi, cu rezerve, desigur, un model culinar.

Pâinea (albă, din făină albă de grâu pentru elite; din alte cereale – secară, spre exemplu –, pentru popor) era destul de proaspătă, doar cei mai puțin înstăriți mâncau pâine veche de mai multe zile. Adesea însă, pâinea mai veche era tăiată în felii și transformată în platou, diversele feluri de mâncare servindu-se pe astfel de „vase". Alteori era răzuită și fărâmițată în sosuri.

Gustul pe care îl putem doar „ghici" din documente era obținut prin adăugarea condimentelor. În afară de sare și usturoi, după cum arată actele comerciale (vezi Manolescu, 1957), se mai foloseau șofranul, chimenul, scorțișoara, cuișoarele, ghimbirul, mierea și altele. De asemenea, pentru gustul mâncărurilor se mai utilizau lămâile, strugurii și chiar și vinul și laptele de migdale. Dacă bucătarul era interesat de culoarea felului de mâncare, alegea ingredientele potrivite pentru rezultatul dorit (șofranul pentru culoarea galben, pătrunjelul pentru culoarea verde etc.). Tot în acest sens, pentru culoare și pentru gust, mai puteau fi întrebuințate menta, cireșele, măcrișul, sucul acru de fructe, oțetul.

Printre celelalte ingrediente, din categoria legumelor erau întâlnite varza, napii, prazul, dovlecii, fasolea și lintea, mazărea, spanacul, loboda, urzicile, păstârnacul, morcovii etc.

După cum arată actele comerciale, se mânca foarte mult pește (Manolescu, 1957, 120, 126–127, 131), mai ales în zilele de post. Peștele era în acea perioadă o mare bogăție a Țării Românești; existau bălți întinse, aflate în proprietatea domniei, boierilor, mănăstirilor și știm și de unele obligații ale țăranilor față de domn cu privire la pescuit (*Instituții feudale*, 1988, 140 și 496). Peștele era consumat în țară și era și exportat, sărat, în afara granițelor, cel mai adesea prin intermediari (negustori munteni), dar uneori negustorii străini îl puteau cumpăra direct de la producători. Documentele comerciale arată exporturi masive de crap, știucă, morun, somn, scrumbie, plătică, șalău; dar și icre negre, caviar, icre de morun, știucă și de crap. În unele mențiuni ale bucătăriei occidentale se specifică faptul că se utilizau smochinele și stafidele ca garnitura pentru pește. Și mai știm că și unele și altele se regăsesc în spațiul românesc.

Majoritatea felurilor de mâncare pentru elite aveau la bază carnea. Se consumau carnea de vită, porc, oaie, pasăre, precum și carnea de vânat (căprioară, păsări sălbatice: prepeliță, potârniche), iepuri etc.) Credem că de cele mai multe ori carnea gătită era însoțită de sosuri. În afară de vânat, printre ingredientele bucătăriei din Țara Românească de atunci mai erau folosite celelalte produse alte pădurii: ciuperci, fructe de pădure; în timp ce în propria gospodărie,

se puteau alătura diferitelor legume și rădăcinoase, fructe precum mere, pere, prune și altele.

O altă sursă de ingrediente și de feluri de mâncare o reprezintă ouăle și lactatele (brânză, lapte, cașcaval, caș etc.).

Modurile de pregătire erau fierberea, coacerea, frigerea și prăjirea. Prima era cea mai uzitată, fiind cea mai ușoară; puține curți erau pregătite și echipate pentru a coace, frige și prăji (mai ales carnea). Se gătea cu unt, ulei, dar și cu untură. Gustul varia în funcție de ingrediente și de cantitatea acestora și putea fi atât acru, cât și dulce și sărat. Dulcele încă nu exista ca desert (acesta este un concept al epocii moderne), dar se consumau cu siguranță felurite tarte și plăcinte. Mierea era folosită pentru îndulcit, probabil mai multe decât zahărul (deși cunoscut, acesta va fi folosit pe scară largă ceva mai târziu). Desigur, într-un fel se hrăneau elitele și într-altul celelalte categorii sociale. Nu știm dacă preparatele culinare erau aduse pe rând sau toate odată; posibil să fi fost mai mereu reci; nu știm dacă exista o ordine în care acestea erau servite. În privința spațiilor în care se mânca, putem aprecia că în afară de locuințele private și de hrana care se mânca pe drum, existau și localuri în care călătorii puteau servi masa, nu doar dormi (nu le putem spune restaurante, în mod cert, nu în sens modern- probabil se servea un fel de „meniu al zilei" și uneori doar între anumite ore, nici măcar pe durata întregii zile).

* * *

Printre cele mai importante surse cu privire la viața cotidiană a Țărilor Române în perioadele medievală și premodernă sunt relatările călătorilor străini, apărute în mai multe volume în ultima jumătate de veac. Pe măsură ce secolele trec, aceste scrieri devin mai numeroase și mai bogate în informații cu privire la realitățile sociale și culturale românești (nu doar la aspectele politice, economice și militare). Din păcate, din ce s-a descoperit și publicat până acum, în ceea ce privește gastronomia, ele nu sunt darnice pentru perioada studiată de noi.

Pentru secolul al XVI-lea, chiar dacă nu cu detalii gastronomice relevante, o sursă extrem de utilă este lucrarea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Un scurt fragment al acesteia este denumit „Iar a lui Neagoe Voevodul învățătură cătră fie-său Theodosie și cătră alți domni, cătră toți. Cum să cade Domnilor să șază la masă și cum vor mânca și vor bea" (Învățăturile, 2020, 208–218). Neagoe Basarab consideră important ca un voievod să ia masa împreună cu boierii săi, indiferent de bogăția și de rolul acestora în cadrul statului. Pentru domnul român, trupul poftește mâncarea și băutura, apoi poftește, desigur, și veselia. Sfaturile sale sunt îndreptate către echilibru și

cumpătare și ferirea de beție. Pentru el, omul este între viață și moarte și e bine să nu ne slobozim mintea de tot spre veselie. El își sfătuiește fiul să fie plăcut și vesel înaintea lui Dumnezeu, acesta fiind cel care l-a uns spre domnie și nu oamenii și să se înconjoare de slujitori buni și drepți, putând astfel și el să cârmuiască țara cu aceleași valori.

Mai scrie Neagoe Basarab că este potrivit cu obiceiurile țării ca la aceste mese domnești să fie muzică și jocuri și că Domnul e bine să le dăruiască mesenilor, dar el să se poarte chibzuit și să nu își plece mintea către ele, rămânând desăvârșit și întreg. Iar în privința băuturii, ea îngreunează trupul, apoi mintea și în cele din urmă sufletul și nu aduce niciun folos. Dimpotrivă. Domnul este sfătuit să fie moderat, dar să se asigure că invitații săi la masă au băutură cât poftesc și să biruiască mintea lui pe a acestora și nu invers. În aceste situații, Domnul țării ar face bine să nu dăruiască nimic nimănui la beție, nici să se mânie și să pedepsească, ci să fie îngăduitor cu tot ce vor face și spune slujitorii săi la beție pentru că el i-a adus în acea stare, spre a-i cunoaște. „Deci cum l-ai îmbătat, așa-i și îngădue", scrie Neagoe. Tot în privința ceremonialul meselor domnești, ni se transmite existența unor rânduieli precise și în privința locurilor ocupate de fiecare dintre cei prezenți. Domnul este sfătuit să fie cu mare băgare de seamă să nu schimbe aceste locuri pentru a nu suferi cei în cauză, neștiind cu ce l-au supărat pe voievod: „Pentru aceia i să întristează inima și să vatămă ca cu o rană. Că inima omului iaste ca sticla, decii sticla să sparge, cu ce o vei mai cârpi?".

Mai departe, într-alt loc (**Învățăturile**, 2020, 227), Neagoe sfătuiește pe fiul său despre cum să organizeze mesele prilejuite de vizitele solilor importanți. De câte ori era posibil, era considerat oportun ca solul să fie cinstit și ospătat înainte să primească răspunsul. Masa trebuia să fie organizată, folosind tot luxul existent: de la pahare de argint până la multe feluri de mâncare aduse, pe rând, unele după altele, și băuturi mai bune și mai dulci.

* * *

Vă propun să ne imaginăm la final de călătorie gastronomică pe țăranul român de acum cinci sute de ani, pe băncuța lui din casă, prinsă de perete, în fața mesei, frângând un codru de pâine vechi în zeama din blid și mâncând cu poftă, înainte să își arunce alte câteva merinde în traistăși să plece la muncile zilei. Seamănă și, totuși, nu seamănă cu unele amintiri cu bunicii noștri. Să ni-l imaginăm pe Neagoe Basarab primind la masă pe boierii săi potrivit sfaturilor scrise fiului său. Să ni-l aducem în minte pe Neacșu din Câmpulung (să ni-l închipuim fiecare cum dorim), și să-l vedem acasă, la Câmpulung, stând la masă și gustând cu bucurie și plăcere din toate felurile de mâncare aduse de

bucătari. Și, de ce nu: să ni-l imaginăm și făcând negoț cu diverse produse alimentare (Manolescu, 1957, 126–127 și 131). De toată acea lume ne desparte, iată, acum, o jumătate de mileniu. Și, totuși, istoria reduce distanta în timp și uneori îl face pe acesta mai puțin liniar. Trecutul nu mai e atât de departe, ci ceva mai aproape, mai familiar. Nu doar căutăm să îl cercetăm și să îl scriem. Nu doar vrem să vorbim despre el. Azi, vrem mai mult: să îl simțim. Să fie parte din noi. Istoria (și nu doar cea gastronomică) este și sentiment.

Referințe bibliografice

CONSTANTINESCU Ioana, CAZACU Matei, 1997: *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, București.

Instituții feudale, 1988: *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei R. S. R.

Învățăturile, 2020: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie,* ediție de Dan Zamfirescu, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.

ELIAS Norbert, 2002: *Procesul civilizării,* vol. I, Iași, Editura Polirom

FREEDMAN Paul (coord.), 2008: *O istorie a gustului,* București, Editura Vellant.

MANOLESCU Radu, 1957: "Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. II, București, p. 117–204.

SARTI Raffaela, 2008: *Vita di casa. Abitare, mangiare, vestire nell'Europa moderna*, Bari, Editori Laterza.

Carte de bucate: http://www.medievalcookery.com/etexts/transylvania-v104.pdf (consultat la data de 14.04.2020)